TOPLUMSAL
tarih

327
MART 2021

İmparatorluk Tapınağı Şaolin
SELİM RUMİ CİVRALI

Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne
ZAFER TOPRAK

1821 Yunan İhtilâli'nin 200. Yıldönümü: Tarihyazımı ve Yeni Yaklaşımlar

DOSYA EDİTÖRÜ: ANNA VAKALİ

NUR CONKER VERGİN: CUMHURİYET'İN KURUCU ELİTİNE MENSUBİYET, CUMHURİYET'İN KURUCU İDEOLOJİSİNE MUHALEFET, DEVLETE İTAAT
MEHMET Ö. ALKAN

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | FİYATI: 23 TL. | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1 213
9 771300 702598

Merhaba,

Toplumsal Tarih'in yine birbirinden ilginç konularla dolu bu sayısında, Yunanlı tarihçiler açısından olduğu kadar Türkiyeli tarihçiler açısından da meselenin doğası gereği üzerinde ittifak edilmesi zorlu bir dosya ile siz okuyucularımızın karşısına çıkıyoruz. 1821 Yunan İhtilali.

İhtilalin 200. yıldönümü sebebiyle Yunanistan'da ve dünyanın çeşitli yerlerinde sıcak ve canlı bir tartışma yaşanıyor. Yunan milliyetçi tarih yazımının ve ulusal anlatısının eleştirilerini de bağrında taşıyan bu tartışmada tarih yazımı konusunda da yeni yaklaşımlar gündemde. Biz de Osmanlı İmparatorluğu bakiyesinin önemli bir parçası olarak Türkiyeli okurlarımızla bu tartışmanın bir öznesi olmak istedik. Yunanlı tarihçi dostumuz Anna Vakali'nin editörlüğündeki dosyanın ilk yazısı Panagiotis Stathis'in imzasını taşıyor. Stathis, 1821'in isyan veya bağımsızlık savaşından ziyade, siyasi yapıyı, devlet teşkilatını, kolektif kimlikleri, toplumsal ve siyasi değerleri ve ekonomik ilişkileri içeren bir devrim niteliği taşıdığını iddia ediyor ve bunu ispata girişiyor. Anna Vakali Yunan Tarihyazımında Helenizmin sürekliliği tezlerini ve ona yönelen eleştirilerin güzel bir özetini sunuyor. Yannis Spyropoulos, 19. yy. başlarında Girit adasında yaşayan Hristiyanlar arasındaki ihtilafların, Osmanlı Devleti ile yerel iktidar sahiplerinin ilişkilerinin, bunların toplumsal gerilimlere ve Yunan İhtilali'ne nasıl yansıdığının enfes bir tasvirini yaparak basmakalıp milliyetçi bir okumanın sığlığına işaret ediyor. Berke Torunoğlu ise Yunan ulus-devletinin kurulmasından sonra bu devletle siyasal bir bağ kuran Osmanlı Devleti yurttaşlarının yaşadığı sorunları, kimlik bunalımını, sadakat tartışmasını yurttaşlık ve kimlik penceresinden yorumluyor.

Rektör ataması ardından yaşanan protestolar ve tartışmalarla ülkenin gündemine yerleşen Boğaziçi Üniversitesi'nin, Robert Kolej'den üniversiteye dönüşüm hikayesini duayen hocamız Zafer Toprak kaleminden okuyoruz. Ayrıca; Lübnanlı Arap muhalif Selim Faris'in Civanpir müstear adıyla Londra'da çıkardığı Hürriyet gazetesini, II. Abdülhamid yönetiminin bu sesi susturmak için başvurduğu yöntemleri Emine Şahin bizlere aktarıyor. Selim Rumi Civralı ise bizleri Kung-Fu filmlerinden tanıdığımız Şaolin Tapınağı'nın geçmişine götürerek tapınağın gizemlerine ışık tutuyor. İki ay önce kaybettiğimiz Nur Conker Vergin'in yaşamını, eserlerini ve fikir yolculuğunu Mehmet Ö. Alkan'ın her zamanki titiz çalışmasıyla öğreniyoruz. Yine geçtiğimiz ay yitirdiğimiz İstanbullu hemşerimiz büyük Bizans tarihçisi Cyril Mango'yu Buket Kitapçı Bayrı, Peter Frankopan ve Elif Keser-Kayaalp yazılarıyla anıyoruz.

Hepinize sağlık ve keyifli okumalar diliyoruz.

Erhan Keleşoğlu

İÇİNDEKİLER

04 **Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay**
HAZIRLAYAN: EMEL SEYHAN

12 **1821 Yunan İhtilâli'nin 200. Yıldönümü: Tarihyazımı ve Yeni Yaklaşımlar**
DOSYA EDİTÖRÜ: ANNA VAKALİ

14 **1821 Yunan Devrimi: Geleneksel Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çağdaş Ulus Devlete Geçişte Bir Özgürlük Hareketi**
PANAGİOTİS STATHİS

20 **Yunan Tarihyazımında 1821 Devrimi**
ANNA VAKALİ

26 **1821 Arifesinde Girit'te Hristiyanlar Arası Şiddet ve Siyaset**
YANNİS SPYROPOULOS

32 **"Hangi Millet: *Neo-Hellène, Elenoz*, Rum, Yunan, Yunanî, Osmanlı - 1821 ve Sonrası"**
BERKE TORUNOĞLU

38
Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne
ZAFER TOPRAK

48 **Londra'da II. Abdülhamid'e Muhalif Bir Gazete: Civanpir'in *Hürriyet*'i**
EMİNE ŞAHİN

52 **İmparatorluk Tapınağı Şaolin**
SELİM RUMİ CİVRALI

HAZIRLAYAN: **EMEL SEYHAN**

Londra'da Türk Davası

1 MART 1921 **YENİ GÜN**

Zonguldak 18 Şubat Muhabir-i mahsusumuzun telgrafnamesidir: Londra Konferansı tarafında Türk murahhaslarının, Sevr Muahedesi ve bunun tadili icap eden mevadı hakkındaki nokta-i nazarlarının bildirilmesi talep edilmiş, Tevfik Paşa ve Bekir Sami Beyler bu hususta Fransızca olarak Anadolu'nun metalibatını anlatmışlardır.

Bekir Sami Bey ber-vech-i ati mevadda ısrar etmiştir: 1- Büyük Millet Meclisi'nin murahhasları Türk milletinin murahhaslarıdır. 2- Sulh ancak adalet ve müsavat esaslarına istinat edebilir. 3- Araplarla meskûn arazi ayrıldığı takdirde geri kalan arazide milliyetperverlerin göstereceği hudutlar dahilinde müstakil bir Türkiye bulunacaktır. 4- Boğazların serbestisi temin olunacaktır.

Yunan Milli Meclisi Heyet-i Tahkikiye Teklifini Reddetti

3 MART 1921 **İKDAM**

Yunan Milli Meclisi münazaun-fih (ihtilaflı) araziye beynelmilel bir heyet-i tahkikiye izamı hakkında Londra Konferansı tarafından Yunan heyet-i murahhasasına vaki olan teklifatı müzakere etmek üzere yirmi sekiz Şubat'ta saat beş buçukta içtima etmiştir. Meclis ittifak-ı ara ile Sevr Muahedesi'nin yeniden tetkiki ve İzmir-Trakya mıntıkalarına beynelmilel bir komisyon izamı hususlarının kabulü aleyhinde karar vermiştir.

Anadolu'da Siyasi Taklibattan Sonra İçtimai İnkılap

3 MART 1921 **VAKİT**

Paris- 2 Mart, Londra'dan son alınan havadise nazaran Mustafa Kemal Paşa, Hükümet-i Osmaniyenin şekl-i idaresinde umumi bir tahavvülü mevzu bahis ediyor. Bu tahavvül yalnız iktisadi ve siyasi meselelere taalluk etmeyip aynı zamanda Türk ailesi meyanında şahsın hukukuna, içtimai akidelere ve nisvanın âdât ve teamülatına da şamil bulunuyor.

Kürdistan Muhtariyeti Meselesi

5 MART 1921 **İKDAM**

28 Şubat tarihli *Tan* gazetesinden:

Dün İngiltere ve Hariciye Nezareti'nde öğleden sonra akdedilen bir içtimada Bekir Sami Bey, Kürtlerin Sevr Muahedesinde zikri geçen mahalli muhtariyet projesi tanziminden evvel, Ankara Meclis-i Millisinde mühim miktarda mümessillere malik bulunduklarını ve müstakil bir mevcudiyet ve hayat-ı milliye arzusunu hiçbir zaman izhar eylememiş olduklarını beyan etmiştir. Ankara murahhası, Kürtlere ve sair milletlere vasi bir muhtariyet-i mahalliye verilmiş olduğunu ve Kürtlerin vaziyetlerinden memnun olmaması için hiçbir sebep mevcut bulunmadığını beyan etmiştir.

Samsun Rumları ve Konferans

9 MART 1921 **YENİ GÜN**

Samsun havalisi ve Hıristiyan ahalisi namına Samsun Meclis-i cismanesi tarafından Londra Sulh Konferansı'na keşide kılınan telgrafnamede memalik-i ecnebiyede mukim bazı eşhas ve mehafilin hiçbir vekaletnameyi haiz olmadıkları halde Türkiye Hristiyanları namına fuzuli teşebbüsatta bulunmaları protesto ve tekabbuh edilerek (kötü görülerek) mevcudiyet ve tekamüllerini medyun bulundukları Türk idaresinden iftiraka (ayrılmaya) kat'iyyen razı olmayacakları ve hukuk ve menfaatlerinin müdafaasına ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Londra'daki mümessillerinin salahiyettar bulundukları bildirilmiştir.

Bekir Sami Bey'in Beyanatı

10 MART 1921 **YENİ GÜN**

Bekir Sami Bey *Daily Telegraph* muhabirine beyanat-ı âtide bulunmuştur

Elimdeki vesikanın da ispat edeceği ve cihet-i Türk milletinin yegâne vekil ve murahhası benim. Tevfik Paşa heyet-i murahhasası hakkında derin bir hürmet besliyorum. Fakat İstanbul murahhaslarının bir hakk-ı temsili olduğunu kabul edemem. Sulh amali ile buraya geldik. Sevr Muahedenamesi, sulhun tesisine elverişli bir esas olsa idi buraya gelmeye lüzum görmezdim. Türkiye'de bir Ermenistan tanımıyorum. Ermenistan Erivan'dadır. Biz onlarla akd-i sulh ettik. Sovyet Hükümeti ile bizim hükümetimiz ayrı ayrı şeylerdir. Komşumuz Rusya Hükümeti ile aramızda dostane münasebet vardır. Fakat biz Bolşevik değiliz.

Yunanistan'da Harp Aleyhinde Miting

11 MART 1921 **İKDAM**

Geçen Pazar günü saat ikide Mora ahalisi, zabıta memurlarının teşvikiyle harp lehinde bir miting akdine sevk edilmişlerdir. Mitinge iştirak etmek üzere amele cemiyetleri de davet edilmiştir. Bunun üzerine bilaistisna umum amele cemiyetleri harp lehinde mitinge iştirak etmemeye ve harp aleyhinde bir miting akdine karar vermişlerdir. Bu kararı müteakip umum

amele kasaba meydanında toplanarak (kahrolsun harp terhis isteriz!) diye bağırmışlardır. Ahaliye sosyalizm taraftarı birçok ahali de iltihak etmiştir. Bu suretle kasabanın meydanı halk ile dolmuştur. Miting devam ederken bir kısım halk hatibin sözlerini kesmeye teşebbüs ettiklerinden amele ile diğer ahali arasında müsademeler vuku bulmuş ise de zayiat yoktur. Amele muarızlarını tebide (uzaklaştırmaya) muvaffak olduklarından, hatip bir evin balkonundan nutkunu ikmal etmiş ve harp taraftarlığını pek şedid bir lisan ile takbih eylemiştir.

Hatibin nutku, hazırun tarafından müteaddit defalar (kahrolsun harp! Hepimiz kardeşiz!) nidalarıyla kesilmiştir. Miting yapanlar, hatibin nutkunu müteakip kabineye harp aleyhinde bir protesto telgrafnamesi keşide etmek üzere telgrafhaneye gitmişler ise de telgrafhane sed edilmiş idi.

Anadolu'da Mecburi İzdivaç

11 MART 1921 **İKDAM**

Orient News gazetesinin *Yeni Gün* gazetesinden naklettiğine göre Ankara Büyük Millet Meclisinde bütün bekarları izdivaca mecbur eden bir layiha takdim olunmuştur. Bu layihaya göre 25 yaşına gelen her erkek sıhhati mani olmadığı takdirde mutlaka evlenmeye mecbur olacaktır. Bu yaşı tecavüz ettiği halde evlenmeyenler mühim caza-ı nakdiye duçar olacaklardır. Evlenenler ise askerlik ve vergi itibariyle birçok istifadeler temin edeceklerdir.

Tombala Derdi Polis Müdür-i Umumisi'nin Nokta-i Nazarı

15 MART 1921 VAKİT

Memleketin elyevm (bugün) geçirmekte olduğu şu yeni iktisadi buhrana zamimeten (ek olarak) Rus muhacirleri ile beraber gelerek şehrin her köşe ve bucağını saran tombala adlı kumar oyununun sebebiyet verdiği tahribattan geçende bahsetmiştik. Bu hususta terettüp edecek hisse-i mesuliyet, en ziyade bile bile parasını bu gibi fırıldaklara kaptıranlara ait olmak lazım gelirse de, ahalinin menfaatini korumak hükümetin vazifesi olduğundan bu mesele hakkında hükümetin ne suretle hareket ettiğini anlamak için Polis Müdür-i Umumisi Hasan Tahsin Bey'e müracaat ettik. Mumaileyh izahat rica eden muharririmize demiştir ki:

Hükümet, kendisinden talep edilen tombala müsaadelerini suret-i kat'iyyede reddetmişti. Fakat bu gibi fırıldaklardan temin-i menfaat düşünen kimseler her tarafa müracaatla müsaade istihsal etmeye muvaffak oldular ve şehrin her tarafını birer kumarhaneye çevirdiler. Bu hususta gerek Dahiliye Nezaretinin nazar-ı dikkatini celb ederek bir taraftan iktisadi buhran ve bir taraftan da maaşsızlık yüzünden hali harap bir halde olan halkın ensesinden çarık derisi çıkarmak isteyen kimselerin faaliyetten menedilmelerini talep ettik. Zaten tombala oynatan müessese sahiplerini de davet ederek kendilerine lazım gelen nasihatta bulundum ve halkı soymaktan başka bir suretle tavsif edilemeyecek olan bu oyunları ticarethanelerinde oynatmamalarını tavsiye ettim. Ümit ediyorum ki yakında memleketin manen ve maddeten sefaletini intaç eden bu gibi dolaplardan İstanbul kurtulmuş olacaktır.

Kilikya'nın Tahliyesi ve İktisadi İtilâflar

16 MART 1921 **VAKİT**

Paris 14- Fransa-Türkiye İtilâfnamesi Fransız kıtaatının Kilikya'yı tahliyesinden maada Fransız kumpanyalarına mahsus iktisadi nokta-i nazardan bir takım müsaadatı ve imtiyazatı ihtiva etmektedir. Bağdat demiryolunun Kilikya'dan geçen kısmı Fransa'ya ait olacak halbuki demiryolunun mefruş (döşenmiş) bulunduğu arazi Türkiye hakimiyetinde kalacaktır. Demiryolunun şimalindeki arazi Türkiye ve cenubundaki Fransa'ya ait olacaktır. Mezkûr hat münakalatı gümrükten muaf tutulacaktır. Fransız mekteplerine dair Türkiye Hükümeti her türlü teminat i'tâ etmiştir.

Londra 11- Kont Sforza yarın Roma'ya mütevecciheh Londra'dan hareket edecektir. Kont Sforza Anadolu heyet- i murahhası ile itilâf imza etmiştir. Türkiye'de İtalya'ya tahsis edilen iktisadi, zirai, madeni sahada İtalya'nın teşrik-i mesaisi için İtalya ile Türkiye arasında itilâf hasıl olmuştur. Bu saha bir taraftan Edremit Körfezinden Antalya'ya kadar imtidad etmekte ve diğer taraftan Konya'ya kadar ilerlemektedir. Aynı zamanda mezkûr itilâfnamede Türkiye İtalya'ya Ereğli hususunda birtakım müsaadat-ı iktisadiye bahşetmektedir.

Londra Konferansının Teklifatı Nelermiş

21 MART 1921 **YENİ GÜN**

Bundan bir buçuk ay evvel Şubat'ın altıncı günü akşamı vuku bulan davet üzerine Londra'ya azimet eden heyet-i murahhasamız Reisi Bekir Sami Bey'den dün Mustafa Kemal Paşa hazretlerine hitaben âtide aynen derc ettiğimiz telgrafname vürut etmiştir.

Bekir Sami Bey bu telgrafnamesinde müttefiklerin Sevr Muahedesinde kabul edecekleri tadilatı bildirmektedir. İkinci bir Sevr'den farksız olan bu tadilat teklifini murahhaslarımızın ciddi surette tetkike ihtiyaçları bulunduğunu müttefikler teslim etmiş olacaklar ki, kati bir karar ittihaz etmeden konferans müzakeratına nihayet vermişlerdir. Konferansın son içtimaı Mart'ın on ikinci günü akdolunmuş, heyet-i murahhasamız da ayın on yedinci günü Londra'yı terk ederek Ankara'ya gelmek üzere Paris'e mütevecciheh hareket etmişlerdir. Heyet-i murahhasamız

müttefikler ile teması muhafaza etmek üzere müşavir Doktor Nihat Reşat Bey'i Londra'da bırakmışlardır. Bekir Sami Bey'den gelen müttefiklerin teklifatını bildiren telgrafnameyi ber-vech-i zir neşrediyoruz.

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa hazretlerine

Konferans, on iki tarihli son içtimaında İzmir ve Trakya'da tahkikat icrası hakkındaki karar-ı sabıkın Yunanlılar tarafından kabul edilmemiş olması ve Türkler tarafından şarta muallak tutulması cihetiyle tatbike mahal görülemediğinden bahsederek muahede-i sulhiye için ber-vech-i zir telhiz edilen (özetlenen) tadilatı teklif etmiştir.

1- Bizim Cemiyet-i Akvam'a kabulümüzün teshili.

2- Boğazlar mıntıkasının şu surette tefsiri: Bir taraftan Gelibolu'dan Tekfur Dağı'na kadar, diğer cihetten Karabiga'ya kadar sahilin bitaraflığı.

3- Yalnız Gelibolu ve Çanakkale mevkilerinde müttefikler garnizonunun bulundurulması.

4- Boğazlar Komisyonunda Bahriye Nezaretinin riyaseti ve bir Türk aza bulunması.

5- Boğaziçi'nin işgalsiz bitaraflığı ile beraber Türk askerinin burada ve İstanbul'da serbestisi.

6- Adli kapitülasyonların lağvı için teşkil edilecek komisyonda bizden aza bulunması.

7- Askerimizin otuz bine jandarmanın kırk beş bine, zabitan ve askeri mekteplerin o nispette tezyidi, jandarmada yeni ecnebi zabıtanın o nispette tenkisi.

8- Kuvve-i bahriyemizin tezyidi.

9- Mesail-i iktisadiyede Türk metalibinin tatmini için ehemmiyetli müsaadatta bulunulması. Ezcümle Maliye Komisyonunun Maliye Nazırının riyaset-i fahiresine tevdii ve rey sahibi azamızın bulunması ve imtiyaz itası hakkının devlete iadesi.

10- Ecnebi postalarının lağvı nazar-ı itibara alınacak.

11- Ecnebi tabiyetine ait olan müsaadattan hukuk-ı düvele muhalif olanların tadili esasının kabulü.

12- Kürdistan için vaziyet-i hazıranın kabulü.

13- Ermenistan vaziyet-i hazırasının kezalik kabulü ile beraber havali-i şarkiyemizdeki Osmanlı Ermenileri hakkında beynelmilel komisyonun yapacağı tahkikata göre bazı aksam-ı arazinin Ermenistan'a itası icap ederse ona muvafakat olunması.

14- İzmir'e gelince: Daha fazla kan dökülmemesi için İzmir Sancağının Türk hakimiyetinde ibkası ile beraber yalnız İzmir Şehrinde Yunan kuvveti bulundurulması. Diğer aksamda nispet-i ahaliye göre müttefikler zabitanının kumandasında muhtelit bir jandarma teşkili ve memurin-i idare tayin kılınarak Cemiyet-i Akvam'ca mansub (atanmış) bir Hristiyan valinin ve müntahap bir meclis ve encümen idaresine tevdi ve sancak namına Türkiye'ye senevi bir vergi itası ve beş sene sonra tarafeynden birinin müracaatı üzerine Cemiyet-i Akvamca bu tarz tesviyenin tekrar tetkik olunabileceği. Konferansın bu teklifatını hususi surette daha evvel almış ve bunlara mukabil Ankara'ya avdetle arz-ı keyfiyet yolunda bir hatt-ı hareket ittihazının konferansça da şayan-ı arzu olduğuna vakıf bulunmuş idik. Lloyd George teklifat-ı vakıanın tetkikat-ı umumiyeye değer şeyler olduğunu ifade etmekle bu yolu gösterdi ve bizce de o yolda i'tâ-yı cevap olunarak konferans hitam buldu. Doktor Nihat Reşat Bey'i teması muhafaza için Londra'da bırakarak Perşembe günü Paris'e hareket edeceğiz efendim.

Bekir Sami Bey

Kafkasya'da Türk-Rus Hududu

22 MART 1921 **YENİ GÜN**

Dünkü nüshamızda Moskova'da bulunan heyet-i murahhasamızın Ruslarla bir (Sulh ve Muhadenet Ahidnamesi) imza edileceğini yazmıştık. Suret-i mahsusada aldığımız malumata göre Moskova'da imzalanan bu mühim ahidnamenin Kafkasya'ya ait olan kısmında Türk- Rus hududu ber-vech-i âti tahdit edilmiştir:

Batum'un yirmi vareste cenubundan itibaren olan kısım, Yani Batum'un aksam-ı cenubisi, tamamıyla bizde kalacaktır. Bu suretle Ardahan, Artvin ve Kars şehirleri Büyük Millet Meclisi Hükümetinin hakimiyeti altında kalacaktır. Nahcivan Şehri için otonomi bir vaziyet kabul edilmiştir.

Malta'daki Mevkufin Tahliye Olunuyor

22 MART 1921 **YENİ GÜN**

Londra'daki murahhaslarımızın teşebbüsü üzerine Malta'daki mevkufin-i siyasiyeden 16 Mart 1920 vakasını müteakip alınanlarla vükela-yı sabıka ve zevat-ı saire dahil olduğu halde altmış dört vatandaşımızın tahliyesi için 16-17 Mart 1921 gecesi İngiltere Hükümeti tarafından Malta Valiliğine emir verilmiş ve tehcir ile üseraya sû-i muamele ettikleri iddiasıyla Malta'ya sevk olunan zevat hakkında dahi İngiltere Hükümeti ile yeni bir itilâf zemini ihzar edilmekte bulunmuştur.

İstiklâl Marşı'nın Bestesi

24 MART 1921 **İKDAM**

Maarif Vekaletinden Mehmet Akif Bey tarafından yazılıp Büyük Millet Meclisinin kabulüne iktiran ve gazetelerle ilam edilen İstiklal Marşının bestesi de mevki-i müsabakaya konulmuştur. Notanın nihayet Mayıs sonuna kadar gönderilmesi ve kabul edilecek beste için beş yüz lira mükafat-ı nakdiye verilecektir.

Ankara'nın İlk Sefinesi

24 MART 1921 **VAKİT**

Ankara'da Umur-ı Bahriye Müdüriyeti tarafından inşa ettirilen filika Kızıl Irmak'ın keşfi için 7 Mart'ta bahriye yüzbaşılarından Zeki Efendi'nin idaresi altında dekovil hattıyla nakledilmiş ve suya indirilmiş olan bu filika Ankara'da ilk defa inşa olunan sefinedir.

Anadolu Umumi Seferberlik İlan Etti

28 MART 1921 **İKDAM**

Journal D'Orient'dan: Ankara Hükümeti bütün Anadolu'da seferberlik ilan etmiştir. Ahiren terhis olunan üç sınıf yeniden müstacelen silah altına davet edilmişlerdir. Müdafaa-i Milliye Vekaleti acemi efradın talimlerini ikmal ve kendilerinin cepheye sevki için bütün depo kıtaatına sıkı emirler vermiştir. Kafkasya ve Kilikya'daki kumandalar, fazla kuvvetlerini kamilen yeni harekat-ı askeriye sahasına göndermek için emir almışlardır. Kazım Karabekir Paşa'nın garp cephesine 75.000 asker gönderdiğini istihbar etmekteyiz.

Türkiye ve Komünist Cereyanları

28 MART 1921 **VAKİT**

Hakimiyet-i Milliye diyor ki:

Türkiye için komünist cereyanların zararlarını söyleyen yalnız bir değiliz. Siyasi ve askeri sebeplerle, aynı safta emperyalizme karşı müşterek silah arkadaşlığı ettiğimiz Sovyet rüesası da aynı fikirdedirler. Bundan bir sene evvel Lenin'in Türkiye hakkında irad ettiği meşhur nutku herkes bilir. Lenin bu nutkunda Türkiye için en muvafık idare tarzının milliyetperver idare olacağını söylemişti. Üçüncü Enternasyonal Reisi Zinovyev de altı ay evvel Bakü İslam Kongresi'nde aynı mütalaayı tekid etti. Ve şarkta İslam memleketleri için komünist cereyanların pek zararlı olduğunu beyan eyledi.

Sovyet reisleri şüphe yok ki bunu söylerken, yalnız Türkleri değil, kendi memleketlerinin de menfaatini düşünüyorlar. Eğer Türkiye'de komünist bir ihtilâl vücut bulmuş olsaydı, Anadolu şimdiye kadar İtilâf Devletlerinin tasavvur ettikleri inkısamdan on kere daha fazla parçalanmış, dağılmış ve düşman kuvvetleri Kafkaslara kadar ilerleyerek, Sovyetleri en tehlikeli huduttan tehdide başlamış olurdu. Rus İhtilâli'nin en mühim cephesini koruyan, şüphe yok ki Türkiye'nin milliyetperver ordusudur.

Şu kısa izahattan anlaşılıyor ki bizim için müfrit bir sosyalizm idaresine imkân yoktur. Maamafih dünya savle doğru gidiyor. Şimdiye kadar yaptığımız gibi, bundan sonra da cihan tekamülünün rüzgarına kapımızı, penceremizi kapayıp kable't-tarih bir hayat istemek de makul değildir. Sosyalizmin pek çok esaslarını, milli idaremizi bozmadan alır tatbik ederiz. Mesela şirketleri yavaş yavaş millileştiririz. Hükümet inhisarını halk lehine çoğaltırız. Tafsili burada uzun sürecek daha birçok ıslahat yaparız. Tabir-i mahsusuyla bir nevi devlet sosyalisti oluruz. Fakat hakiki vasfımız Avrupa matbuatının koyduğu isimdir: Milliyetperver Ankara Hükümeti.

Rakı Kaçakçılığı

28 MART 1921 **VAKİT**

Keskin'den gaz sandıkları derununda Ankara'ya bir hayli miktarda rakı geleceği polis müdüriyetince haber alınmış, derhal polisçe tedabir-i lazıme ittihaz olunarak Cebeci Karakolu ile Mamak Karyesine noktalar ikame edilmiştir. Yola koyulan rakı kervanının bu pusulardan haberi olmadığından 24 tenekeden mürekkep kervan sallana sallana yol alırken pusuya düşürülmüş ve rakılar müsadere edilmiştir.

İtalya'da Talebe Nümayişleri

29 MART 1921 **YENİ GÜN**

Büyün İtalya şehirlerinde kitap pahalılığına karşı büyük talebe nümayişleri vukua gelmiştir. Talebeler kitapçı dükkanlarına hücum etmişler ve kitapları yağma eylemişlerdir. Nümayişlere asker ve polis müdahale etmiş ve birçok yerde müsademeler olmuştur. Torino'da kitap ihtikar ve pahalılığına karşı talebe greve başlamıştır.

Anadolu Rusya İtilâfnamesi

29 MART 1921 **VAKİT**

Daily Herald gazetesinin haber verdiğine göre 16 Mart'ta Sovyet murahhasları ile Ankara Büyük Millet Meclisi azası arasında imzalanan itilâfname mucibince Bolşevik Hükümeti Türkiye'ye zararı dokunacak ve Türk Millet Meclisi'nin tasvibine iktiran etmeyecek hiçbir beynelmilel taahhüde girişmeyecektir. Bundan başka Rusya Türkiye'yi Çar idaresindeki taahhüdattan beri kılmaktadır (kurtarmaktadır). Türkiye ise Gürcistan'ın Batum Şehri ve civarındaki hükümranlık hakkını tanımaktadır. Batum'a mutlak bir muhtariyet verilecektir.

Komünist Harekâtı

30 MART 1921 **VAKİT**

Birkaç gün evvel gelen telgraflar Almanya'nın muhtelif mahallerinde birden komünist harekâtı vukua geldiğini tebliğ etmişti. Ahiren gelen Yunan gazeteleri bu hususta bazı malumat i'tâ etmektedir.

Atina'da intişar eden gazetelerin istihbaratına nazaran komünist harekâtı bilhassa Saksonya'da baş göstermiştir. Dresden mahkemesine bomba atılmıştır. Dresden'de Saksonya Meclis-i Mebusanı da bomba ile berhava edilmiştir. Birçok maktul ve mecruh vardır. Hamburg tersaneleri ameleleri ile zabıta arasında vahim bir müsademe vuku bulmuştur. Hükümet komünist merkezlerinin işgaline karar vermiştir. *Berliner Tageblatt* Saksonya'da yaşanan dehşetin pek had bir şekil aldığını ve ihtilâlcilerin Moskova'dan emir aldıklarını yazmaktadır. Almanya'da komünistlerin faaliyeti devam etmektedir.

Bir Çalıştayın Ardından, Mapping Gender in the Near East

BU ÇALIŞTAY BÜTÜNLEŞTİRİCİ, KARŞILAŞTIRMALI, DİSİPLİNLERARASI ÇALIŞMA EKOLLERİ OLUŞTURMA VE BU EKOLLERİN DEVAMLILIĞINI SAĞLAMAK İÇİN DE ORTAK PLATFORMLARDA DAHA SIK BİR ARAYA GELME İHTİYACINDAN DOĞDU.

GÜLŞAH TORUNOĞLU

Geçen Aralık ayında Orient-Institut İstanbul (OII) ve Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Merkezi (SU Gender) ortaklığında, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) ve İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü (SRII) işbirliğinde Yakın Doğu'da kadın, cinsiyet ve cinsellik çalışmalarının bir saha taraması niteliğinde uluslararası ve disiplinlerarası bir çalıştay düzenledik. İki gün süren etkinliği İstanbul Politikalar Merkezi Sabancı Üniversitesi Stiftung Mercator Girişimi (IPC Mercator) destekledi. Zoom dijital platformu üzerinden düzenlediğimiz bu etkinliğe dokuz ülkeden otuzdan fazla panelist katıldı ve yaklaşık altı yüz elli dinleyiciye ulaştık.

Osmanlı dünyası ve Türkiye bağlamında kadın, cinsiyet ve cinsellik konularına farklı coğrafyalarda, farklı disiplinlerden katkıda bulunan akademisyenler arasında pandemi sürecinde daha da derinleşen bir iletişim kopukluğu var. Çoğu zaman birbirimizden uzak ama birbirimizin desteğine muhtaç, kendi köşelerimizde çalışıp üretmeye, alana katkıda bulunmaya devam ediyoruz. Bu coğrafi yalnızlaşma önce disiplinlere, sonra disiplinler özelinde coğrafi, teorik, yöntemsel ve tematik alt bölünmelerle ayrıştıkça daha da keskinleşiyor. Halbuki tarihsel, sosyal ve siyasi bağları bu kadar girift bir coğrafyada tam tersine daha bütünleştirici, karşılaştırmalı, geçişken çalışma ekolleri oluşturmaya ve bu ekollerin devamlılığını sağlamak için de ortak platformlarda daha sık bir araya gelmeye ihtiyacımız var. İşte çalıştay fikri bu amaçla doğdu.

Etkinlik toplamda dört panelden oluşuyordu.

(1) İlk panelimiz olan edebiyat panelinde Ayşe Lahur Kırtunç moderatörlüğünde, Maha Abdel Megeed, Ebru Akçasu, İpek Hüner Cora, Didem Havlioğlu, Sibel Irzık, Burcu Karahan, Laurent Mignon ve Irvin Cemil Schick;

(2) İkinci panelimiz olan tarih panelinde Hülya Adak ve Heike Pantelmann ortak moderatörlüğünde Marilyn Booth, Lerna Ekmekçioğlu, Elizabeth B. Frierson, Efi Kanner, Nicole van Os, A. Holly Shissler, Gülşah Torunoğlu ve Seçil Yılmaz;

(3) Üçüncü panelimiz olan disiplinlerarası panelde Gülşah Torunoğlu moderatörlüğünde Janet Afary, Yeşim Arat, Fatmagül Berktay, Sevgi Uçan Çubukçu, Deniz Kandiyoti, Evren Savcı ve Ayşecan Terzioğlu;

(4) Dördüncü ve son panelimizde ise akademide dayanışma ve kamusal açılım konusunda Kristen Biehl moderatörlüğünde Hülya Adak, Aslı Davaz, Martin Lücke, Ingela Nilsson, Bertil Emrah Oder, Mary Lou O'Neil ve Richard Wittmann katkı sundular.

Bu çalıştay bir nevi saha araştırması niteliğindeydi. Önce birikimlerimizi vurguladık. Hangi alanlarda kazanımlar elde ettik, özellikle son yirmi yılda alana yapılan katkılarla nasıl bir miras oluşturduk etraflıca konuştuk. Sonrasında çoğu zaman literatürde hâkim anlatı örgüleri, yerleşmiş algı ve kanaatler etrafında şekillenen teorik, yöntemsel ve tematik tıkanmaları, bu tıkanmaları aşmaya, literatürdeki boşlukları doldurmaya yönelik yapısal reform önerilerini tartıştık. Türkiye ve diğer ülkelerde kadın ve cinsiyet çalışmalarının kuramsal boyutta gelişiminin karşılaştırmalı bir analizi yapıldı. Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya ekseninde genişletilerek düşünüldüğünde, farklı kimliksel ayrım ve aidiyetler ile zenginleşmiş böyle geniş bir coğrafyada yapılacak akademik çalışmaların daha kapsamlı araştırma yöntemleri ve düşünme pratikleri ile genleşmesi gerektiği, ancak bu gereksinimin çoğu zaman araştırmacıların dil hakimiyetinin sınırları gibi bir takım engellere takılıp sıkıştığı, dolayısıyla bütüncül, karşılaştırmalı analizlerin araştırmacılar ve kurumlar bazında farklı formatlarda kurulacak işbirlikleri ve disiplinlerarası çalışma ortaklıklarına ihtiyacı olduğu, ancak bu ortaklık-

lar sayesinde normal şartlarda tek bir araştırmacının altından kalkamayacağı bazı araştırma sahalarının genişletilerek alanın ileriye taşınabileceği her panelde vurgulandı. Aynı zamanda arşivler ve kütüphaneler başta olmak üzere kurumlar bazında dijitalleştirme çabalarına, farklı arşivcilik metodoloji ve kaynaklarının geliştirilmesine yönelik daha fazla çalışmalara ihtiyaç olduğundan bahsedildi ve bu çalışmalar için fon ve bütçe ayırılması gerektiği vurgulandı.

Çalıştayda diğer öne çıkan başlıklar ise cinsiyet çalışmalarının akademik bir araştırma alanı olarak ortaya çıkışının ve altyapısının kurulmasının sosyal bir hareketin içinde beslenerek doğduğu, dolayısıyla alandaki çalışmalar ile toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik aktivizmin iç içe geçmişliği, bu örtüşen yapının hem akademiye hem de toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik harekete getirisi götürüsü konularıydı. Kadın, cinsiyet ve cinsellik araştırmalarının seyrinin genellikle aktivizm, siyasi ve toplumsal değişim odaklı ve yasal iyileştirmeler merkezli olduğu, kadının toplumdaki statüsünün iyileştirilmesi konusunda çözüm üretme hedefli olduğu, dolayısıyla bu tarz konuların çalışılmasının öncelikle teşvik edildiği, ancak akademik çalışmaların cinsiyet konusundaki politika değişimlerine her zaman istenilen ölçüde yansımadığı vurgulandı. Ayrıca kadın, cinsiyet ve cinsellik çalışmalarının üniversiteler, vakıflar, araştırma merkezleri nezdinde nasıl bir kurumsal yapılanmaya gittiği, bu kurumların eğitim, araştırma ve uygulama üçgeninde hem akademiye hem de toplumun bu konularda duyarlılık kazanmasına nasıl katkıda bulunduğu, hangi bürokratik ve maddi sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunların altyapısının son yıllarda nasıl farklılıklar gösterdiği, son dönemde İstanbul sözleşmesi bağlamında oldukça tartışılan kadına yönelik fiziksel, psikolojik şiddet ve cinsel taciz konularına yönelik "politika odaklı araştırma" veya "araştırma temelli kamu politikası" yürütme çalışmalarını nasıl şekillendirdiği, bu bağlamda uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, kadın dernekleri, diğer üniversiteler ve karar alıcılar ile nasıl bir iletişim kurulabileceği, üniversite ve kadın dernekleri iş birlikteliklerinde ortak ve ayrıştırıcı alanlar nelerdir, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde üniversitelerin toplumsal cinsiyet eşitliği üst başlığının altındaki sorunlar yerelde hangi alt başlıklarda çatallanıyor, yerelde farklılaşan dinamiklere rağmen *Cinsel Taciz ve Saldırıya Karşı Üniversitelerarası İletişim Ağı* (CTS) örneğinde gördüğümüz gibi başka ortaklaşma alanları nelerdir, akademisyenlerin bundan sonra kadın, cinsiyet ve cinsellik çalışmalarını ileriye taşımak, hem akademik hem kamusal alanda kazanımların sürdürebilirliğini sağlamak için nasıl bir iyileştirme politikası öngörüyorlar, en genel hatlarıyla bunlar konuşuldu.

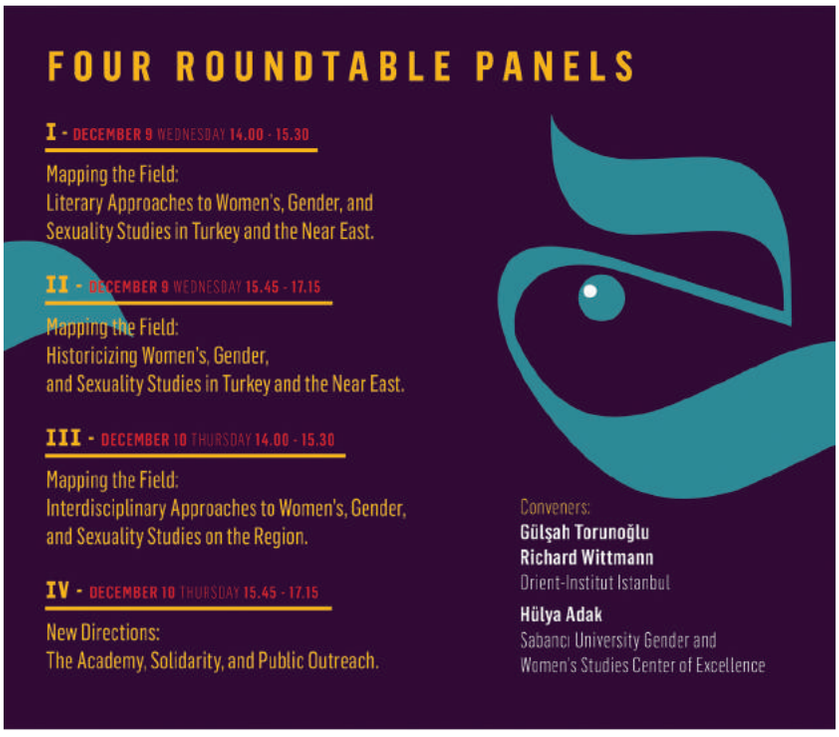
Çalıştayı normal şartlarda katılımcıların yaklaşık yarım saatlik sunum verdikleri standart bir konferans veya sempozyum geleneğinden farklı bir formatta hazırladık. Her panelistimiz kendi uzmanlık alanlarından hareketle kadın, cinsiyet ve cinsellik çalışmalarına dair vizyonlarını paylaştıkları beşer dakikalık konuşmalar yaptı ve sonrasında yuvarlak masa formatında bu konuları katılımcılar arasında tartışmaya açtık. Bu tartışmalar kimi zaman panelistlerimizin birbirlerine yönelttikleri sorularla, kimi zaman da dinleyicilerden aldığımız sorularla daha da zenginleşti. Bu konuşmalar şu anda deşifre ediliyor. Sonrasında Almanca ve Türkçe dillerine de çevirilerek Orient-Institut Istanbul'un belirli aralıklarla yayınladığı bir bilimsel makale dizisi olan *Pera-Blätter*'da üç dilde basılacak. Bu sayede çalıştaya katılamayan herkesle bu içerikleri paylaşma fırsatımız olacak. Basıldığı zaman bunun duyurusunu ayrıca sizlerle paylaşacağız.

Bu etkinliğin gerçekleşmesi akademik dayanışmanın, yükü paylaşarak hafifletmenin, alanı birlikte kalkındırmanın güzel bir örneği oldu. Öncelikle saat farkına rağmen gecenin ikisi üçü demeden davetimize büyük bir istek

ve heyecanla icabet eden çok değerli panelistlerimiz ve moderatörlerimiz sayesinde bu etkinliği gerçekleştirebildik. Bu çalıştay bir yandan eski dostları bir araya getirdi, diğer yandan da kıdemli hocalarımız ile genç akademisyenler arasında köprüler kurulmasını sağladı. Kuşaklar arası bağları daha sıkı ördüğümüz, kıdemli hocalarımızın genç meslektaşlarına el verdiği bir buluşma oldu. Bu etkinliğin mimarlarından, Orient-Institut İstanbul Direktörü Richard Wittmann çalıştay fikrini ona açtığım ilk günden itibaren hiçbir konuda desteğini esirgemedi, ve bu etkinliğin gerçekleşmesi için OII ailesi ile birlikte her türlü çabayı sarf etti. Sanıyorum onun desteği ve projeye sarsılmaz inancı olmasaydı bu çalıştayı gerçekleştiremezdik. Birlikte, Orient-Institut Istanbul ve SU Gender ortaklığında, değerli meslektaşımız Hülya Adak ile iş birliği içinde bu çalışmayı yürüttük. Bu projenin temelleri 2019-2020 akademik yılında Koç Üniversitesi ANAMED'de doktora sonrası çalışmalarımı yürütürken atıldı. ANAMED Direktörü Christopher H. Roosevelt ile ANAMED ekibinin değerli üyeleri Duygu Tarkan, Buket Coşkuner ve Naz Uğurlu başlarda Merkez Han'da yaptığımız toplantılarda, sonrasında saatler süren Zoom görüşmeleri üzerinden projenin şekillenmesinde büyük rol oynadılar. Aynı şekilde İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü (SRII) Direktörü Ingela Nilsson ve Direktör Yardımcısı Olof Heilo projenin en kritik noktalarında en kritik müdahalelerde bulunarak projenin ilerlemesinde ve tamamlanmasında büyük katkıda bulundular.

Başta da belirttiğim gibi bu etkinliği İstanbul Politikalar Merkezi Sabancı Üniversitesi Stiftung Mercator Girişimi (IPC Mercator) destekledi. IPC Mercator desteği olmasaydı çalıştayı gerçekleştirecek imkanlara sahip olamazdık ve de hayal ettiğimiz şekilde bu etkinliği organize edemezdik. OII Bilgi İşlem Müdürü Cenk Korkmaz çalıştayın web sitesini sabırla hazırladı ve dijital organize ettiğimiz etkinliğin teknik aksaklıklara uğramadan tamamlanması için gece gündüz çalıştı. ANAMED sayesinde tanıştığımız değerli grafik tasarımcımız Gökhan Pahlı haftalar süren titiz çalışmalar sonunda çalıştayın posterini ve logosunu tasarladı. Çalıştay organize etme fikrinin

ortaya çıktığı ilk günden beri projenin her adımında desteğini esirgemeyen Koç Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü öğretim görevlilerinden değerli dostumuz Sooyong Kim çalıştayın posterinde kullandığımız cinsiyet kelimesini sembolize eden "Cim" harfini kullanma fikrini önerdi ve Gökhan Pahlı'nın da yaratıcılığı sayesinde hepimizin içine sinen bir poster ortaya çıktı. Son olarak değerli opera sanatçımız aynı zamanda toplumsal cinsiyet uzmanı Aysun Töngür çalıştayın kapanışında bizleri kırmayıp piyano eşliğinde iki parçayı canlı söyleyerek bütün katılımcılar ve dinleyicilerimiz için güzel bir kapanış deneyimi yaşattı. Burada yerimiz kısıtlı olduğu için isimlerini geçiremesek de daha birçok kişinin emeği var bu projede, adı geçen geçmeyen herkese değerli katkıları için minnettarız.

Önümüzdeki senelerde bu çalıştayın devamı niteliğinde "Mapping Gender in the Near East"in ikincisini, üçüncüsünü düzenleyerek "Mapping Gender"a kurumsal bir nitelik kazandırabilirsek, alanı ileri taşımak adına sürdürülebilir bir dayanışma platformu oluşmasını sağlamış olacağız. Biraz da bu niyetle çalıştayın bir web sitesi kuruldu ve ardıllarında kullanılmak üzere logosu hazırlandı. Bu sene ev sahibi olan enstitüler ve diğer destek olmak isteyecek kurum ve kuruluşlar ile gerektiğinde dönüşümlü olarak bu çalıştayın yükünü sırtlayabiliriz. Gelecek çalıştaylarda alandaki yeni tematik açılımları veya araştırma yöntemlerini mercek altına alan, kadın, cinsiyet ve cinsellik çalışmalarına yön verecek alt başlıklar da konulabilir; "Mapping Gender in the Near East: Medicine, Healing and the Body," veya "Mapping Gender in the Near East: New Perspectives on Women's Legal Agency," gibi. Bu konulara ilerleyen günlerde netlik kazandırmayı ümit ediyoruz.

"Mapping Gender" geleneğini kemikleştirmek hem bu alanda yapacağımız akademik çalışmaların hem de toplumsal cinsiyet eşitliği hareketinin ilerlemesine katkıda bulunarak gelecek kuşaklara düşünsel bir birikim ve miras bırakmamızı sağlayacaktır. Temellerini bu çalıştayla attık, şimdi duvarlarını öreceğiz.

Birlikte, güçlenerek, daha nicelerine...

İlgilenenleri çalıştayın web sitesine bir göz atmaları için davet ediyoruz: https://www.mappinggenderneareast.org
Her türlü soru, fikir ve önerileriniz için bizimle iletişime geçebilirsiniz: info@mappinggenderneareast.org

GÜLŞAH TORUNOĞLU -
ORIENT-INSTITUT ISTANBUL (OII)

Dr. Dinçer Demirkent'in koordinatörlüğünde, "1921 Anayasası'nın 100. Yılı" temasıyla gerçekleşen Vangelis Kechriotis Anısına Perşembe Konuşmaları Seminer dizisinin 2020 Güz – 2021 Bahar dönemindeki son sunumunda, "1921-23 Anayasal Gelişmeler" başlığıyla Murat Sevinç 4 Şubat 2021 saat 18:30'da konuğumuz oldu.

"Tarihte Duygular ve Duygular Tarihi" online seminerimiz ise 5 Şubat 2021 saat 18:30'da gerçekleşti. Duygu nedir? Duygular tarihsel midir, tarihi bir disiplin olarak ne zaman ve nasıl ortaya çıkmıştır? Duygular Tarihi çalışmalarının yöntemi, sınırları ve sorunsalları nelerdir? Hem Türkiye'den hem de uluslararası perspektiften bu çalışmalara verilebilecek örnekler nelerdir? sorularına ve benzerlerine cevapların arandığı seminerde Dr. Öğr. Üyesi Şeyma Afacan ve Dr. Öğr. Üyesi Derya Gürses Tarbuck konuşmacı olarak yer aldılar. Seminerin moderatörlüğünü Tarih Vakfı kurucu mütevellilerinden Prof. Dr. Edhem Eldem üstlendi.

Şubat ayında başlayan bir diğer etkinliğimiz de Doç. Dr. Gülhan Balsoy ve Doktor Öğr. Üyesi Başak Tuğ'un gönüllü emeğiyle düzenlenen Tarih ve Toplumsal Cinsiyet Online Semineri oldu. 16 Şubat'ta başlayarak iki haftaya yayılan bu dört saatlik seminerde toplumsal cinsiyet kavramı ile tarihyazımı arasındaki ilişkiye odaklanıldı. Bir yandan feminist literatürde yeniden tanımlamalarla sıkça tartışılan bir kavram olan toplumsal cinsiyetin farklı tanımları üzerinde durulurken, öte yandan bu kavramların tarihyazımı içinde izdüşümleri takip edilmeye çalışıldı. Birinci, ikinci ve üçüncü dalgalar olarak tanımlanan feminist hareket ve teorideki dönemselleştirmelerin, kadınlık, erkeklik, kuir ve beden çalışmaları açısından tarihyazımına etkileri tartışıldı. Son olarak, beden ve toplumsal cinsiyet odağında Osmanlı ve Türkiye tarihine cinsiyet, üreme, yeniden üretim, emek gibi farklı açılardan nasıl bakılabilir sorusu üzerinde durulduğu. Bu seminer dizisini gönüllü olarak veren hocalarımıza sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Tarih Vakfı ile Eskişehir Tepebaşı Belediyesi ortaklığında düzenlenen Tarih Konuşmaları da Şubat ayında uzaktan erişim ile devam etti. 25 Şubat Perşembe, saat 19.00'da gerçekleşen etkinliğimize bu ay "Bir Muhabbet Kuşu: Postmodern Göstergeler Işığında Zeki Müren" kitabının yazarı Doç. Dr. Şeyma Ersoy Çak konuk oldu. Öğr. Gör. Kazım Demirer moderatörlüğünde gerçekleşen konuşmanın başlığı da "Bir Muhabbet Kuşu: Postmodern Göstergeler Işığında Zeki Müren" idi.

Şubat ayında Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan 2 yeni kitap birden siz okuyucularımızla buluştu. Bu kitaplardan ilki olan 2018 yılında Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan ilk baskısını yapan Edhem Eldem'in "Mitler, Gerçekler ve Yöntem: Osmanlı Tarihinde Aklıma Takılanlar" kitabı, ikinci baskısıyla yeniden raflardaki yerini aldı. İkinci kitabımız Noriko Nakayama'nın 1990'lar Türkiye'sinde Zonguldak Ereğli'ye bağlı bir köyde bir yıl kalarak gerçekleştirdiği özgün araştırmaya dayalı "Köy Kadını, Modernite ve İslam: Bir Antropoloğun Gözünden 1990'ların Türkiye'si" başlıklı kitabı yine bu ay siz okuyucularımızla buluştu. Tarih Vakfı Yurt Yayınları'nın bu kitaplarını web sitemizden (www.tarihvakfi.org.tr) sipariş edebilirsiniz. Tarih Dostumuz olarak da tüm yayınlarımızdan %50 indirim kazanabilirsiniz. (https://www.tarihvakfi.org.tr/tarih-dostu)

Etkinliklerimiz ve yeni projelerimiz için Vakfımızın sosyal medya hesaplarını takip edebilir, internet sitemizi ziyaret edebilir, ayrıca Tarih Dostu olarak siz de Vakfımıza destek olabilirsiniz.
Vakfımızın dostu olun, tarihimizin dostu olun!
Tarihimize beraber renk verelim.

1821 Yunan İhtilâli'nin 200. Yıldönümü: Tarihyazımı ve Yeni Yaklaşımlar

DOSYA EDİTÖRÜ: ANNA VAKALİ

Bu sene Yunanistan'da 1838'den beri resmi olarak 25 Mart'ta kutlanan Yunan İhtilâli'nin 200. yıldönümüdür. Bugünlerde artık çürütülmüş olan bir efsaneye göre Yunan İhtilâli, metropolit Paleon Patron Germanos'un 25 Mart 1821'de Mora'nın kuzeyinde Kalavrita'daki Agia Lavra Manastırı'nda İhtilâl'in bayrağını yükseltmesi ve isyancıların yemin etmesiyle başlamıştı. Dinsel kimliği hâlâ inşa edilmekte olan milli kimlikle birbirine bağlamaya çalışan bu efsane 1864'de ressam Theodoros Vrizakis tarafından İhtilâl'in en meşhur tablolarından bir tanesinde resmedilmişti. Gerçekte Filiki Eteria'nın lideri Aleksandros İpsilantis'in Şubat 1821'de Eflak'ta organize ettiği başarısız bir harekâtla başlayan Yunan İhtilâli, hızlı bir biçimde Makedonya'dan Girit'e uzanan ama zaman içinde Mora, Orta Yunanistan ve adalarda yoğunlaşan muharebelerle devam etti. 1824 ve 1825 yılları arasında gerçekleşen iki Yunan iç savaşı, İbrahim Paşa'nın muharebeye katılması, Büyük Güçlerin müdahalesi, 1827'de Osmanlı ve Mısır donanmalarıyla, Britanya, Fransız ve Rus donanmaları arasında Mora'nın batısında gerçekleşen Navarin Deniz Muharebesi, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1830'da Londra'da imzalanan Yunanistan Bağımsızlık Protokolü bu hikâyenin en önemli duraklarıdır.

Yunan İhtilâli'nin önemli yıldönümlerinin (1921'deki 100. Yıldönümü devam eden Türk-Yunan savaşı yüzünden 1930'da gerçekleşmiş, 150. yıldönümü ise askeri cunta dönemi ile çakışmıştı) hep ters zamanlara denk gelmesi talihsizliği bu sene de devam etti ve 200. yıldönümü bu kez de pandemiye rastladı. Bu nedenle Yunanistan'da düzenlenmesi planlanan pek çok etkinlik iptal edildi. Buna rağmen şimdilik büyük kısmı internet üzerinde devam eden yıldönümü etkinlikleri çok sayıda yayın, konferans ve konuşma, sergi, yeni kurulan kurum, devlet ve özel inisiyatif aracılığıyla kısaca '1821' olarak adlandırılan tarihsel olayı kamusal alanın en önemli odak noktalarından birisi haline getirdi ve birkaç sene öncesine kadar hâlâ tabu sayılan pek çok konunun konuşulmasına ve tartışılmasına vesile oldu. Şu aralarda neredeyse her gece internet üzerinden izlenebilecek bir konuşma, tartışma, konferans vs. söz konusu. İlginç olan diğer bir nokta ise, Yunanistan'da 'Küçük Felaket' ve Türkiye'de 'Büyük Taarruz' olarak adlandırılan tarihsel olayın 2022'de 100. yıldönümünün yaşanacak olması nedeniyle yapılacak etkinliklere yönelik hazırlıkların yukarıda bahsettiğimiz etkinliklerle çakışması.

Theodoros Vrizakis'in Yunan İhtilali'ne ilişkin ünlü tablosu

Meslektaşım Konstantina Andrianopulu ile hazırlıklarını yürüttüğümüz ve yine Tarih Vakfı'ndan çıkacak olan aynı konu üzerindeki geniş bir derleme kitabın sadece mütevazı bir örneğini oluşturan bu dosya Yunanistan'da devam eden yoğun tartışmaları bir nebze de olsa Türk okuyucularıyla buluşturmayı hedefliyor. Zira getirdiği büyük yenilikleri düşünecek olursak Yunan İhtilâli'nin Türk tarihyazımında kapladığı küçük yer şaşırtıcıdır. Hele tasviri için zaman içinde kullanılmış olan farklı kavramlar (isyan, ihtilâl, devrim), İhtilâl'in niteliği ve aynı yıllarda bütün dünyada ortaya çıkan devrimlerin arasında nerede konumlandırılması gerektiği ile ilgili çok farklı yaklaşımların olduğunun bir kanıtıdır.

Umuyoruz ki bu dosyanın benzeri gibi yayınlar iki ülkede de karşılıklı olarak devam eder. Yunanistan'da hala eksik kalan İhtilâl'in Osmanlı boyutu ve Türkiye'de daha az bilinen İhtilâl'in yenilikçi ve köktenci nitelikleri gibi konularda iki ülke tarihçilerinin birbirlerinden öğrenecek çok şeyi var. Hele de iki devletin ilişkilerinin uzun zamandır görülmeyen bir şekilde ve derecede çalkantılı olduğu bir dönemde. İyi okumalar dileriz.

1821 Yunan Devrimi: Geleneksel Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çağdaş Ulus Devlete Geçişte Bir Özgürlük Hareketi*

PANAGİOTİS STATHİS

YAZAR ANGLOSAKSON TARİHÇİLERİN AKSİNE 1821'İN TOPLUMSAL YAPIDA DEĞİŞİKLİK ÖNGÖRMEYEN HERHANGİ BİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞINA İNDİRGENEMEYECEĞİNİ 1821'İN TOPLUMSAL, EKONOMİK YAPI VE SİYASAL KARAR ALMA SÜREÇLERİNDE KÖKLÜ DEĞİŞİKLER ÖNGÖREN BİR DEVRİM OLARAK NİTELENDİRİLMESİ GEREKTİĞİNİ ARGÜMANLARIYLA SAVUNMAKTADIR.

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN: ASLI ÇETE

"MİLLİYETÇİ YA DA TOPLUMSAL" DEVRİM İKİLEMİNİN ÖTESİNDE

1821 Yunan Devrimi, çağdaş Yunan ulus devletinin kuruluşuna yol açmış olması nedeniyle çağdaş Yunan tarihinin başlıca dönüm noktasını oluşturur. Bu nedenle Yunan tarihyazımının da ana teması haline gelmiştir. 20. yüzyılın büyük bir bölümünde tarihyazımı üzerine yaşanan tartışmalar devrimin milliyetçi ya da toplumsal olup olmadığı sorusu etrafında döndü. Tartışmaların fitilini ateşleyen, Giannis Kordatos'un 1924 yılında yayımlanan *1821 Devriminin Toplumsal Önemi* başlıklı kitabıydı. Bu kitap, devrimi Marksist yaklaşımla çözümleyen ilk çalışmaydı. Devamında tartışma, 1970'lere dek, güçlü bir politik nitelik kazandı. Devrim üzerine yapılan yorumlar, ideolojik düzlemde, komünist sol ve muhafazakâr kesim arasında çatışma konusu haline geliyordu. Sol görüşlülere göre, 1821 toplumsal bir devrimdi. Burjuvazi ise bunun milliyetçi bir devrim olduğunu düşünüyordu. Tartışmalar iç savaş ve sonrası dönemin çatışmalarıyla doğrudan bağlandı. Bu dönemde Yunan tarihine farklı yaklaşımlar, rejim ya da devrim yanlısı beyanlara yol açıyordu. Bu durum sol tarihyazımının en iyi bilinen yorumlarının, 1821'i halkçı-milliyetçi bir modele kaydırarak milliyetçi bakış açısını aşama aşama bünyesine katmasına rağmen gerçekleşiyordu.[1]

Devrimin "milliyetçi ya da toplumsal" olup olmadığı hakkında yaşanan bu sahte ikilem, gerçekte, ulusa ve devrime yüklenen farklı anlamların sonucuydu. İlk durumda ulus ebedi bir varlık, devrim ise "köle" ulusun bağımsızlığını ve ulus toprağının çok etnili egemen devletten alınmasını amaçlayan saf bir siyasi yapıya sahip bir olgu olarak anlamlandırılır.[2] İkinci durumda, ulusun doğuşu toplumsal ve ekonomik tarihi gelişmelere bağlanır. Devrim ise, şiddet kullanımı ve siyasi rejimin değiştirilmesi dışında, halkın geniş katılımını, kurumlarda, toplumsal ve ekonomik yapıda ve kültürel değerlerde düzenleyici değişiklikler yapılmasını şart koşar. Bu açıdan bakıldığında, bir grup Anglosakson tarihçinin 1970'li yıllarda gösterdiği eğilim tipiktir. Bu tarihçiler 1821'i devrim değil, "Bağımsızlık Savaşı" olarak değerlendirir. Farklı düşünce şekillerine, siyasi pratiklere, ekonomik yapıya, toplumsal hiyerarşide çatışmalara ve özlü değişikliklere yol açmadığını düşünürler.[3] Oysa 1821, tam da bu noktada, 1804 Sırp İsyanı ya da 1820 Ali Paşa İsyanı gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak koparan ya da koparma ihtimali olan diğer şiddet içeren hareketlerden ayrılır. Bu isyanlar meydana geldikleri bölgelerdeki toplumsal ve siyasi yapıyı değiştirmeyi amaçlamıyordu. Bunun yerine o bölgede egemen olan yöneticinin değişimini talep eden geleneksel isyanların bir parçasıydılar. Benzer isyanlar Yunan nüfusun, Osmanlı yönetimi boyunca yaşadığı yerlerde de meydana geldi. Bu isyanların amacı, Sultanın denetimindeki toprakları alıp Hristiyan bir kralın denetimine vermekti.

1821 Hareketi, aksine, siyasi yapıyı, devlet teşkilatını, kolektif kimlikleri, toplumsal ve siyasi değerleri ve ekonomik ilişkileri içeren, devrim niteliği taşıyan değişikliklere ya doğrudan yol açtı ya da bölgeyi bu tür değişiklikler için hazır hale getirdi. Farklı toplum-

Kral Othon zamanında 1821 Devrimi'nin subaylarına verilen gümüş madalya. Onurlandırılanlar arasında Müslümanlar da vardı. Madalyanın bir tarafında "Vatanı için en ön safta kahramanca savaşanlara", diğer tarafında ise "Yunanistan Kralı Othon" yazıyordu. https://www.eefshp.org/portfolio-item/metallio-agona-anexartisias.

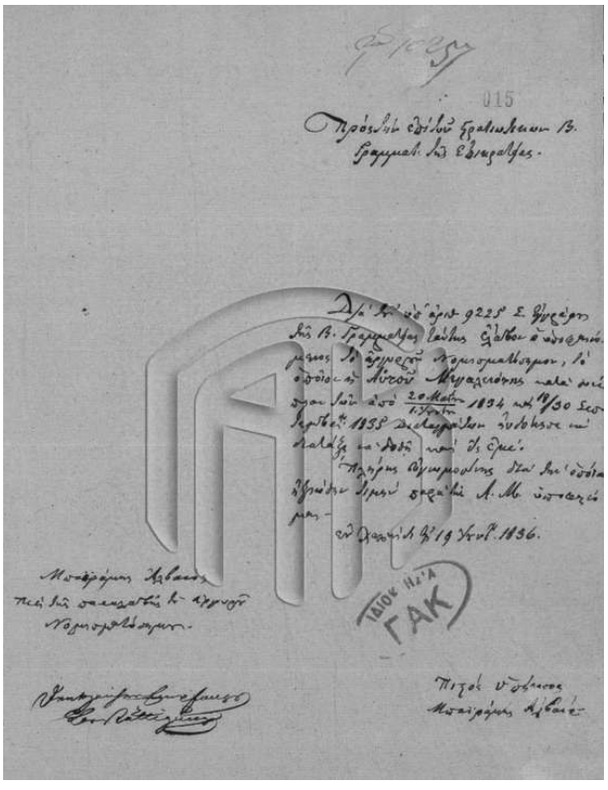
sal kesimlerden gelen isyancılar devrime farklı kültürleri, farklı çıkarları, yeni toplumun ve yeni devletin nasıl şekilleneceğine dair farklı siyasi fikirleri ve planları yansıtan motivasyon ve amaçlarla girdiler. Bununla birlikte, devrimin hâkim yönelimi, anayasalarda ve yasalarda kayda geçtiği, yönetim biçimlerinde uygulandığı, iç savaşlardan galip geldiği haliyle, özellikle Müslümanlara karşı olmayıp Osmanlı geleneksel toplumsal ve siyasi sistemine yönelikti. İsyancılar bu sistemi, Yunan Devrimini de etkisi altına alan Fransız Devrimi'yle Avrupa Devletlerinin yıkılmaya başlayan *Ancien Régime*'i ile özdeşleştiriyorlardı.

MÜSLÜMANLAR VE DEVRİM

Devrimin özgürlükçü ideolojisini gösteren unsur, az sayıda Müslümanın da devrime katılmış olmasıdır. Osmanlı toplumunda din, kimliğin belirleyici özelliğiydi. Bunun nedenlerinden biri, modern öncesi toplumlarda dinin önemli bir sembolik, siyasi ve kültürel yere sahip olması, diğeri ise Osmanlı yasal sisteminin tebaayı dini inançlarına göre önem sırasına koymasıydı. Öte yandan, Müslümanların, sayıca az da olsa, devrimci safta yer almaları, tebaayı siyasi ve kişisel eşit hak ve yükümlülüklere sahip vatandaşlara dönüştürmeyi amaçlayan, özgürlük yanlısı devrimci ideolojinin açtığı olanakları ve beklentileri gösterir.

Hristiyan olmak, devrim anayasalarında Yunan vatandaşı olmanın ön koşuluydu: "Yunanistan egemenliği altında yaşayan yerli sakinler içinde Hristiyan olanlar Yunanlıdır ve diğer hiçbir farka bakılmaksızın tüm yasal haklardan yararlanabilirler."[4] Bu tanım, savaşın sürdüğü bölgelerdeki başlıca kimlik farklarına, yani nüfus bakımından az ama büyük ölçüde güçlü bir toplumsal ve siyasi konuma sahip Müslümanlar karşısında sayıca çoğunluğu oluşturan Ortodoks Hristiyanlar arasındaki farka, karşılık geliyordu. Toplumsal çatışma dinî, hatta milliyetçi bir çatışmada kolaylıkla yansıyabilir ve savaşın her iki tarafıyla özdeşleşebilirdi. Bunun sonucunda vatandaş tanımına Hristiyan olma özelliği eklendi; çünkü bu özellik devrimcilerin temel ortak noktasıydı. Bu şekilde modern millî kimlik, geleneksel dinî kimliği doğal bir yolla bünyesine kattı. Buna ek olarak, Müslümanların vatandaş sayılmamasının bazı pratik nedenleri de vardı. Vatandaş olarak tanınmaları ve büyük mal varlıkları ile toplumsal güçlerini korumaları halinde devrim reformlarını sabote edebilirler; isyan bölgesine girmiş Osmanlı birliklerindeki dindaşlarının tarafına yeniden geçebilirlerdi.[5] Bununla birlikte, dönemin en tanınmış aydınlarından biri olan Adamantios Korais, Müslümanlara siyasi hakların verilmesi gerektiğini savunuyordu; ancak bu haklar hemen verilmemeliydi; çünkü "bize hükmetmeye alışmış Türklerin, despotizmi unutmaları için çok zamana ihtiyaçları var"dı.[6] Öte yandan, her ne kadar Müslümanlar, temelde, vatandaşlık haklarından yoksun bırakılmış olsalar da dinî tolerans, yabancı uyruklu sakinlerin kişisel haklarının korunması maddeleri anayasalarda yürürlüğe girmişti. Devrim birliklerinde görev yapmış ya da ulusa önemli hizmetlerde bulunmuş olan yabancıların, din farkı gözetilmeksizin Yunan vatandaşlığına geçmelerine izin veriliyordu.[7]

Gerçekten de Osmanlı birliklerine karşı devrim güçlerinin safında yer alan bazı Müslümanlar, devrime katıldıkları gerekçesiyle, devrim sonrasında birtakım ekonomik taleplerde bulundular. Yazılı olarak verdikleri dilekçelerde özgürlükçü değerleri benimsedikleri ve ilk önce kendi tebaasının özgürlüğünü çiğneyen tiranlığa karşı oldukları için devrim güçlerine katıldıklarını belirttiler. Bunlardan bazıları kivernitis[8] Ioannis Kapodistrias tarafından 1828 yılında, askeriyenin bin askerden oluşan birimler şeklinde düzenlenmesi çerçevesinde kurulan Osmanlı Ekatondarhia'sına[9] katıldı. Ekatondarhia, Mustafa Gekas komutanlığındaki Müslümanlardan ve sonradan Hristiyan olan kişilerden oluşuyordu. Diğerleri ise Hristiyan devrim güçleri safında savaşmışlardı. Kendisini "Dinen Müslüman, soy olarak Arnavut bir Yunan vatandaşı" şeklinde tanımlayan Bayramis Liapis, 1828 yılında verdiği dilekçede "Osmanlı tiranlığını" sevmediğini ve "Yunanlılarla birlikte özgürlük adına" mücadele ettiğini belirterek Kapodistrias'tan

Arnavut Bayramis'e savaşçı madalyasının verildiğini gösteren belge, Halkida, 1836. https://www.eefshp.org/portfolio-item/metallio-agona-anexartisias

ekonomik destek talep eder. (Bkn. Görsel 2) Yukarıda değinilen Mustafa Gekas "dindaşı olan Müslümanların tiranlıklarının ve insanlık dışı davranışlarının" farkına vardığı için Yunanlılarla birlikte ölmeye karar verdiğini yazar. Kaleme aldığı başka bir metni de "vatandaş Mustafa Gekas" şeklinde imzalar.[10]

Az sayıda da olsa Müslüman'ın devrime destek vermiş olması, aynı zamanda, devrimcilerin modern siyasi kimliğinin, yani millî kimliğin, içeriği ile olduğu kadar geniş devrimci kesim tarafından benimsenip benimsenmediğinin de hâlâ bir sorun olduğunu gösterir. Ortodoks Rum'dan Yunanlı'ya geçiş bizzat devrim nedeniyle yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Millî kimliğin diğer kolektif kimlikler ya da kişisel çıkarlar karşısında üstün olmasının kesin bir değeri yoktu. Saf değiştirmeler, Bâb-ı Âli karşısında diz çökmeler, özellikle mücadelenin ilk yıllarında az rastlanan durumlar değildi. Etolo-Akarnania bölgesinin devrim öncesi yıllarının en güçlü Rum zaptiyesi Georgios Varnakiotis 1822'nin sonlarında Bâb-ı Âli'ye gidip teslim oldu ve 1828'in sonuna dek Osmanlı ordusunda kaldı. Bölgecilik millî birliği bölüyordu. Osmanlı birlikleri Dramalis'in yenik düşmesinin (1822) ardından İbrahim Paşa'nın gelişine (1825) dek Mora Yarımadası'na girmemiş olsa da çok az sayıda Moralı (özellikle mesleği askerlik olanlar) Osmanlılarla savaşan Rumelilere yardım etmiştir.

TOPLUMSAL VE EKONOMİK KIRILMALAR

Devrim tarihi bölgeciliğin kademeli olarak azalmasını, tek bir Yunan kimliğinin güçlenmesini sağlayan bir süreçti. Devrim eşi görülmemiş bir hareketliliğe, temasların artmasına ve birbirine uzak bölgelerde yaşayan insanların iş birliği yapma ihtiyacının doğmasına neden oldu. Savaşlarda galibiyet elde edilmesi, hatta savaşanların hayatları dahi farklı bölgelerden, bilinmeyen silah arkadaşlarıyla dayanışma içinde olup iş birliği yapmaya bağlıydı. Devrimin başarılı olamadığı yerlerden gelen sığınmacılar hayatta kalabilmek için yerli halkın bakımına muhtaçtı. Millet meclislerinde, ayaklanan her yerden temsilciler, hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinden, İyonya Adaları'ndan ve yurtdışından gelen eğitimli kişiler aralarında iş birliği yapıyorlardı. Yerli olmayan çok sayıda kişi merkeze ve taşraya yönetici olarak atanıyordu. Tüm bunlar, ayaklanan Yunanlılar arasında gittikçe daha sıkı bağların oluşmasına ve ulusun homojen hale gelmesine neden oluyordu.

Devrim öncesi sistemle en önemli kopuş noktasını, özgür medeni kurumlara sahip güçlü bir merkezi devletin oluşturulması ile iktidarın hükümdara Tanrı tarafından gönderildiğini var sayan Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun mutlak monarşilerinin aksine iktidarın, ulus iradesinin ifadesi olarak meşrulaştırılması oluşturur. 1827 Trizina Anayasası'nda şöyle yazar: "Egemenlik Ulus'undur. Her hâkimiyet ondan çıkar ve onun için var olur." Bu yenilikçi siyasi programın en önemli özellikleri şunlardı: Anayasanın her şeyin üstünde tutulması; temsili parlamenter kurumlar; güçler ayrılığı; rasyonel bir hukuk çerçevesinde oluşturulmuş hukuk devleti; vatandaşların yasa önünde eşit sayılması; Patrikhane'den bağımsız, yasaya bağlanmış ulusal kilisesi olan laik bir devlet; yüksek makamlara atanacak kişilerin liyakate göre belirlendiği, merkezden denetlenen hiyerarşik bir bürokrasi; kişisel özgürlüklerin güvenceye alınması; düzenli, ulusal bir ordu; devletin çağdaş bir eğitim sistemi oluşturma yükümlülüğü. Temel amaç, tebaadan oluşan Osmanlı Devleti'nden vatandaşlardan oluşan Yunan devletine geçmekti.[11]

Tüm bu yukarıda sayılanlar, yerleşik zihniyetle ve egemen geleneksel grupların (kocabaşılar, gerilla komutanları ve yüksek ruhban) arzuları ve çıkarlarıyla ters düşüyordu. Yerli seçkinler geleneksel iktidar yapısının korunmasını istiyordu. Bu iktidar yapısının özellikleri şunlardı: Yönetimin az sayıda yerli, nüfuzlu aileden miras alındığı, merkezden bağımsız, güçlü, yerel iktidarlar; siyasetin paternalist prototipler ve klientalist ağlar temelinde uygulanması; Kilisenin halkın gündelik yaşamına sık sık müdahale etmesi; taşradaki seçkinlerin denetiminde olan düzensiz askeri birlikler; vergilerin, yerli kocabaşılar tarafından kendilerine önemli ölçüde keyfilik sağlayan ve artan tarım ürünlerini zimmetlerine geçirmelerine neden olan iltizam sistemi ile toplanması; yüksek makamlara yapılan atamaların, ulusa hizmet ya da toplumsal bir sorumluluğun yerine getirilmesi yerine kişisel zenginleşme kaynağı şeklinde gerçekleşmesi ve bunun sonucunda, yetenekli kişiler yerine nüfuz sahibi insanların bu makamlara getirilmesi.

Ekonomik ilişkiler konusunda Osmanlı geçmişi ile en önemli kopuş noktasını, devletin, arazi sahibinin ve çiftçinin aynı tarım arazisi üzerinde ayrı ayrı

haklara sahip olduğu Osmanlı hukuku yerine, arazi üstünde tam bir özel mülkiyet hakkı tanıyan Roma hukukunun getirilmesi oluşturur. Bu yeni sistem, tarım ekonomisine kapitalist ilişkilerin girmesine olanak tanıyarak toprağı potansiyel bir meta haline getiriyordu. Müslümanların sahip olduğu topraklar, devrim makamlarının kararı ile devlete geçti ve ulusal olarak adlandırıldı. Bu şekilde arazinin, geleneksel liderlerin talep ettiği gibi, ucuza satılması ve az sayıda nüfuzlu kişinin elinde bulundurulması önlenmiş oldu. Arazinin, mülkü olmayanlara kiraya verilmesi ve 1871 yılında görece küçük bir bedel karşılığı paylaşımı mümkün hale geldi. Böylece 19. yüzyıl Yunanistan'ında, birçok Avrupa ülkesinin aksine, küçük ve orta ölçekli tarım arazisi mülkiyeti egemen oldu.[12]

İÇ ÇATIŞMALAR

Bu özgürlükçü -ve büyük ölçüde demokrat- programın kabul edilmesi normal şartlarla değil, kanlı iç çatışmalar sonucunda gerçekleşti. Bu program, Avrupa'da eğitim görmüş meslek sahibi kişiler (özellikle aydınlar, öğretmenler, tüccarlar, doktorlar, yöneticiler vb.), Fenerliler, Adalardaki tüccar ve gemi sahipleri, az sayıda eğitimli kocabaşı ile güçlü gerilla komutanlarının aksine ulusal, güçlü bir yönetimde rütbe ve iyi bir maaşın yolunu gözleyen orta ve küçük ölçekli silahlı liderler arasındaki siyasi ittifak ile desteklendi. İdeolojik düzlemde iç çatışmalar ulusçu terimlerle dahi ifade ediliyordu. Siyasi rakip, tiran şeklinde yorumlanıyor, bir yabancıya dönüştürülüyordu. Bazı uç ifade şekillerinde Türkle özdeşleştiriliyordu. Geçmişle tam anlamıyla bir kopuş isteyen özgürlükçü kesime göre hasımlar, Osmanlı zihniyetine sahip olanlar ile kocabaşılar, ulusun düşmanları ve monarşi taraftarlarıydı. Devrim öncesi toplumsal yapının korunması gerektiğine inanan gelenek yanlılarına göre ise hasım, topraklarına girip onların geleneksel haklarına karşı çıkan yabancılardı.

Güçlü bir şekilde yerli seçkinlere bağlı olan çiftçi sınıfı, devrim yıllarında nadiren sesini yükseltmiş ya da siyasi bir eyleme geçmiştir. Vergilerin azalacağını ve tarla alabileceklerini umut ederek devrimin başlarında Mora'da kocabaşılarına rakip olan silahlı liderleri destekledikleri. Yerli kocabaşılar üzerinde hâkimiyet kurabilecek yoksul dostu bir lider tarafından adaletle yönetilmeyi umut ettiler. Bu nedenle devrimin başında Fenerli Bey Dimitrios İpsilantis, sonunda ise Korfulu bir soylu olan Ioannis Kapodistrias halkta yankı uyandırmıştır. Çiftçilerin, bağımsız bir kolektif birlik olarak, merkezi siyasi çatışmalara katılımı kültürel beklentilerinin dışındaydı.

Şekillenmekte olan devletin nasıl düzenleneceğine dair karşıt görüşler, daha devrimin ilk yılında bile örtük bir biçimde bulunuyordu. 1823 yılında siyasi bir kriz haline gelen bu karşıtlık, 1824-1825 yılları arası iki grup arasında yaşanan silahlı çatışmalara dönüştü. Tartışma, Mora'daki iktidarın (vergilendirme, asker-

Kapodistrias'ın Mauromihalis kardeşler tarafından öldürülüşü. Dimitrios Tsokos'un yağlı boya eseri, 1850, Benaki Müzesi

https://www.benaki.org/index.php?option=com_collectionitems&view=collectionitem&Itemid=0&id=108732&lang=el

lik vb.) merkezi hükümetin mi yoksa Moralıların mı denetiminde olacağı üzerineydi. İlk grubun meclis üzerinde hâkimiyeti vardı. Başında İdralı gemi sahipleri Koundouriotisler ile Avrupa'nın çağdaş, özgürlükçü düşüncelerinden etkilenmiş, yerli olmayan iki kişi, Fenerli Aleksandros Maurokordatos ve Epirli Ioannis Kolletis, vardı. Moralıların oluşturduğu diğer grup ise hükümeti kontrol ediyordu. Bu grubun başında güçlü bir silahlı lider olan Theodoros Kolokotronis ile Mani Beyi Petrobeis Mauromihalis ve Kanellos Deligiannis gibi kocabaşıları da vardı. 1823 yılının Aralık ayında Koundouriotis-Maurokordatos grubu yeni bir Yürütme Birimi kurdu. Yasama Birimi ise bölündü.[13] Böylelikle iki Yasama iki de Yürütme Birimine sahip iki ayrı yönetim oluştu. İlk iç çatışma Mart ayından 1824 Haziranına kadar, ikincisi ise 1824 yılının Ekim ayından 1825 Şubat ayına dek sürdü. İngiltere'den aldıkları ilk borçla ekonomik olarak güçlenen Koundouriotis-Maurokordatos grubu, Mora'ya girip Moralılardan oluşan grubu yenen Rumelili askeri birliklerini maaşa bağladılar. Böylelikle siyasi alanda özgürlükçü, çağdaşlaşma yanlılarının ittifakı galip geldi.[14]

Devrim güçlerinin, Osmanlı ordusu tarafından ardı ardına yenilgiye uğratılması, devrimin bastırılması riskini taşıdığından, millet meclisi Avrupa'da olduğu kadar içeride de nüfuzu olan Ioannis Kapodistrias'ı, Korfulu eski Rusya dışişleri bakanı, kivernitis olarak seçti. Kapodistrias çağdaş, merkezi bir devlet düzeni oluşturmaya çalıştı; ancak

"Öpüşme", Andreas Georgiadis'in eseri, 1960, Ulusal Tarih Müzesi. Mayıs 1825'te gerçekleşen Maniaki Muharebesi'nden sonra İbrahim Paşa, ölmüş olan Papaflessas'ı ayağa kaldırıp savaşta gösterdiği yiğitliğe karşı bir saygı göstergesi olarak onu kucaklar. http://www.nhmuseum.gr/el/fakelos-syllogon/antikeimena/15446_el/

Çarlık Rusya'sının muhafazakâr, otoriter çevresinde yetişmiş biri olarak Trizina Anayasası'nı (1827) askıya alıp meclisi feshetti. Devrimin parlamenter kazanımlarını yok edip geleneksel seçkinler kadar Avrupalılaşmış siyasetçilerin de değer ve arzularına dokunan otokratik, paternalist bir yönetim kurdu. Bu durum, muhafazakâr sınıfın yanı sıra liberalizm yanlılarından da oluşan ve gittikçe daha çok şişen bir muhalefetin doğmasına, isyanlara ve en nihayetinde Kapodistrias'ın, Manili, nüfuz sahibi Mauromihalis ailesinin üyeleri tarafından öldürülmesine (1831) yol açtı. Ölümü, kardeşi Augustinos'un göreve getirilmesini arzulayan Kapodistrias taraftarları ile anayasacılar olarak adlandırılan, parlamenter rejime dönülmesini isteyen grup arasında yeni bir silahlı çatışmaya neden oldu. Devamında, Yunanistan'ın ilk kralı Othon'un mutlak monarşik yönetimi sonucu 3 Eylül 1843 Hareketi ortaya çıktı. Bu hareketin sonucunda parlamento ile sadece erkeklerin, hemen hepsinin, oy hakkına sahip olduğu anayasal monarşiye geçildi. Böylece devrimin liberal ve demokratik kazanımlarına büyük oranda dönülmüş oldu.[15]

Sonuç olarak, farklı toplumsal gruplardan gelen kişiler devrime farklı amaçlarla katıldılar.[16] Bununla birlikte, devrim süresince toplumsal ve siyasi düzlemde yapılan ittifaklar güç dengelerine ve devrimin toplumsal aktörlerinin kültüründe ve siyasi stratejilerinde meydana getirdiği değişikliklere göre yeniden düzenleniyordu. Örneğin, silahlı liderlerden ve kocabaşılardan oluşan daha az nüfuza sahip önemli bir kitle, geleneksel kültürlerine rağmen, liberal Koundouriotis-Maurokordatos'un safına geçti. Bunun nedeni, bu kesimin yönetme konusundaki yetkinliği ve yeterliliği göreceli de olsa, yukarıda bahsedilen kitlenin meslek edinme konusundaki toplumsal arzusunu yerine getirmeye hevesli oluşuydu. Böylelikle liberal safa geçişler, zamanla özgürlükçü milliyetçi söylemin de bir noktaya kadar benimsenmesine neden oldu.[17] Başka bir örnek vermek gerekirse, devrimin başarısız olduğu bölgelerden (Girit, Epir, Tesalya, Makedonya, İpsara, Sakız) başarılı olduğu yerlere gelen sığınmacılar, ulustan onlarla ilgilenmesini ve yaşamlarını iyileştirme yükümlülüğünü yerine getirmesini bekliyorlardı. Sığınmacıların mesleki ve ekonomik koşullarının iyileştirilmeye çalışılması ve vatandaşlığa alınmaları için sadece devrime katılmış olmalarının yeterli ve tek başına geçerli bir neden sayılacağı anayasal düzenlemelerin yapılması, ulusu yönetenlerin bu durumun farkında olduklarını açıkça gösterir.[18] Bu açıdan bakıldığında, bizzat devrimci dinamikler, devrime katılanları kademe kademe uluslaştırıyordu. Şekillenmekte olan ulus, üyelerini milliyetçi ideoloji, kurumlar ve çağdaş ulus devletin karşılıklılık ilkesi hakkında eğitiyor, tebaayı vatandaşa dönüştürüyordu.

Özetleyecek olursak devrim, Müslümanların zorla kovulmasından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Hristiyanların yaşadığı, bir bölgesinin bağımsız hale getirilmesi demek değildi. Devrim, Ortaçağ'a özgü, geleneksel Osmanlı Devleti'nden

Epidauros'ta gerçekleşen Birinci Millet Meclisi'ndeki vekillerin yemin töreni (1 Ocak 1822). Yunan Meclis Sarayı'ndaki bir fresk, Ludwig Michal von Schwanthaler, 1836 http://political.soc.uoc.gr/el

çağdaş ulus devlete ve geleneksel tarım toplumundan çağdaş kapitalist topluma geçiş için gerekli koşulların oluşturulması demekti. Bu geçişin ideolojik ifadesi liberal milliyetçilikti. Mücadele süresince bu devrimci değişimin rakipleri, şekillenmekte olan Yunan ulus devletinin üyelerini oluşturan yerli, gelenekçi Hristiyan seçkinlerdi. Sonuç olarak 1821, temelde, dönemin Avrupa burjuva devrimlerine dâhil edilir. Bu da Yunan Devrimine siyasi ve ekonomik açıdan destek vermiş liberal Avrupalıların ve Fransız Devrimi ile yetişmiş Amerikalıların geniş bir filhelen hareket yaratmalarının temel nedenidir. Bunların birçoğu Yunanistan'a gelip askeriyede ve oluşturulmakta olan siyasi kurumlarda hizmet vermiştir.[19]

PANAGİOTİS STATHİS - GİRİT ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

* Bu makale, 31 Mart 2013 tarihinde *Avgi tis Kriakis* Gazetesinde yayımlanan "Yirmi Bir Hakkında Eski Bir İkilemi Yeniden Değerlendirmek: Devrim Milliyetçi mi Yoksa Toplumsal mıydı?" başlıklı yazının yeniden gözden geçirilmiş halidir.

1 1821 Devrimine sol görüşlü yaklaşımlar için bkz. Vasilis Panagiotopulos, "İ aristeri istoriografia gia tin eliniki epanastasi (Yunan Devrimi hakkında sol tarihyazımı)", Pashalis Kitromilidis - Triandafillos Sklavenitis (ed.), *İstoriografia tis neoteris ke sinhronis Eladas 1833-2002 (Modern ve Yakın Dönem Yunan Tarihyazımı 1833-2002)*, *Praktika*, c. 1 (Atina: KNE/EIE, 2004), ss. 567-577; Vasilis Kremidas, "To İkosiena stin komunistiki istoriografia 1924-1967" (1924-1967 Arası Komünist Tarihyazımında Yirmi Bir), *İ Avgi*, 25-3-2005; Panagiotis Stathis, "To İkosiena stin aristeri istoriografia tu 20u eona" (20. Yüzyıl Sol Tariyazımında Yirmi Bir), Dimitris Dimitropulos-Vangelis Karamanolakis (ed.), *İ anagnosis tu 1821 ke i Aristera (1821 Okumaları ve Sol)*, (Atina: ASKİ-İ Avgi, 2014), ss. 29-44.

2 Bu yaklaşımın sembol eseri için bkz. K. Paparigopulos, *İstoria tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, c. 5 (Atina, 1874). Yakın dönemde yayımlanmış çağdaş yaklaşımlar için bkz. *İstoria tu Eliniku Ethnus (Yunan Ulusunun Tarihi)*, c. 12 (Atina: Ekdotiki Athinon, 1975); Apostolos Vakalopulos, *İstoria tu neu elinismu (Çağdaş Yunanlılığın Tarihi)*, c. 5-8 (Selanik, 1980-1988).

3 "Yunan Devrimi" yerine "Bağımsızlık Savaşı" başlığını seçen çalışmalar için bkz. C. M. Woodhouse, *The Greek War of Independence: Its Historical Setting* (London: Hutchinson's University Library, 1952); Richard Clogg (ed.), *The Struggle for Greek Independence. Essays to mark the 150th anniversary of the Greek War of Independence* (London: Macmillan Press, 1973); Douglas Dakin, *The Greek Struggle for Independence, 1821-1833* (Berkeley: University of California Press, 1973); N. Diamantouros, J. A. Petropulos, J. Anton, P. Topping (ed.), *Hellenism and the First Greek War of Liberation (1821-1830): Continuity and Change* (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1976); Richard Clogg (ed.), *Balkan Society in the Age of Greek Independence* (London: Macmillan Press, 1981).

4 Bu ifade 1 Ocak 1822 tarihli Epidauros Anayasası'nda geçer. Devrim anayasalarında geçen benzer ifadeler için bkz. Ap. V. Daskalakis, *Kimena - pige tis istorias tis elinikis epanastaseos (Yunan Devriminin Metinleri-Kaynakları)*, c. 1 (Atina, 1966).

5 Yerli Müslümanların Hristiyanlaştırılmasının yol açabileceği tehlikeler hakkında yasama ve yürütme erki ile ilgili tartışmalarda öne sürülen argümanlar için bkz. *Arhia tis Elinikis Palingenesias (Yunan Yeniden Doğuşunun Arşivi)*, c. 1, (Atina: Meclis Kütüphanesi, 1971), ss. 117-119, ss. 289-290, ss. 293-294, ss. 388-389.

6 Bkz. Adamantios Korais, *Simiosis is to prosorinon politevma tis Elados tu 1822 etus (1822 Yunanistan'ının Geçici Yönetimi Üzerine Notlar)*, Th. P. Volidis (ed.), (Atina, 1933), ss. 8-20.

7 Bkz. Elpida Vogli, *"Elines to genos". İ ithagenia ke i taftotita sto ethniko kratos ton Elinon (1821-1844) ("Yunanlılar ve Soy". Yunanlıların Ulus Devletinde Vatandaşlık ve Kimlik (1821-1844))* (İraklio: Panepistimiakes ekdosis Kritis, 2007), s. 37-81; Angelos Elefantis, "Pios ine Elinas; İ apantasi tis epanastasis tu 1821 (Yunanlı kimdir? 1821 Devriminin Cevabı)", *İ Avgi*, 23/3/1997.

8 Sözcük anlamı "yöneten kişi" olan *kivernitis* Türkçeye *başkan* ya da *cumhurbaşkanı* olarak çevrilebilir. (ç.n.)

9 Askeri bir terim olan ekatondarhia, yüz askerden oluşan birime verilen addır. Osmanlı Ekatondarhia'sı ise 1821 Yunan Milliyetçi Hareketine destek vermiş olan Himara, Ayvalık, Zagori, İzmir, Livadya, ve Thebai bölgelerinden gelen Osmanlılardan oluşan, Müslüman Arnavut Mustafa Gekas yönetimindeki birimdir. (ç.n.)

10 Bkz. S. Lukatos, "Turko-alvaniku filelinismu eranisma kata tin elinikin ethnegersia (Yunan Isyanı Zamanında Türk-Arnavut Filhelenizmi Derlemesi)", *Athina*, c. 73-74 (1972-1973), ss. 43-63; Panagiotis Stathis, "Musulmani ke Idiotita tu Politi stin Eliniki Epanastasi (Yunan Devriminde Müslümanlar ve Vatandaşlık)", *Avgi*, 28/3/2010.

11 Toplumsal karşıtlıklara bağlı olarak Devrim esnasında gerçekleşen ideolojik ve siyasi akımlar hakkında bkz. Nikiforos Diamanturos, *İ aparhes tis singrotisis sinhronu kratus stin Elada 1821-1828 (Yunanistan'da Çağdaş Devletin Kuruluşunun Başlangıcı)* (Atina: MIET, 2002); John A. Petropulos, *Politics and statecraft in the Kingdom of Greece, 1833-1843* (Princeton: Princeton University Press, 1968), s. 19-150; Gunnar Hering, *Ta politika komata stin Elada 1821-1936 (Yunanistan'da siyasi partiler)*, c. 1 (Atina: Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis, 2004), ss. 63-251.

12 Bkz. William McGrew, *Land and Revolution in Modern Greece, 1800-1881: the Transition in the Tenure and Exploitation of Land from Ottoman Rule to Independence* (Kent Ohio: Kent State University Press, 1985).

13 1822 yılında Epidauros Millet Meclisi'nde *Yürütme* ve *Yasama* şeklinde iki geçici birim kurulmuştur. (ç.n.)

14 Bkz. Nikos Rotzokos, *Epanastasi ke Emfilios sto İkosiena (Yirmibir'de Devrim ve İç Savaş)* (Atina: Plethron, 1997).

15 Bkz. Hristos Lukos, *İ antipolitevsi kata tu kiverniti Ioanni Kapodistria (Kivernitis Ioannis Kapodistrias'a Karşı Muhalefet)* (Atina: Themelio, 1988); John A. Petropulos, *Politics and statecraft in the Kingdom of Greece, 1833-1843* (Princeton: Princeton University Press, 1968).

16 Geleneksel toplumsal grupların devrime bakışlarını anlatan çalışmalar için bkz. Nikos Theotokas, "Paradosi ke neoterikotita: Sholia gia to 'İkosiena' (Gelenek ve Çağdaşlık: "Yirmibir" Hakkında Yorumlar)", *Ta İstorika*, 9/17 (Aralık 1992), ss. 345-370; Nikos Kotaridis, *Paradosiaki epanastasi ke ikosiena (Geleneksel devrim ve yirmibir)* (Atina: Plethron, 1993).

17 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nikos Theotokas, *O vios tu stratigu Makrigianni: Apomnimonevmata ke istoria (Asker Makrigiannis'in Yaşamı: Anılar ve tarih)* (Atina: Vivliorama, 2012), ss. 169-200.

18 Bkz. Nikos Andriotis, *Prosfiges stin Ellada 1821-1940: ipodohi-perithalpsi-apokatastasi (Yunanistan'da Sığınmacılar 1821-1940: Karşılanmaları-Bakımları-Rehabilitasyonları)* (Atina: İdrima tis vulis 2020), ss. 7-35.

19 Bkz. William St Clair, *That Greece Might still Be Free. The Philhellenes in the War of Independence* (Cambridge: Open Book Publishers, 2008); Anna Karakatsuli, *Mahites tis eleftherias ke 1821: i eliniki epanastasi sti diethniki tis diastasi* (Özgürlük Savaşçıları ve 1821: Uluslararası Boyutu ile Yunan Devrimi) (Atina: Pedio, 2016).

Yunan Tarihyazımında 1821 Devrimi

ANNA VAKALİ

ANA AKIM MİLLİYETÇİ YAZIN, DEVRİMİ HELENİZMİN SÜREKLİLİĞİNİN DOĞAL SONUCU SAYDI. MARKSİST VE SOL YAKLAŞIMLAR İSE DEVRİMİ ULUSAL BİR BURJUVA DEVRİMİ İLE HENÜZ GERÇEKLEŞMEMİŞ BURJUVA DEVRİMİNİ ÖNCELEYEN BİR HALK AYAKLANMASI OLARAK DEĞERLENDİRMEK ARASINDA GİDİP GELDİ. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA İSE DAHA SENTETİK YAKLAŞIMLAR ORTAYA ÇIKACAKTI.

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
ASLI DAMAR ÇAKMAK

PAPARİGOPULOS'A GÖRE ULUS VE SÜREKLİLİK

Yunan Devleti'nin kuruluşunun ardındaki itici gücü simgeleyen 1821 Devrimi'ne dair Yunan tarihyazımında ve kamusal alandaki yaklaşımlar her dönemin farklı ihtiyaç ve arayışlarının sonucu olarak farklı biçimler almıştır. Devrimin kendisi ve akabinde de Yunan Devleti'nin kuruluşu iki tarihsel dönemi (Antikçağ ile 1821 Devrimi ve Yunan Devleti'nin oluşumunu) birleştiren küllerinden doğmuş Phoenix efsanesine dayanmaktadır. Klasik Yunan miti Avrupa ve Rönesans'a aitti ve klasisizm, romantizm gibi farklı bağlamlar içinde tüm büyük kültürel akımlarda tekrar ediliyor ve yenileniyordu. Yeniden doğuşun temel simgesi Phoenix, Yunanistan'ın ilk yöneticisi İoannis Kapodistrias (1828-1832) tarafından resmi devlet amblemi olarak yasalaştırılmıştı.[1] Ancak küllerinden doğmuş Phoenix efsanesi hem zamansal olarak devasa bir boşluk (Bizans) içerdiği için hem de din gibi çok önemli bir mevcut deneyim alanını dışarıda bıraktığı için ulusal bir ideolojiyi destekleme konusunda oldukça zayıftı.[2]

Kapodistrias zamanında (1828-1831) basılan Feniks adlı para. Üstünde Feniks (Anka Kuşu) resmi var. 1832 yılında, Othon Kralı'nın gelişinden bugüne kadar kullanılan drahmi tedavüle girdi

Antik Çağlardan modern yıllara Yunan ulusunun sürekliliği paradigması, ana ifadesini Yunan ulusal tarihyazımının babası Konstantinos Paparigopulos'ta (1815-1891) bulmuştur. 1874 yılında yayımlanan "Yunan Ulusunun Tarihi" adlı magnum opus'unun beşinci ve son cildi, Paparigopulos'un ifadesiyle, Yunan tarihinin doruk noktası olan Yunan Devrimi'ne ayrılmıştır. Bu eserde Osmanlı dönemi teleolojik olarak 1821 bağımsızlık mücadelesinin hazırlık dönemi olarak ele alınmıştır. Paparigopulos'a göre din, Osmanlı hâkimiyeti süresince Yunan ulusunun hayatta kalma aracı olmuştur.[3] Yunan Aydınlanması antik çağ ve demokrasi mirasına doğru yönelim gösterip otoriter ve dini gücün taşıyıcısı olarak gördüğü Bizans'ı reddederken Paparigopulos; Adamantios Korais (1748-1833) ve onun klasisist varislerinden Stefanos Kumanudis (1818-1899) gibi Yunan aydınlanmacıların daha önceki bu tür çekincelerini bir kenara koyup Bizans'ın Helenizasyonunun yolunu açtı: Bizans Orta Çağı ulusal bütünleşmenin siyasi ve ideolojik programı olarak *Megali İdea*'nın ortaya çıktığı sırada ulusal anlatıya entegre edildi.[4]

Küçük düzeltme ve inceltmelerle bu model, bir asırdan fazla bir zaman akademik tarihyazımında hâkim oldu: Paparigopulos'un halefleri yalnızca kısmi düzeltmeler yapmakla yetinerek bu kısır yaklaşımda ısrar ettiler. 1960'lı yıllarda Helenizmin sürekliliği teorisinin ana taraftarı Selanik Aristoteles Üniversitesi öğretim üyesi Apostolos Vakalopulos olmuştu. Yunan tarihyazımı konusunda dönemin büyük yankı uyandıran ve en önemli sentetik çabası olan "Modern Helenizm Tarihi" adlı eserinin birinci cildinde Vakalopulos, çağdaş Yunan ulusal bilincinin 1204'te İstanbul'un Haçlılar tarafından alınmasıyla doğduğunu savunarak bu konumunu pekiştirmişti.[5]

MARKSİSTLERİN ULUSU

Yunan egemen sınıflarının yeniden üretip empoze ettikleri Paparigopulosçu tarih sentezinden kaynaklanan birleştirici ve asimile edici ideoloji ile ilk önemli çatışma Yannis Kordatos'un kitabıyla geldi. O zamanlar KKE'nin (Yunanistan Komünist Partisi) öncü kad-

roları arasında yer alan Kordatos, 1924'te yayımlanan "1821 Yunan Devrimin Toplumsal Önemi" adlı kitabıyla "çağdaş Yunanlılık" sorunsalına temel Marksist kategorileri tanıttı ve 1821'in sınıfsal bir analizini sundu. Kordatos sosyo-ekonomik sistemlerin ardıllığına dayalı klasik Marksist şemayı son derece yetkin ve mahir bir biçimde kullandı. 1821 Devrimi kapitalist üretici güçlerin gelişiminin bir sonucu olan ve Osmanlı hakimiyeti yıllarında hem Türk derebeyleri hem de Yunan kocabaşıları, ruhban sınıfı ve Fenerliler gibi feodal üretici güçlerle çatışmaya giren tüccar ve armatörlerden oluşan Yunan burjuva sınıfının ulusal bir hareketiydi.[6]

Kordatos'un eseri 1920-1930 yıllarında Yunanistan'da örgütlü komünist hareketin içindeki hâkim algıyı ifade ediyordu: memleketin burjuva-demokratik dönüşümü aslında burjuva sınıfı tarafından, ilerici evresinde gerçekleştirilmişti ve sonuç olarak artık Yunan işçi hareketi, Yunan toplumunun sosyalist dönüşümüne yol açacak olan "sosyalist proleter devrim" ve proletarya diktatörlüğü sorunu ile yüzleşebilirdi.[7] Burada belirtmek gerekir ki Yunanistan'da 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yirmi yılında (en radikal olanları da dâhil olmak üzere) sendikalar ile tüm sosyalist gruplar ulusal kimlik konusuna Jakobenlerin cumhuriyetçi geleneklerinin perspektifinden yaklaşmışlardı.[8]

1930'lu yılların başından itibaren KKE yönetiminin Yunan toplumunun gelişim düzeyi ve dolayısıyla yaklaşan devrimin karakterine ilişkin değerlendirmeleri, Üçüncü Enternasyonal ve Balkan Komünist Enternasyonal'in yeni analizlerinin bir sonucu olarak değişti. Yeni değerlendirmelere göre, Yunan toplumunun burjuva dönüşümü henüz sağlanamamıştı ve bu nedenle Yunanistan'daki devrim, proleter sosyalist devrim yönünde hızlı dönüşüm potansiyeline sahip olan burjuva-demokratik bir niteliğe sahip olacaktı. Devrim işçi sınıfı ve yoksul köylü sınıf tarafından, burjuva sınıfı ve zengin toprak sahiplerine karşı gerçekleştirilecekti.[9] 1933 yılında KKE Merkez Komite üyesi Yannis Zevgos, "Yunanistan'da Devrim Neden Burjuva Demokrasisi Gibi Başlayacak?" (1934) adlı çalışmasıyla Kordatos'a saldırdı: 1821 Devrimi'ni örgütlemiş olanlar burjuva tüccarlar değil, burjuva sınıfının ve kocabaşıların ihanetine, onların Türk müttefiklerine ve yabancı Büyük Güçlere karşı gerilla çeteleriyle birlikte silahlanmış halktı.[10] Yunan burjuva sınıfı 1821'den itibaren derebeyleriyle ittifak halindeydi ve bu nedenle tarihsel misyonunu gerçekleştirme ve ülkeyi kapitalist yönde dönüştürme konusunda muktedir olamadı.[11] 18. yüzyılda ve 1821 Devrimi'nde tarihin itici gücü köylü sınıfı ve ikinci olarak da 'proletarya' olarak görünmekteydi. Kordatos-Zevgos çatışması incelendiğinde sorunun yalnızca 1821 Yunan Devrimi'nin toplumsal niteliği ile değil, daha çok 20. yüzyılın ilk yarısında Yunan komünistlerin düşlediği toplumsal devrimin niteliği ile ilgili olduğu saptanabilir: 1821, Kordatos ve Zevgos tarafından Yunan burjuva sınıfının niteliği ve rolünün test edildiği bir alan olarak görülmekteydi.[12]

1941-1945 yılları arasında Nazi Almanyası'nın Yunanistan'ı işgaline karşı oluşturulan antifaşist direniş örgütü EAM (Ulusal Kurtuluş Cephesi) tarafından bastırılan afiş. Üstünde "1821-1827 Filiki Eteria ve 1941-1945 EAM" ve "Bin ismiyle, bir meziyet ile, Akritas (Bizans'ta sınır savaşçısı), martoloz, gerilla, kleft, delikanlı: Halk her zaman aynı halktır" yazılıdır
https://www.imerodromos.gr/i-ekthesi-charagmata-mnimis-1941-1944-sti-vila-zografoy/

Savaş sonrası yaşanan iç bölünme (1946-49) çağdaş Yunan tarihyazımına kendi damgasını vurur: İki savaş arası dönemin sonlarında tarihsel araştırmaya toplumsal ve ekonomik analizi sokmaya yönelik birtakım ilk girişimlerin ardından akademik tarihyazımı eski muhafazakâr ve basite indirgenmiş biçimlere geri döner. Öte yandan sol görüşlü tarihyazımı, akademik çevrelerden dışlanırken aynı zamanda rakip siyasi gruplar tarafından ulusa ihanetle suçlanmaktaydı. Sol tarihyazımı suçlamalara karşı koyma ve Yunan toplumunun neredeyse tümüne hitap etme çabasında, popülist ve mitsel yaklaşımlara kaymaktaydı: "halk" kavramı *a priori* ilerici bir karaktere bürünen ulus kavramının aynası olarak işlev görmeye başladı. Yunan toplumunun mümkün olduğunca geniş bir bölümünü kapsayacak şekilde genişletilen, yerel oligarşiye ve onun yabancı müttefiklerine karşı sürekli mücadele eden, sosyal olarak farklılaşmamış halk, Yunan tarihinin gelişiminin ve "ilerlemesinin" ve dolayısıyla 1821 Devrimi'nin de yegâne tarihsel öznesiydi.[13] Bu dönemdeki hâkim analiz, iç savaşı (1946-49) geniş bir milliyetçi-halkçı hareket ile yabancı güdümünde olan burjuva oligarşisi arasındaki bir çatışma olarak ele alır. Bu şemaya dayanarak sol, geçmişi indirgemeci bir biçimde halk güçleri ile yabancı güdümünde devamlı dönüşen burjuva-toprak sahibi oligarşisi arasındaki sürekli bir mücadele olarak yorumlar.[14]

Halk ressamı Theofilos tarafından 1911'de yapılan resim: Çağdaş Yunan Aydınlanması'nın en önemli figürlerinden olan Adamantios Korais (1748-1833) ve Rigas Velestinlis (1757-1798) Yunanistan'ın ayağa kalkmasına yardım ediyorlar
Makedonya Çağdaş Sanat Müzesi (Selanik)

İÇ SAVAŞ SONRASI YENİLEYİCİ BAKIŞLAR (1946-49)

Bununla birlikte 1950'li yıllardan itibaren iki tarihçi, Marksist Nikos Svoronos ve Konstantinos Th. Dimaras, Çağdaş Yunan Tarihyazımı alanına yenilik getirirler. Bir taraftan Svoronos daha çok Osmanlı döneminin iktisadi fenomenlerini araştırırken Dimaras ise aynı dönemin düşünsel fenomenlerini ve eğitim tarihini inceler. Önemli bir paradigma değişimi, Dimaras'ın 1945'te Avrupa aydınlanmasının fikir ve değerlerini Osmanlı İmparatorluğu Ortodokslarına aktarmaya, çağdaş Yunanların ulusal bilincini geliştirmeye çalışan ve neticede Yunan Devrimine yol açan ideolojik, filolojik, dilsel ve felsefi bir akımı ifade eden "Çağdaş Yunan Aydınlanması" terimini tanıtmasıyla gelir. Dimaras fikirlerin ve kolektif bilincin tarihine yönelir ve farklı düzeylerdeki değişikliklerin izini sürer: yerleşik kelime ve kavramların anlamsal değişiklikleri, isim koyma biçimleri, Antikçağ ve Avrupa karşısındaki tutum, etik algılar, yayıncılık seçimleri vs.[15] Dimaras ulusal kimlik tartışmaları, bu tartışmalar içindeki alternatif öneriler, kelime ve isimlerin kullanımına ilişkin değişiklikler ve Batı Avrupa'dan gelen ve bu meselelerin -yani toplumların ve kültürel kimliklerin uluslarda yeniden oluşturulma biçimlerinin- algılanışını belirleyen yeni kavramları gün ışığına çıkarır.[16]

Farklı ideolojik noktalardan yola çıkıp farklı alanları inceleyen Dimaras ve Svoronos, birbirlerini tamamlayan ve Yunan Devrimi'nin yeni bir yorumlayıcı biçimini oluşturan tarihyazımsal ifadelere ulaştılar: 18. yüzyılda Batı ile ticari alışverişlerin hızlı bir biçimde artışı tedricen bir Hıristiyan ticari burjuva sınıfının oluşmasına yol açar. Batı ile temasın artması Avrupa Aydınlanması fikirleri ile tanışmaya olanak tanır ve onlardan doğrudan etkilenmiş aydın bir tabakanın oluşmasına önayak olur. Batı ile temas sayesinde aydın ve eğitimli tüccarlar, ulusal bir uyanış yaşarlar ve ana bileşenleri antik Yunan geçmişinin entegrasyonu, liberal yönelim ve eğitimin öneminin tanınması olan yeni bir Yunan kimliğini birlikte şekillendirirler. Böylece tüccarlar, Batı'da öğrenim görmüş aydınların Aydınlanma fikirlerini yaydığı, sürekli genişleyen bir okullar ağını finanse ederler. İlerici tüccarlar ve aydınlar devrimin yegâne olmasa da öncü taşıyıcıları oldular. Devrim Yunan ulusunun tüm toplumsal grupları tarafından benimsendi ve son tahlilde geç Osmanlı döneminin Yunanca konuşan Hıristiyanlarının kesintisiz ekonomik ve kültürel ilerlemesinin neticesi olarak ortaya çıktı.[17] Söz konusu format, tarihe ulusal yaklaşımın sınırları içinde kalmasına rağmen, Helenizmin farklılaşmamış sürekliliğine ilişkin Paparigopulos geleneğinden gelen algıyı aşındırır ve potansiyel olarak onun tahribine giden yolu açar.

ASKERİ CUNTA (1967-1974) SONRASI DÖNEM

Cunta sonrası dönemde Aydınlanma Ekolü ve Marksist ekol arasında, Spiros Asdrahas, Vasilis Kremmidas ve diğerlerinin "Yeni Tarih" yaklaşımına giden bir sentez aşaması başlar.[18] Kremmidas 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında Yunan ticari gemicilik gelişimine paralel olarak devrimden önceki on yılda yaşanan ekonomik krizi vurgulayarak devrimi müreffeh bir ekonomik gelişmenin sonucu olarak gören önceki görüşleri eleştirdi. Bu kriz Sanayi Devrimi ve ulusal koruma politikaları nedeniyle daha ucuz olan Avrupa ürünlerinin rekabetinden ve Napolyon savaşlarının sona ermesinin ardından Doğu Akdeniz ticaretinde Avrupa güçlerinin yeniden faaliyete geçmesinden

Danimarkalı Adam de Friedel (1730-?) tarafından resmedilen Hydra adasının denizcileri
http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=262494; https://eng.travelogues.gr/collection.php?view=285

Theodoros Vrizakis tarafından 1861'de yapılan ve Filhelen Lord Byron'un 1824'de Mesologgi'ye gelişini resmeden tablo. Son yıllarda Yunan Devrimi'nin uluslararası boyutu en cok öne çıkan yeni araştırma konular arasındadır
Ulusal Galeri (Atina)

kaynaklanıyordu. Napolyon'un mağlubiyetinden sonra Avrupa gemileri denizlere döndü; Yunan denizciliği ve Yunan ticaretinin, çoğunu Güney Rusya ve Mısır'dan gelen tahılların oluşturduğu, Avrupa'nın neredeyse tek gıda tedarikçisi rolünü devre dışı bıraktılar.[19] Ekonomik kriz, işlevi geminin ve tüccarın işlevlerine bağlı olan her mesleği etkiledi.[20] Örnek olarak, 1819-1820 döneminde Mora'nın ihracat faaliyetlerinin 1815-1817 seviyesinin çok altında kaldığı, buğday fiyatlarının düştüğü ve 1820'de 1815 fiyatlarının %55,3'üne ulaştığı ifade edilir.[21] Ekonomik düşüş denizci adalar tarafından da hissedildi. Sadece Hydra'nın ticari kârı 7.749.510 akçeden (1816) 1.376.039 akçeye (1820) (%17,7) düşerken yatırılan sermayenin yüzdesi olarak gemi başına ortalama kâr %116'dan (1810) %19'a (1820) düşmüştür.[22] Elbette ekonomik kriz tek başına devrimi açıklamaya yeterli değildir: Tarihçi Hering'in vurguladığı üzere bu durum, nüfusun daha geniş kesimleri tarafından sistemin artık meşru görülmediği genel bir krizle bağdaştırılıyordu.[23]

Asdrahas kendi adına, Yunan uzun mesafe tüccarlarının ve iç pazar zanaatkârlarının burjuva sınıfını oluşturduğuna ve özellikle bu burjuva sınıfının ekonomik koşullarının devrime yol açtığı görüşüne karşı çıkmaktadır. Yeni ortaya çıkan Yunan burjuva sınıfı kültürel ya da ekonomik alanda kendi başına daha geniş bir dönüşüm ivmesini kışkırtabilme konusunda muhtemelen epey zayıf; mali, sosyal ve bilinç bakımından hala istikrarsız bir azınlıktı.[24] Asdrahas'a göre, ekonomik dönüşümlerin kapsamı ve yoğunluğu ile ilgili olarak hem ticaret ve denizcilik hem de dağlık bölgedeki el sanatları Avrupa standartlarından büyük ölçüde uzak ve hala geleneksel bir bağlamda çalışıyor olduklarından neden bu sınıfların daha fazla gelişmeleri için modern bir burjuva kurumsal çerçeve oluşturmayı gerekli görmüş olabildikleri açıklanmaya muhtaçtı.[25] Asdrahas'a göre devrim ekonomik koşulların bir sonucu değildi: tüccarlar yararlandıkları mevcut sistemin hukuki prosedürlerinde kendi başlarının çaresine bakıyorlardı, yani bu sistemi değiştirmek istemek için hiçbir nedenleri yoktu. Ancak devrim Batı Avrupa'nın ulusal ve ihtilâlci fikirlerinin etkisinin sonucuydu. Bunun toplumsal ve ekonomik dayanakları karmaşıktı, ancak potansiyel olarak burjuva idealin içselleştirilmesi noktasında buluşmuşlardı.[26]

Aynı zamanda Kremmidas ve Asdrahas'ın dâhil olduğu bu tarihçiler çevresi, önceki yaklaşımın gösterdiğine nazaran modern ulusal kimliğin kırsal ve genel halk kesiminde çok daha küçük bir menzile sahip olduğunu tespit etti. Sözde Yunan Aydınlanması diasporada var olan Helenizmin meselesiydi.[27] 1749-1821 döneminde abonelerin ön siparişleriyle yayımlanan 120 kitabın, toplam 24.617 abonesinin yalnızca %5'i 1821 Devrimi ile özgür Yunan devletinin parçası olacak bölgelerde yaşıyordu.[28] Öte yandan, devrime katkıda bulunan kleftler, armatoller veya kocabaşılar gibi kırsal kesimler ve geleneksel sosyal gruplar, eylemlerini takdiri ilahi gibi kavramlara başvurarak yahut ilkel isyanlarda (*primitive rebellion*) gördüğümüz türde kültürel kalıplardan yararlanarak anlamlandırdılar. Yani devrimi vaat edilen ve beklenen "Ortodoks krallığın gelişi ve Deccal'in yıkılışı" miti çerçevesinde algıladılar.[29]

YUNAN DEVRİMİ'NİN 200. YILI VESİLESİYLE...

Yunanistan'da son senelerde 1821 Yunan Devrimi'nin 200. yıldönümü vesilesiyle ele alınan ve keşfedilen konularda ve bu konularda yapılan yayınlarda bir patlama yaşanıyor. Devrim öncesi Mora, Girit ve Ege Adaları, Filiki Eterya'nın rolü, devrimin uluslararası ve enternasyonal boyutu, 1821'in ünlü ve ayrıca daha az tanınan savaşçılarının anıları, mücadelenin kamu maliyesi, devrim sırasında meydana gelen iki iç savaş, önde gelen ailelerin devrim karşısındaki tutumları, kleftlerin ve armatollerin rolünün gözden geçirilmesi, yabancı güçlerin katkısı ve İngilizlerden alınan borçlar, devrim öncesi ve sırasında günlük yaşam ele alınan konulardan bazılarıdır.

Bu çokseslilik bağlamında, devrimin şimdiye kadar Yunan tarihyazımında bulunmayan Osmanlı bağlamı üzerine daha dikkatli bir inceleme başladı: bu alanda öncü kişi, 2011 yılında Harvard Üniversitesi'ndeki tezinde Osmanlıların Devrimin nedenlerini İbn Haldun'un beş aşamalı hanedan döngüsü kuramı ve Yunanların kışkırtılmasında 'belirleyici Rus müdahalesi' bağlamında nasıl anladığını inceleyen Şükrü Ilıcak olmuştur.[30] Yakın zamanda Leonidas Miras'ın "Osmanlıların Gözünden Yunan Devrimi"[31] kitabının yanı sıra Bâb-ı Âli yüksek yetkilisi ve Mora'daki olayların görgü tanığı Yusuf Bey'in yayımlanmamış tanıklığına dayanan Sofia Laiou ve Marinos Sariyannis'in kitabı gibi benzer yayınlar çıkmıştır.[32] Ayrıca Yunanistan'daki çeşitli kurumlar son zamanlarda Osmanlı kaynaklarının araştırılmasını yoğunlaştırmak adına bu kaynakların dijitalleştirilmesini üstlendi: Ekaterini Laskaridi Vakfı diğer çalışmaların yanı sıra Şükrü Ilıcak'ın gözetiminde İstanbul Osmanlı Arşivlerinde tutulan ayniyat kayıtlarından seçilen 700 Osmanlı belgesini İngilizce çevirisiyle ve ayrıntılı yorumlarla Mart 2021'de yayınlanmayı planlıyor.[33] Ayrıca Yunan Meclis Vakfı, Atina Üniversitesi profesörü Paris Konortas'ın bilimsel direktörlüğü ve Max-Planck-Enstitüsü'nden Yorgos Liakopulos iş birliği ile Sofya Ulusal Kütüphanesi'nde bulunan ve 1821 Devrim hareketine katıldıklarından süphelenilenlerin mülklerinin müsaderesinin yer aldığı yayımlanmamış iki Osmanlı defterinin Latince transkripsiyonunu, Yunanca tercümesi ile birlikte yayımlamayı planlamaktadır. Son olarak Atina'daki Beşerî Bilimler Araştırma Merkezi 2021'in başlarında araştırmacılara sağlanacak ve çok sayıda çevrimiçi arşiv materyali ile orijinal araştırma konularına sahip dijital bir kütüphane sunacak olan '1821 Dijital Arşiv' girişimini başlatmıştır.[34]

Yunan İhtilali'nde kullanılan ilk bayrak. Üstünde Filiki Eteria'nin kullandığı semboller var. 'ΗΕΑ ΗΘΣ' harfleri Yunanca'da 'Ya İstiklâl Ya Ölüm'e tekabül ediyor

ANNA VAKALİ – ATİNA ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Elli Skopetea, *To 'protipo vasilio' ke i Megali İdea. Opsis tu ethniku provlimatos stin Ellada (1830-1880) (Prototip krallık ve Büyük Ülkü. Yunanistan'da ulusal sorunun açıları (1830-1880)* (Athina: Politipo, 1988), s. 207.
2 Andonis Liakos, *"Pros episkevin olomelias ke enotitos-İ domisi tu ethniku hronu" (Genel bütünlük ve birlik onarımı yolunda-Ulusal zaman inşası)*, Triandafillos Sklavenitis (ed.), *Epistimoniki sinandisi sti mnimi tu K. Th. Dimara (K. th. Dimaras'ın anısına bilimsel panel)* (Athina: Kendro Neoellinikon Erevnon Ethniku İdrimatos Erevnon, 1994), s. 177.
3 Dimitris Stamatopulos, *"To provlima tis ethnikis sinehias stin elliniki ke turkiki istoriografia: Konstantinos Paparigopulos ke Mehmet Fuat Köprülü" (Yunan ve Türk tarihyazımında ulusal süreklilik sorunu: Konstantinos Paparigopulos ve Mehmet Fuat Köprülü)*, Egnatia 15 (2011), s. 133.
4 Stamatopulos, Ibid., ss. 127-128.
5 Vangelis Karamanolakis, *"Istoria ke ideologia sti dekaetia tu 1960" (1960'lı yıllarda tarih ve ideoloji)*, Alkis Rigos vs. (ed.), Ì 'sindomi' dekaetia tu' 60. Thesmiko plesio, kommatikes stratigikes, kinonikes singrusis, politismikes diergasies (Kısa 60'lar. Kurumsal çerçeve, siyasi partilerin stratejileri, toplumsal çatışmalar, kültürel süreçler) (Athina: Kastanioti, 2008), s. 86.
6 Filippos İliu, "Ì ideologiki hrisi tis istorias. Sholio sti sizitisi Kordatu-Zevgu" (Tarihin ideolojik kullanımı. Kordatos-Zevgos tartışması üzerine yorumlar), Dimitris Dimitropulos ve Vangelis Karamanolakis (ed.), *Ì anagnosis tu 1821 ke i aristera (1821 okumaları ve sol)* (Athina: A.S.K.I-Ì Avgi, 2014), s. 18.
7 İliu, Ibid., ss. 20-21.
8 Kostas Palukis, "The different views of the interwar left and labor movement currents on the Greek Revolution of 1821 and the Greek nation (1920-1934)", Steven Parfitt a.o. (ed.), *Working-Class Nationalism and Internationalism until 1945* (Cambridge Scholars Publishing, 2018), s. 176.
9 Panayotis Stathis, "To İkosiena stin aristeri istoriografia tu 20u eona" (20.yy sol tarihyazımında 1821), Dimitris Dimitropulos ve Vangelis Karamanolakis (ed.), *Ì anagnosis tu 1821 ke i aristera (1821 okumaları ve sol)* (Athina: A.S.K.I-Ì Avgi, 2014), s. 33.
10 Palukis, "The different views of the interwar left and labor movement currents on the Greek Revolution of 1821 and the Greek nation (1920-1934)", s. 188.
11 Panayotis Stathis, "Aristeres anagnosis tu ikosiena" (21'in sol okumaları), https://barikat.gr/content/aristeres-anagnoseis-toy-eikosiena.
12 İliu, "Ì ideologiki hrisi tis istorias. Sholio sti sizitisi Kordatu-Zevgu" (Tarihin ideolojik kullanımı. Kordatos-Zevgos tartışması üzerine yorumlar), s. 23.
13 Panayotis Stathis, "Ì neoelliniki istoriografia ya to 1821: ermineftika shimata ya to ksespasma tis epanastasis" (1821 çağdaş Yunan tarihyazımı: devrimin patlak vermesinde açıklayıcı şemalar)', *Enthemata tis Kiriakatikis Avgis* (24 Mart 2002).
14 Stathis, 'To İkosiena stin aristeri istoriografia tu 20u eona" (20.yy sol tarihyazımında 1821), s. 35.
15 Kostas Lappas, "Ennia ke opsis tu sillogiku sto istoriografiko ergo tu K. Th. Dimara" (K. Th. Dimaras'ın tarihyazımsal çalışmalarında kolektif kavramı ve açıları), Triantafillos Sklavenitis (ed.), *Epistimoniki sinandisi stin mnimi tu K. Th. Dimara (K. Th. Dimaras'ın anısına bilimsel panel)* (Athina: Kentro Neoellinikon Erevnon Ethniku İdrimatos Erevnon, 1994), s. 106.
16 Liakos, "Pros episkevin olomelias ke enotitos-İ domisi tu ethniku hronu" (Genel bütünlük ve birlik onarımı yolunda-Ulusal zaman inşası), s. 196
17 Stathis, "Ì neoelliniki istoriografia ya to 1821: ermineftika shimata ya to ksespasma tis epanastasis" (1821 çağdaş Yunan tarihyazımı: devrimin patlak vermesinde açıklayıcı şemalar).
18 Andonis Liakos, "Modern Greek Historiography (1974-200). The era of transition from dictatorship to democracy", Ulf Brunnbauer (ed.), *Re(Writing) History-Historiography in Southeast Europe after Socialism* (Münster: LIT Verlag, 2004), s. 362.
19 Vasilis Kremmidas, *Ì elliniki epanastasi tu 1821: tekmiria, anapsilafisis, erminies (1821 Yunan devrimi: kanıtlar, yeniden bakışlar, yorumlar)* (Athina: Gutenberg, 2016), ss. 37-8.
20 Kremmidas, Ibid., s. 49.
21 Gunnar Hering, "Shetika me to provlima ton epanastatikon ekseyerseon stis arhes tu 19u eona" (19.yy başlarında devrimci ayaklanmalar sorunu üzerine), *Ta İstorika* 13/24-25 (Haziran/Aralık 1996), s. 114.
22 Hering, Ibid., s. 114.
23 Hering, Ibid., s. 115.
24 Stathis, "Ì neoelliniki istoriografia ya to 1821: ermineftika shimata ya to ksespasma tis epanastasis" (1821 çağdaş Yunan tarihyazımı: devrimin patlak vermesinde açıklayıcı şemalar).
25 Panayotis Stathis, "Ì istoriki Spiros Asdrahas ke Vasilis Kremmidas: singlisis ke apoklisis" (Tarihçi Spiros Asdrahas ve Vasilis Kremmidas: ortaklıklar ve farklılıklar), *Enthemata tis Kiriakatikis Avgis* (24 Mart 2018).
26 Spiros Asdrahas, "Proipothesis tis Epanastasis tu 1821" (1821 Devrimi'nin ön koşulları), *Ì Avgi* (26 Mart 2011).
27 Vasilis Kremmidas, "Ì ikonomiki krisi ston elladiko horo stis arhes tu 19u eona ke i epiptosis tis sthn Epanastasi tu 1821" (19.yy başlarında Yunan topraklarında ekonomik kriz ve 1821 Devrimi'ne etkileri), *Mnimon* 6 (1977), s. 32.
28 Filippos İliu, "Neoellinikos Diafotismos-Ì neoteriki proklisi" (Çağdaş Yunan Aydınlanması-Modern bir meydan okuma), Vasilis Panayotopulos (ed.), *İstoria tu Neu Ellinismu (Çağdaş Helenizmin tarihi)* (Athina: Ellinika Grammata, 2004), s. 16.
29 Stathis, "Ì neoelliniki istoriografia ya to 1821: ermineftika shimata ya to ksespasma tis epanastasis" (1821 çağdaş Yunan tarihyazımı: devrimin patlak vermesinde açıklayıcı şemalar).
30 Şükrü Ilıcak, "A radical rethinking of Empire: Ottoman state and society during the Greek War of Independence 1821-1826", Phd Thesis, Harvard University, 2011.
31 Leonidas Miras, *Ì elliniki epanastasi mesa apo ta matia ton Othomanon (Osmanlıların gözünden Yunan Devrimi)* (Athina: Topos, 2020).
32 Sofia Laiou, Marinos Sariyannis, *Othomanikes afigisis ya tin elliniki epanastasi. Apo ton Yusuf Bey ston Ahmet Cevdet Pasa (Yunan Devrimi'ne dair Osmanlı anlatımları. Yusuf Bey'den Ahmet Cevdet Paşa'ya)* (Athina: Ethniko İdrima Erevnon, 2019).
33 http://www.laskaridisfoundation.org/en/bicentennial-initiative-1821-202/.
34 https://www.rchumanities.gr/en/1821-about-the-project/.

Suna Kıraç

2021

Doktora Sonrası Araştırma Bursu

Koç Üniversitesi AKMED, 1 Haziran 2021 tarihinden itibaren 6 veya 9 ay süreli ve tam zamanlı doktora-sonrası (post-doc) araştırmacılar istihdam edecek olup Antalya'da ikamet şartı bulunmamaktadır. Adayların tarih, arkeoloji, sanat tarihi ve kültürel miras alanlarında Anadolu, Doğu Trakya veya Kıbrıs coğrafyasına odaklanan bir proje sunmaları veya "Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Anadolu Kent-Devletlerinde Festivaller" ile "Hellenistik ve Roma İmparatorluğu Dönemlerinde Anadolu Kent-Devletlerinde Hayırseverlik" konularından birini seçerek, projelerini yürütmeleri gerekmektedir. Ayrıca, araştırmacıdan, AKMED'in yayın, sergi ve bilimsel toplantı (konferans, workshop, sempozyum) gibi etkinliklerine katkı sağlaması beklenmektedir. Araştırmacıya aylık ödemenin yanı sıra yemek desteği (setcard) verilecektir. Doktorasını tarih, arkeoloji , sanat tarihi ve kültürel miras dallarında tamamlamış adayların, doktora derecesini elde etmesinin üzerinden 5 yıldan fazla bir süre geçmemiş olması ve 45 yaşından gün almamış olmaları gerekmektedir. Hali hazırda bir kurumda çalışan adayların başvurusu kabul edildiğinde, kurumlarından izin almaları kendi sorumluluğundadır.Yukarıdaki şartları sağlayan adayların 31 Mart 2021 tarihine kadar AKMED'e başvurmaları gerekmektedir.

Detaylı bilgi için akmed.ku.edu.tr

BAŞVURU İÇİN

- İletişim bilgilerinin yanı sıra başvurmak istedikleri süreyi (6 veya 9 ay) ve proje konusunu belirten başvuru dilekçesi
- Yayınlarının ve yer aldığı projelerin listesini de içeren özgeçmiş
- Amaç, yöntem, planlama / iş takvimi ve konuyla ilgili bibliyografyayı da içeren araştırma önerisi (en fazla 1000 sözcük)
- İki adet referans mektubu
- Başvuru evrakı 31 Mart 2021 tarihine kadar akmedburs@ku.edu.tr e-posta adresine dijital olarak gönderilmelidir; posta gönderileri ve belirtilen tarihten sonra gönderilen başvurular değerlendirmeye alınamayacaktır.

Başvuru sürecine ilişkin sorularınız için lütfen İdari İşler ve Burs Yetkilimiz Özge Yanardağ Koçyiğit ile iletişime geçiniz (oyanardag@ku.edu.tr)

AKMED KOÇ ÜNİVERSİTESİ 25yıl | KOÇ ÜNİVERSİTESİ

1821 Arifesinde Girit'te Hristiyanlar Arası Şiddet ve Siyaset

YANNİS SPYROPOULOS

GİRİT TOPLUMUNUN ŞİDDET İLE OLAN GÖRENEKSEL İLİŞKİSİ HENÜZ SİSTEMATİK VE SAKİN BİR BİÇİMDE OSMANLI DÖNEMİ TARİHSEL ANALİZİNE ENTEGRE EDİLMEMİŞTİR. YERELLİK, ÖZYÖNETİM VE KAN DAVALARI GİBİ ÖZEL GİRİT KİMLİĞİNİN BİÇİMLENMESİNDE BÜYÜK ÖNEME SAHİP FENOMENLER, BÖLGEDE GÜÇ DENGELERİNİ OLUŞTURAN ETKENLER OLARAK HENÜZ DEĞERLENDİRİLMEMİŞTİR.

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
ASLI DAMAR ÇAKMAK

1821 İhtilâli Girit'te, bugünkü Hanya ilinde, adanın güneybatısında yer alan geçit vermez bir dağlık arazi (Lefka Dağları / Ak Dağlar) olan Sfakya'da başlamıştır. Yunan ulusal tarihyazımında bu bölge hakkında geleneksel olarak kaleme alınanları dikkate alırsak, bu olay garip görünmektedir.[1] Vakıf rejimi sebebiyle Sfakya, Osmanlı iktidarında özel imtiyazlara, vergi ve idarede büyük ölçüde özerkliğe sahip bir yer olarak görünmektedir. Nitekim Lefka Dağlarının karadan erişilmezliği ile güney kesiminin denize erişiminin birleşimi, Osmanlı Sfakya'sını Girit'in coğrafi bir özgünlüğü haline getirdi. Fakat Sfakya'nın söz konusu imtiyazlarının ve özerkliğinin şeması, Girit'in Hristiyan nüfusunun Osmanlı işgalinin baskısından kurtulmak için ihtilâle sürüklendiğini söyleyen Yunan ulusal tarihyazımının hâkim konumu ile doğrudan ayrı düşmektedir. Bir "Türk"ün Lefka Dağlarına adım atmasına müsâmaha göstermeyen cesur Sfakyalı imajını yeniden türetmeyi seven tarihçiler, "Sfakyalılar 1821'de bölgelerinde neredeyse var olmayan bir iktidara karşı neden ayaklandılar?" paradoksal sorusu için "inanç ve vatan uğruna" argümanını öne sürdüler. Bu argüman 19. yüzyıldan itibaren bölgede gerçekleştirilen bir dizi faaliyetin ana izah aracına

'Castel della Sfacchia'. 1618'de Francesco Basilicata tarafından yapılan Sfakya tasviri
commons.wikipedia.org

Sfakya'daki bir köyün fotoğrafı (Komitades)

dönüştü. Bununla birlikte Sfakya ile ilgili arşiv kaynaklarının çalışmaları başladığında bu açıklamaya ilişkin çeşitli sorunlar belirmeye başladı.

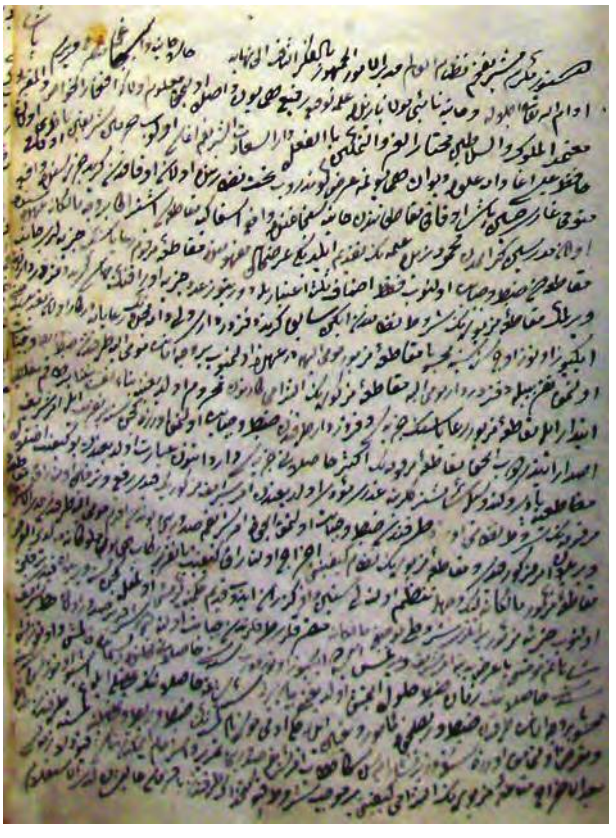
Yeni araştırmalar, Girit'in vakıf olmayan bölgeleriyle kıyaslandığında, Sfakya vergi sisteminin genel hatlarıyla daha elverişli olmasına rağmen, Sfakya sakinlerinin cizye ve öşür gibi vergileri düzenli olarak ödediğini göstermiştir. Ayrıca idari özerklik konusunda, Sfakya'nın daha geniş bölgesi, elbette bir vakıf yöneticisine (mütevelli) bağlıydı. Bu, bölgenin yerel yönetimden daha az müdahaleye maruz kalmasını sağlıyor; ancak bölge gerektiğinde yerel sorunlara müdahale etmekten geri durmayan yerel yönetimin ayrılmaz bir parçası olmaya devam ediyordu.[2] Yazının devamından da görüleceği gibi, 1821'in hemen öncesindeki dönem, bu durumlara örnek teşkil ediyordu.

Fakat ihtilâle götüren hadiselerin anlatısına geçmeden önce bir taraftan teamül hukuku ve Girit'in yerel kültürü ile; diğer taraftan ise Osmanlı yönetiminin siyasi ve idari pratikleriyle ilişkilendirilen sorunlara bugüne kadarki tarihyazımsal yaklaşımdan kısaca bahsetmek gerekir. Girit toplumunun şiddet ile olan göreneksel ilişkisi henüz sistematik ve sakin bir biçimde Osmanlı dönemi tarihsel analizine entegre edilmemiştir. Yerellik, özyönetim ve kan davaları gibi özel Girit kimliğinin biçimlenmesinde büyük öneme sahip fenomenler, bölgede güç dengelerini oluşturan etkenler olarak henüz değerlendirilmemiştir. Aksine, Yunan tarihyazımında bu tür pek çok tartışma ya göz ardı edilir ya da ulusal karakterli dini çatışma olarak yorumlanır. Yıllarca Yunan tarihçiler ve araştırmacılar tarafından Osmanlı/Müslüman iktidarının "ezeli ve ebedi insanlık dışı" tarafına vurgu yapmak ve Yunan devletinin adadaki siyasi iddialarını tarihsel argümanlarla giydirmek için sistematik ve seçici bir biçimde meydana çıkarılan, 1821 öncesinde Müslümanlar tarafından bireysel ya da aile düzeyinde uygulanan onlarca şiddet olayı için de aynı şey geçerlidir. Ancak yeni araştırmalar, ihtilâl öncesi Girit'in batı kesiminde din içi şiddetin tezahürlerinin farklı inanca sahip insanlar arasındakilerden katbekat fazla olduğunu göstermektedir.[3] Aynı zamanda bunlar, düne kadar dini ya da ulusal saiklere atfedilen köyler arasındaki çatışmaların, aslında namus suçlarına ve her topluluğun ekonomik etki alanının genişlemesine dayalı kan davalarından başka bir şey olmadığını açıkça ortaya koyuyor.

Henüz sistematik olarak analiz edilmemiş ikinci önemli unsur, merkezi planlı Osmanlı siyasetinin taşra boyutu ve adadaki yerel güç dengeleriyle etkileşimidir. II. Mahmud'un 1808 yılında tahta çıkması, devletin neredeyse tüm vilayetlerinde yerel elitlerin gücünü sınırlandırmaya yönelik yoğun bir çabaya işaret etmekteydi. Bu hedefin başarılması yönünde padişahın izlediği ana taktik, onun şahsına sadık bir dizi paşanın toplanması ve Osmanlı taşrasında yönetici olarak görevlendirilmesidir. Sözü edilen paşalar seleflerine kıyasla çok daha büyük siyasi gücü ellerinde topluyorlar ve taşra elitleriyle çatışma süresince sarayın tam desteğini alıyorlardı. Girit'te bu çatışma 1812'de başlayacak, adanın üç sancağına da son derece katı yöneticilerin atandığı süreçle beraber 1821'e kadar devam edecekti.

Bu valilerden biri 1816-1819 yıllarında Resmo ve Hanya'ya atanmış Vahid Paşa idi. Vahid Paşa, daha sonra Sakız Adası'na atanacak; orada 1822'deki katliam emrini veren paşa olarak anılacaktır.[4] Burada da görüleceği üzere, Vahid Paşa'nın İstanbul'un stratejik planlarına dayanan katı siyaseti, Sfakya'nın Hristiyan elitleri ile Osmanlı yönetimi arasındaki ilişkilerde kutuplaşmaya yol açmış ve bölgede ihtilâl havasının biçimlenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

II. Mahmud'un yönetiminden önce Sfakya vakıf mülkünün yöneticisi, bölgenin gelirlerini toplamak, onları adanın mali hizmet sorumlusu olan defterdara vermekle yükümlü kişi, Müslüman bir mütevelli idi. Daha sonra onları İstanbul'a göndermek ise

Tourkiko Arhio Irakleiou (Iraklio Türk Arşivi), kod 43, s. 116. Sfakya'nın vakıf mukataasını ilgilendiren ve 1820'de bölgedeki eski defterdar ile cizye vergisini tahsil eden mültezim arasında çıkan anlaşmazlığı gösteren belge

1911 yılında Sfakya'nın kuzeybatısında olan Laki köyünde Mandakas kardeşler

defterdarın göreviydi.[5] Fakat Osmanlı kaynakları incelendiğinde, söz konusu dönemde bu sistemin iki önemli değişikliğe uğradığı görülmektedir: Birincisi, parayı İstanbul'a gönderme sorumluluğunun defterdardan Hanya paşasına geçmesidir. Bu, şüphesiz II. Mahmud'un merkeziyetçi siyasetinin bir sonucudur. İkinci değişiklik ise, 1808'den sonraki bir zamanda Sfakya vergilerini toplama sorumluluğunun Müslüman mütevelliden yerel bir Hristiyan ileri gelenin (başkapudan)[6] eline geçmesidir. Bu düzenleme Yunan tarihyazımında yerel nüfusun taleplerinin bir neticesi olarak sunulmaktadır.[7]

Başkapudanın iktidarı her halükârda bütün nahiye vergilerini tahsil etme hakkının son derece kârlı bir şekilde kullanılmasının çok ötesindeydi. Dönemin Osmanlı vilayet yönetiminde hâkim olan uygulamaya göre, bölgenin vergilerinin tahsilini üstlenen her zamanki mültezim, yerel yönetimin de otomatik olarak asıl vekili oluyordu. Sfakya'da ömür boyu veya belirli bir süre için mültezimler (malikâne ağaları) veya vekilleri (subaşılar) olmadığı için başkapudanlık makamı yerel nüfusun farklı hizmetler için mâlikine sağlamakla sorumlu olduğu bir dizi topluluk vergisine de ulaşım sunuyordu. Son olarak bu makam başkapudanlık unvanı taşıyan kişiyi, nizamın sağlanmasından otomatik olarak sorumlu ve yerel yönetimle iletişimde Sfakyalıların tanınmış temsilcisi kılıyordu. Yukarıdaki bilgiler ışığında sözü edilen makamın bölgenin bazı önemli aileleri için kavga sebebi haline gelmesi ve bir dizi kanlı çatışmaya sürüklemesi bizi şaşırtmamalıdır.

Sfakya'ya atanan ilk başkapudan, Askifu köyünden Pateros ailesine mensup Kanakis, bölgeyi zorba uygulamalarla yönetmiştir. Bu davranışın neticesi olarak nahiye sakinleri aileye karşı ayaklanmış, Kanakis'i ve oğullarını kendi evlerinin içinde ateşe vermiştir.[8] Sözü edilen çatışma İmbros köyünden Patakos ailesine mensup ihtiraslı lider Andrulis Voludakis'i başkapudanlık makamına halef olarak çıkaracaktı.

Kısa süre önce meydana gelen olaylara rağmen Voludakis, selefine benzer bir siyaset izlemeye karar verdi. Papadopetrakis'e göre, Andrulis, iktidarını kabul etmeyen Sfakyalı kapudanlara şiddetle saldırmaya başladı. Fakat kendisi de büyük bir direnişle karşılaştı.[9] Bu çatışma havası Voludakis'in Patsianos ve Kallikratis köylerinde egemen Yorgakis ailesiyle karşı karşıya geldiği 1817 sonbaharında kademeli olarak artacaktı.

"Şeytan Takımı" olarak da bilinen Yorgakisler'in başında Markos Yorgakis vardı. Voludakis onu defalarca yok etmeye çalışmış, neticede ondan fazla Kallikratislinin ölümüne sebep olmuştur. Bu cinayetler cevapsız kalmamıştır: Osmanlı sicili, BOA, KK.d.827'ye göre, 1817 yılının Ekim ayı başlarında Sfakya başkapudanı başka bir kapudanla Kapsodasos köyünden yola çıkarak Kallikratis yönünde gitmiştir. Markos Yorgakis'in oğulları Yorgis ve Yannis, görünüşe göre söz konusu hareketten haberdar olmuşlar, iki arkadaşını daha katarak pusu kurmuşlar, onları vurup öldürmüşlerdir.[10]

Bölgedeki töresel çatışmaları, yaptığımız analize dahil etmezsek yukarıdaki hadise tam olarak anlaşılamaz. Sfakya'da hâkim kan davası olgusunu tasvir eden seyyah Robert Pashley şunları kaydeder: "kan davaları ailelerde sonsuza dek sürüp babadan oğula miras olarak geçmekle kalmazdı. Aynı zamanda belirli köylerin arasında her daim kötü ilişkiler vardı ve bu kötü ilişkiler kimi zaman savaşa sebep olurdu... Kallikratis ve Askifu köyleri, dostluk için olduğu kadar İmbros ve Asfendu köylerine karşı besledikleri nefret için de her zaman birlikteydi".[11] Anlıyoruz ki Kanakis'in evinin ateşe verilmesinin İmbros ve Askifu'nun kan davasının bir parçası olduğu gibi, Voludakis-Şeytan Takımı çatışmasının Kallikratis ve İmbros köylerinin eski topluluklararası kan davasıyla da doğrudan ilişkisi vardı. Her cinayet yukarıdaki köyler arasında miras olarak taşınan düşmanlıkları ve ittifakları olduğu kadar, yerel yönetimin yeminli bir düşman karşısında kurumsal açıdan üst konum elde etme isteğini de ifade ederdi. Tıpkı Voludakis'in Kanakis'i ortadan kaldırarak Sfakya başkapudanı olarak tanınması gibi, Yorgis Yorgakis de bu konumda Voludakis'in yerini almayı istiyordu. Fakat Vahid Paşa farklı fikirdeydi.

Osmanlı mercileri Sfakyalıları giderek daha kanlı fraksiyonculuğa sürükleyen idari bir uygulamayı ilelebet sürdürme niyetinde olmadıklarını dönemin özelliği olan bir katılıkla belirtmek istiyorlardı. Voludakis cinayetini öğrenen Vahid Paşa, Sfakya'da başkapudan unvanını yürürlükten kaldırma ve nahiyenin vergilerini toplayıp idari yetkilere sahip olacak Müslüman mütevelli kurumunu geri getirme kararı aldı.[12] Şeytan Takımı ve onun iş birlikçilerine gelince, Vahid Paşa tüm batı Girit'te ölü ve dirileri sanık olarak arayarak onlara karşı amansız bir insan avı başlattı.[13]

Osmanlı iktidarının Voludakis cinayeti konusuna verdiği ağırlık gerçekten çok büyüktü.[14] Başkapudan, Sfakya bölgesi sakinlerinin kurumsal olarak tanınmış temsilcisi, Osmanlı iktidarına karşı mükellef olan, tüm bir nahiyenin düzenli işleyişinden ve vergilerinin toplanmasından sorumlu kişisi sayılıyordu. Neticede paşaların gözünde onun cinayeti yerel yönetime karşı bir provokasyondu ve ibret-i âlem için cezalandırılmaktan başka seçenek yoktu. Fakat

Osmanlı mercilerinin sürekli çabalarına rağmen Şeytan Takımının kovalanması onların yakalanmasıyla sonuçlanmadı. Aksine teslim olmamakla kalmadılar, aynı zamanda iyi ilişkiler kurdukları başka kapudanların desteğini istemeye karar verdiler.

Yorgakislere karşı kovalamaca sürerken onlar Sfakya'nın Anopoli köyüne sığındılar.[15] Orada yönetim, katillerin sadece Sfakya'nın değil, aynı zamanda tüm Girit'in önemli Hristiyanları arasında sayılan Tselepis (Daskalakis olarak da bilinir) ailesinden iki kişi tarafından barındırıldığını öğrendi. Bu olay Vahid Paşa'yı yıldırmadı: ibretlik bir ceza verme niyetiyle sadece Şeytan Takımı'nın değil, aynı zamanda Daskalakislerin de teslim olması ve büyük servetlerine el konması emrini verdi.[16] Fakat Osmanlı iktidarının tehditlerine rağmen Tselepisler Şeytan Takımı'nı yerel yönetime teslim etmemeye karar verdiler. Neticede artık tüm Sfakya'da en önemli ailelerden ikisinin daha karıştığı bu çatışmada başka bir cephe daha açıldı. Dağlardaki kovalamaca 1821'e kadar devam edecek ve son derece ilginç bir gelişmeye yol açacaktı: Şeytan Takımı ve Tselepisler Girit'te 1821 İhtilâli'nin öncüleri olarak ortaya çıkacaktı.

İhtilâlin başlarında Voludakis'in katili Yorgis Yorgakis, Osmanlı yönetiminden elde edemediklerini yeni Yunan ihtilâl yönetiminden talep etti ve aldı. Kendisine Aleksandros İpsilantis tarafından resmen Sfakya lideri unvanının verildiği Prut'a sığındı. Sırasıyla Tselepisler Osmanlı birliklerine karşı verilen çatışmada Girit isyancılarının lideri ve ana tedarikçileri oldular. Odesa, İstanbul ve diğer bölgelerden Sfakya'ya savaş mühimmatı sevkini üstlendiler. Aslında Girit'te 1821 İhtilâli'nin en önemli lider kadrolarının birçoğu aranan iki ailenin akrabalarıydı.[17]

Basit mantık, evlerini ve mal varlıklarını terk edip kendi yaşamlarını kurtarmak için dağlarda kaçak olarak yaşamak zorunda kalan insanların kaybedecek çok az şeyi olduğunu ve radikal eylemlere daha kolay yöneldiğini söylemektedir. Gerçekten de bu kişiler aynı zamanda bir bölgenin büyük topluluklararası ağlarına erişimi olan önemli topluluk aktörü olduklarında faaliyetlerinin etkisi daha kolay kolektif bir boyut kazanır. Fakat ulusal tarihyazımı devrimci bir hareketin arkasında bu tür güdülerin de varlığını nadiren kabul eder. Böylece Şeytan Takımı, Müslümanlaşmış Giritlilerin zulmüne daha fazla dayanamayıp ilk dağa çıkan ve daha sonra ihtilâlin mayasını oluşturacak askerleri toplamaya başlayan kişiler olarak belirmiştir.[18] Fakat olayların öyle olmadığı görülmektedir: Müslüman olmuş hiçbir kimse Şeytan Takımı'nın dağlara firar etmesinden sorumlu değildi. Aksine, Osmanlı iktidarının bölgede müdahalesine sebep olan, Hristiyan liderler arasındaki kan davalarıydı. Tüm bu gelişmelerin ardında, bir tarafta yerel ekonomik ve idari Hristiyanlık içi çatışmalar, diğer tarafta ise Osmanlı merkezi yönetiminin taşralarda uyguladığı siyasetin katılaşması vardı.

1821 İhtilâli'nin patlak vermesindeki nedenleri araştırdığımızda, Osmanlı yerel yönetiminin Sfakya kan davalarına uyguladığı güçlü müdahalenin, bölgede kademeli olarak artan tutkulara sebep olduğunu görmezden gelmek imkânsızdır. Bölgede paşanın uzun kolu olacak bir mütevellinin yeniden kurulması, her ne kadar bu atamaya aralarındaki kavgalar neden olsa da Sfakyalılar açısından son derece istenmeyen bir durumdu. Fakat Osmanlı iktidarının oradaki sakinlere taleplerini kabul ettirmeye çalıştığı yöntem, Sfakyalıların Osmanlı iktidarı karşısında sonraki direnişi açısından daha ağır bir öneme sahipti. Barış döneminde bile Sfakya'nın iç ve çevre bölgelerine ordu gönderilmesi son derece nadir bir durum ve Lefka Dağı sakinlerine ve önder kadrosuna yöneltilmiş açık bir kışkırtma idi, hele bu hareketlilik oradaki yerel toplumun en güçlü ve tanınmış üyelerinden bazılarının kovuşturulmasını ilgilendirdiği zaman.

Şüphesiz, 1821 İhtilâli Girit'te yerel, emperyal ve uluslararası düzeydeki gelişmelerle ilişkili çok yönlü ve karmaşık bir sürecin neticesiydi. Yerel Osmanlı iktidarının Sfakyalı kapudanlarla çatışması bu çatışmanın patlak vermesini açıklamaya yetmez. Ancak bu durumun ada için çok kritik bir dönemde dengelerin, ittifakların ve rekabetlerin biçimlenmesinde göz ardı edilemeyecek bir faktör olduğu vurgulanmaktadır. Topluluklararası iktidar oyunları, töreler tarafından belirlenen ittifaklar ve kan davaları gibi sıklıkla

ŞÜPHESİZ, 1821 İHTİLÂLİ GİRİT'TE YEREL, EMPERYAL VE ULUSLARARASI DÜZEYDEKİ GELİŞMELERLE İLİŞKİLİ ÇOK YÖNLÜ VE KARMAŞIK BİR SÜRECİN NETİCESİYDİ. YEREL OSMANLI İKTİDARININ SFAKYALI KAPUDANLARLA ÇATIŞMASI BU ÇATIŞMANIN PATLAK VERMESİNİ AÇIKLAMAYA YETMEZ.

1866 Girit isyanı sırasında Hristiyan isyancılar. Kaynak: 'Patris' gazetesi. http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=451699

yerel özellik unsuruna dayandırılan olayların ulusal tarihyazımı tarafından öneminin azımsanmasındaki amaç, 1821 İhtilâli gibi bu kadar büyük ve çok boyutlu bir hadiseye iştirak eden nüfusta bağlılık, homojenlik ve ortak arzular hissi yaratmaktır. Osmanlı kaynaklarının incelenmesi bize Girit örneğinde bu tür olayların karmaşık doğasını göstererek bu arzulara yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Fakat bu bize bir şey daha göstermektedir: 1821 İhtilâli Osmanlı bağlamından ayrı tutularak incelenemez. II. Mahmud'un siyaseti, Osmanlı yönetiminin topraklarındaki bölgesel güçlerin gelişimiyle mücadele ettiği yöntemlerde birçok değişikliğe sebep oldu. Sürekli gün yüzüne çıkan yeni bulgular, yönetimin sert tavrının yalnızca ayan ve yeniçeri gibi Müslüman çıkar gruplarının ekonomik ve siyasi ağlarını ilgilendirmediğini, aynı zamanda birçok durumda gayrimüslim elitlerin çıkarlarına da ters düştüğünü göstermektedir.[19] Bu siyasetin etkileri henüz gerektiği ölçüde incelenmemiştir. Konunun en kısa zamanda ihtilâlle ilgilenen tarihçilerin merceğinde yer almasını umuyoruz.

YANNİS SPYROPOULOS – AKDENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ, GİRİT

DİPNOTLAR

1 Bu makalenin ayrıntılı halinin yayınlandığı toplu eser: Dimitris Dimitropulos, Hristos Lukos, Panayotis Mihailaris (ed.), *Opsis tis Epanastasis tu 1821 (1821 Devrimi'nin Açıları)* (Atina: Mnimon, 2018).
2 Nikolaos Stavrinidis, "Simvoli is tin istorian ton Sfakion (Sfakya'nın Tarihe Katkısı)", *Kritika Hronika* 9 (1955), s. 214, 231-232; Simon R. F. Price, Oliver Rackham, Machiel Kiel ve Lucia Nixon, "Sphakia in Ottoman Census Records: A Vakıf and its Agricultural Production", A. Anastasopoulos (ed.), *The Eastern Mediterranean under Ottoman Rule: Crete, 1645-1840. Halcyon Days in Crete VI. A Symposium Held in Rethymno, 13-15 January 2006* (Resmo: Crete University Press, 2008), s. 77, 79-80, 82. Ayrıca bkz. Osmanlı kaynakları İTA (İraklio Türk Arşivi) 43:116-117 ve BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), KK.d.827:28-29, 43, 47.
3 Yannis Spyropoulos, *Othomaniki diikisi kai kinonia stin proepanastatiki ditiki Kriti (İhtilâl Öncesi Batı Girit'te Osmanlı Yönetimi ve Toplum)*, A. Papadaki (ed.) (Resmo: Yenika Arhia tu Kratus, 2015), s. 97-100.
4 Vahid Paşa'nın Girit ve Sakız Adası'ndaki yönetimi için bkz. Fahri Maden ve Mustafa Eğilmez, *Vahid Paşa'nın Hayatı: Sakız Vak'ası* (İstanbul: Roza, 2013), s. 12-18, 57-105; Niki Papailiaki, *Mia ehmaloti kinotita: epistoles apo ti Hio prin tin katastrofi (Tutsak Bir Topluluk: Felaket Öncesi Sakız Adası'ndan Mektuplar)* (Selanik: Ekdosis Panepistimiu Makedonias, 2001), s. 21-61; Es'ad Efendi, *Vak'a-Nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, Z. Yılmazer (ed.) (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2000), s. 37-40, 42, 58, 74, 84-92, 704; Franz Wilhelm Sieber, *Taksidevondas sti niso Kriti to 1817 (1817 Yılında Girit Adası'na Yolculuk)*, D. Mustri (ed.) (Atina: İstoritis, 1994), s. 85-90; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. 5 (İstanbul: Tarih Vakfı, 1996), s. 1648-1649.
5 S. R. F. Price, O. Rackham, M. Kiel ve L. Nixon, "Sphakia (Sfakya)", Ibid., s. 77; Menelaos Parlamas, "Anekdota engrafa ek Sfakion (1779-1832) (Sfakya'dan Yayınlanmamış Belgeler (1779-1832))", *Kritika Hronika* 7 (1953), s. 248-249, 251.
6 BOA, KK.d.827:6, 13-14, 28, 31.
7 Grigorios Papadopetrakis, *İstoria ton Sfakion (Sfakya Tarihi)* (Atina: Tipografio Mavraki, 1971), s. 164.
8 Gr. Papadopetrakis, *İstoria (Tarih)*, s. 164.
9 Gr. Papadopetrakis, *İstoria (Tarih)*, s. 165.
10 BOA, KK.d.827:6.
11 Robert Pashley, *Travels in Crete*, c. 2 (Cambridge ve Londra: John Murray, 1837), s. 246.
12 BOA, KK.d.827:28-29.
13 BOA, KK.d.827:6, 13-14, 28, 31.
14 BOA, KK.d.827:13-14.
15 BOA, KK.d.827:13-14, 28, 31.
16 BOA, KK.d.827:31.
17 Gr. Papadopetrakis, *İstoria*, s. 178-180, 182-183, 196, 198, 219, 296, 200, 202-204 ve çeşitli yerlerde. Kallinikos Kritovulidis, *Apomnimonevmata tu peri aftonomias tis Ellados polemu ton Kriton (Yunanistan'ın Özerkliği Üzerine Girit Savaşı Anıları)* (Atina: Tipografeio Athinas, 1859), s. 8, 16, 18 ve çeşitli yerlerde. Nikolaos B. Tomadakis ve Anthula A. Papadaki (ed.), *Kritika İstorika Engrafa 1821-1830, t. 1 (Girit Tarihi Belgeleri (1821-1830), c. 1)* (Atina: Vivliothiki İstoriku Arhiu Kritis, 1974), s. 40-41.
18 Vasilios Psilakis, *İstoria tis Kritis apo tis apotatis arheotitos mehri ton kath' imas hronon t. 3 (En Eski Dönemlerden Günümüze Kadar Girit Tarihi, c. 3)* (Hanya: Nea Erevna, 1909), s. 269-270.
19 Şükrü Ilıcak'ın araştırması sayesinde, örneğin, 1821 İhtilâli'nin patlak vermesinden hemen önce Makrinitsa ve Mani gibi bölgelerde de benzer hadiselerin yaşandığını bilmekteyiz. Hüseyin S. Ilıcak, *A Radical Rethinking of Empire: Ottoman State and Society during the Greek War of Independence (1821-1826)*, yayınlanmamış doktora tezi, Harvard University, Cambridge Mas. 2011, s. 62, 64-65.

MİTLER, GERÇEKLER VE YÖNTEM

OSMANLI TARİHİNDE AKLIMA TAKILANLAR

Mitler, Gerçekler ve Yöntem: Osmanlı Tarihinde Aklıma Takılanlar bir Osmanlı tarihçisinin farklı dönemlere, farklı konulara dair üretken merakının ve titiz araştırmacılığının bilançosunu sunuyor. Bu kitapta bir araya gelen makalelerinde Edhem Eldem, bir resme dair genel kabul görmüş yorumlardan, bir Osmanlı bürokratının kendi hayat hikâyesini anlatırken yaptığı tercihlere; Yeniçerilerin mezarlarının akıbetinden, 19. yüzyılın başındaki bir intihal vakasına genişleyen bir yelpazede Osmanlı tarihine ilişkin bir dizi miti sorguluyor. Edhem Eldem'in bu kitabı Osmanlı tarihinin yazımına dair genel ve spesifik yöntem önerileri sunmanın yanı sıra, tarihçinin ufkunun günümüzü kapsadığını da gösteriyor. *Mitler, Gerçekler ve Yöntem* ayrıca Edhem Eldem'in Collège de France'a uzanan tarihçilik kariyeri hakkında kapsamlı bir söyleşiyi de okurlara sunuyor.
Ömer Turan ve Y. Doğan Çetinkaya'nın yayına hazırladığı bu kitap aynı zamanda Tarih Vakfı Yurt Yayınları'nın "Tarihçilerin Mutfağı: Toplumsal Tarih Kitapları" dizisinin ilk kitabı. Bu yeni dizi ile ağırlıklı olarak *Toplumsal Tarih* dergisinden çıkmış makaleleri bir araya getiren kitapları okurlarımıza sunacağız. Yeni dizimizin işin uzmanları kadar, genç okurlarımız tarafından da takip edileceğine inanıyoruz.

Online Satış: https://tarihvakfi.org.tr/

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
Tel: (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

“Hangi Millet: *Neo-Hellène*, *Elenoz*, Rum, Yunan, Yunanî, Osmanlı - 1821 ve Sonrası”

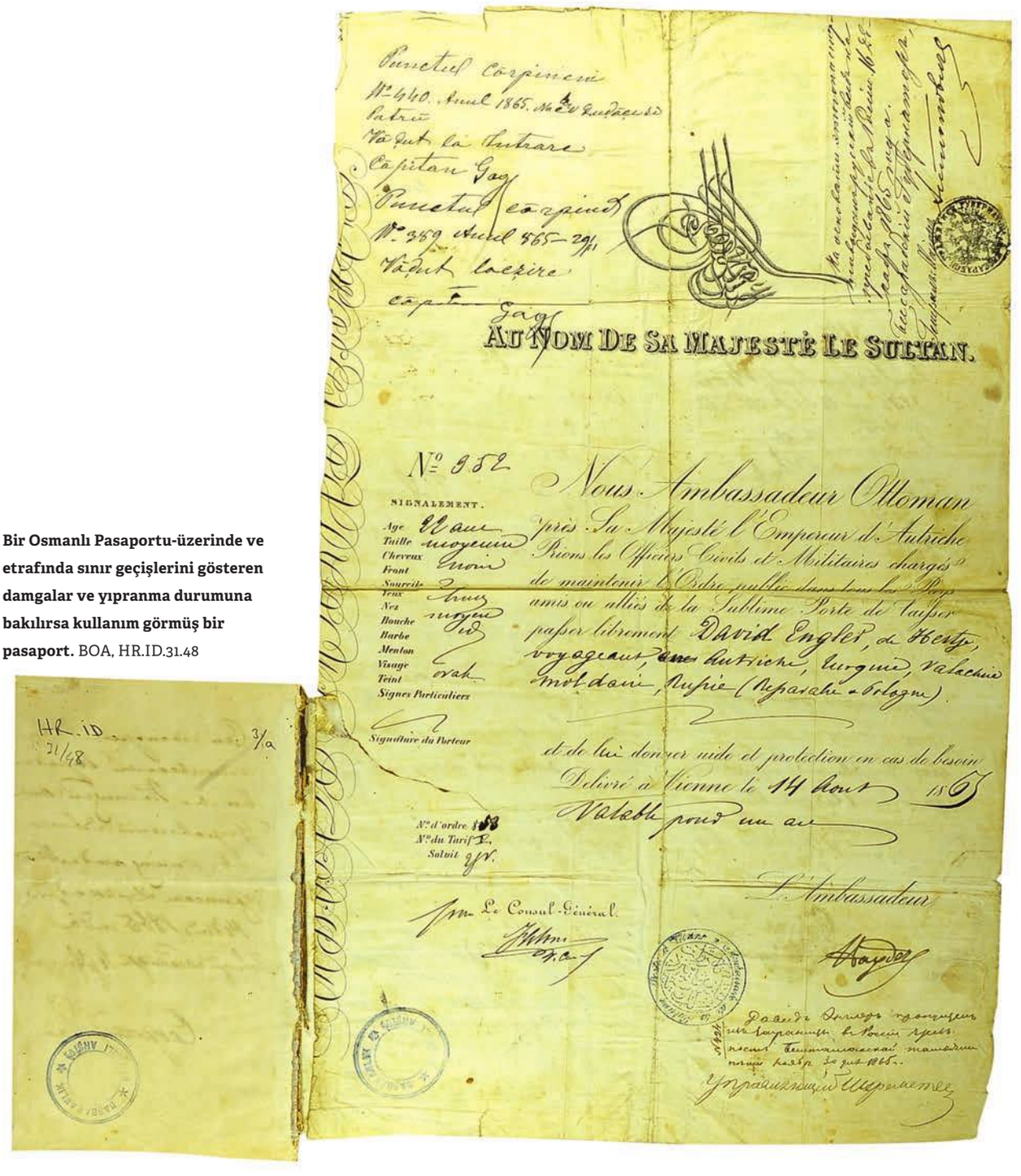
BERKE TORUNOĞLU

OSMANLI ISLAHATLA BERABER TEBAASINA KARŞI BAZI GÖREVLERİ OLDUĞUNU KABUL ETSE DE ASLA VATANDAŞ/CİTOYEN DENKLEMİNİ OLUŞTURMAMIŞTIR. ANCAK TANZİMAT DEVLET ADAMLARINA GÖRE TEBAANIN ETRAFINA ÇEKİLMEK İSTENEN ÇİZGİLERİN DIŞINA ÇIKANLAR “DEVLETİN MUNTAZAM FAALİYETİNİ BOZAN” BİR TOPLULUK OLARAK GÖRÜLMÜŞTÜR. BU TOPLULUKLARDAN BİRİ DE NEO-HELLENÈLERDİR.

Geleneksel tarihyazımı, 1821-1830 yıllarını bir isyanla başlatarak nihâyetinde Yunan halkının bağımsızlığını kazandığı ve yeni bir devletin doğduğu bir sürecin sonu olarak anlattığı gibi, çoğu zaman 1830'dan geriye teleolojik bir bakış açısıyla bir Yunan milleti ve onun aidiyetinin inşasını da daha önceki dönemlerde aramıştır. Aslında 1821-1830 süreci neredeyse tam bir asır sürecek ve tarihin en uzunlarından biri olan Osmanlı-Yunan (1821-1923) ayrılığının halklar açısından sadece bir başlangıç noktasıdır. Zaten bu ayrılık öylesine çapraşıktır ki Türkler ve Yunanlılar yine yüzyıl arayla birbirlerine karşı ‘ulusal bağımsızlık savaşı’ veren belki de tarihte benzeri olmayan yegâne iki halktır. Açık olan gerçek Helen Krallığının kuruluş tarihi olarak alınan 1830 yılında, Anadolu'da ilk Türk devletlerinin ortaya çıkışıyla başlayan ve imparatorluk ortak yönetimine kadar evrilmiş beraberliğin hemen bitemeyeceğidir. Kostas Kostis'in belirttiği gibi yerel nitelikli, uç fikirli bir elitin işi olması sebebiyle Yunan İsyanı'nı bir ulusun topyekûn uyanışı olarak adlandırmak çok doğru olmayacaktır.[1] Tersine, Fenerli Rum ailelerden orta sınıf tüccarlara kadar birçok Osmanlı Rum'u isyana katılmadığı gibi isyancılara karşı da tutum sergilemişlerdir.[2] Sebepleri çeşitli de olsa, şu gerçektir ki 1830'da bir bağımsız Yunan devleti ortaya çıkmış ancak ve ancak bu tarihten sonra bir Yunanlı kimliğinin resmi olarak tanımlanması gerekmiştir. İşte 1830 sonrası dönemde zuhur eden, gerçek anlamda orta sınıf bir hareket olan ve belki de Yunan Devrimi'nin başka bir sınıf tarafından gaspı bile sayılabilecek bir hareket Osmanlı Rumlarının Yunan/Yunanlı olma sürecidir. Bu süreç Osmanlı Devleti'nin tüm karşıt çabalarına rağmen nicelik ve nitelik açısından bürokrasisini en çok oyalayan meselelerden biri olmuştur. Yine devlet nazarında bu sürecin en belirgin gözlemlenebilecek tezahürü Osmanlı Rum tebaasının Yunan vatandaşlığı iddiasında bulunmasıdır. Bu Yunanistan'dan kanuni ve kanundışı yollarla tabiiyet belgesi almış, 1821 İhtilâli sürecinde ve sonrasında Osmanlı topraklarındaki evlerini terk etmek zorunda kalmış ancak 1830'lardan sonra peyderpey bu topraklara geri dönmüş halkın kimlik meselesi olarak başlamıştır. Bu zümreye ismini veren meseleyi de yakinen bilen ve daha sonra III. Napolyon'un dışişleri bakanlığını da yapacak Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Charles-Jean-Marie-Félix Marquis de La Valette'dir. Uzun manifestosunda bu arafta kalmış halka “Neo-Hellènes” yani Yeni-Helenler demiştir.[3] Mevzubahis Neo-Hellèneler sadece bir kuşakla kalmamış, Osmanlı'nın son yıllarına kadar sayıları artarak gelmiş, işte bu yüzden devletin nazarında teb'id (uzaklaştırma, kovma) edilmesi gereken meşkûk bir unsur olarak görülmüşlerdir. Bu halk zahiren İstanbul Ekümenik Patrikhanesine bağlı, ama resmi tabiiyet açısından iki devletten birinin hatta bazen her ikisinin de tebaasıdır; aslına bakmak gerekirse ayrılmış her iki devletin yeni sınırları tanımayı reddeden ortak tebaalarıdırlar.[4]

GÖÇ VE KİMLİK, 1830'LAR

Uzun tarih örgüsünde Neo-Hellène meselesinin ortaya çıkışına dair bir başlangıç noktası oluşturmak için bağımsız Helen Krallığını kuran 1830 Londra Protokollerini seçmek uygun olacaktır. 1821'den beri savaşan, bu süreçte neredeyse Rusya ile harpte başkentini bile kaybetmeye yaklaşmış yenik ve yılmış Osmanlı Devleti, bu protokollerin altıncı maddesinde geçen hükümlere dayanarak Osmanlı ve Yunanistan arasında iki taraflı da göç etmek isteyen tebaanın hukukunu tanımaya dair muğlak hükümleri

Bir Osmanlı Pasaportu-üzerinde ve etrafında sınır geçişlerini gösteren damgalar ve yıpranma durumuna bakılırsa kullanım görmüş bir pasaport. BOA, HR.ID.31.48

kabul etmiştir. Yani isyancı olarak gördüğü tebaanın ayaklanma sırasında terk etmek zorunda kaldıkları topraklarına bazen on yılı aşan süre sonrasında bile dönüşünü engellememiştir. Ancak bir gerçek vardır ki geri dönenler Osmanlı tebaası hatta Rum olarak bile değil ellerinde belgeleriyle "Yunan" olarak dönmüşlerdir. 1830 sonlarına ait bir Osmanlı iç yazışmasında bu geri göç eden halka nasıl bir isim verileceği bile belirsizdir: devlet elden çıkmış topraklarda yaşayanları avdet etmeleri halinde "Yunan tebʿası" olarak değil "Yunana tevaṭṭun etmiş Rumlar" olarak sınıflandırmış, yani bu ikinci gruba Osmanlı tebaasından ibarettir demiştir.[5] 1830'ların sonuna gelindiğinde yine belgelerin dilinden anlaşılan o ki Londra Protokollerinin taahhüt ettiği tarihin üzerinden bile zaman geçmesine rağmen bu kategori sadece "Yunana terk olunan mahaller ahalisinden" ibaret değil Anadolu ve Rumeli'den de Yunanistan'a çeşitli sebeplerle göçüp hayal kırıklığı yaşayan birçoklarının Osmanlı topraklarına dönmeye devam etmeleriyle katlanarak genişlemiştir. Osmanlı'nın tabiiyet kanununa (1869) daha otuz yıl kadar zaman olduğu 1830'larda, çifte vatandaşlık gibi mefhumlar daha devletlerarası hukukta yerini almamıştı.[6] Osmanlı bu yeni gerçeklikle mücadelesinde "eline bir Yunan pasaportu geçirmiş olanlara kat'a 'itibar" olunmayacağını çok defalar yazışmalarda tekrar etse de nadiren "Yunanîlik iddiasında" bulunanların bu iddialarının kabul etmek zorunda kalmıştır. Genelde, iddiada bulunanların Osmanlı topraklarında gayrimenkulleri olup olmamasına bakıldığı gözükmektedir: örnek olarak vermek gerekirse Yunan tüccarları Osmanlı topraklarında gayrimenkul almamak kaydıyla "Yunanîlik iddiaları"nın eman sistemine gönderme

ΒΑΣ. ΥΠΟΡΟΣΕΝΕΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΑΤΤΑΛΕΙΑ.

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

CONSULAT HELLENIQUE
A ATTALIE.

AU NOM DU GOUVERNEMENT
DU ROYAUME DE LA GRECE

SIGNALEMENTS.

Bir Yunan Pasaportu- Osmanlı devleti tarafından el konmuş, üzerinde hiç sınır işlemi olmayan, yani Osmanlı sınırları içinde verilmiş bir pasaport
BOA, HR.SYS.1690.9

yapılarak Bilâd-i İslâm'da geçici oldukları sürece tanınacağı belirtilmiştir.[7]

Osmanlı Devleti'nin nazarında Neo-Hellène sorunu, eğer Yunan diplomatlar yasadışı telsik belgeleri yerine geçen pasaport ve patent adı verilen belgelerin dağıtımını keserek, kanunlarının gereği olan Yunanistan'da kesintisiz üç yıllık ikamet koşulunu uygularlarsa kendiliğinden çözülecek bir sorundur. Devlet bu sebeple çeşitli nizamnameler aracılığıyla geçici olarak önüne geçmeye çalışsa da Yunan diplomatlar bu çabaları kendi vatandaşlarının haklarının otoriteler tarafından gaspı olarak niteleyerek el altından da olsa ikamet ve hattâ seyahat koşulu bile gözetmeksizin Neo-Hellène nüfusun katlanmasında başat rol oynamışlardır. Bu vakaların özellikle yoğunlaştığı Selanik Vilayeti Osmanlı bürokratlarıyla Yunan diplomatlarının sıklıkla karşı karşıya geldiği bir coğrafya olarak öne çıkmıştır. 1850'lere gelindiğinde İstanbul artık bu müzmin durumu bitirmek için bu vilayet genelinde Yunanîlik iddialarında bulunanların "sessizce" sınır dışı edilmeleri ve mallarına el konulmasını emretmiştir.[8]

KIRIM SAVAŞI ÖNCESİ VE SONRASI DURUM, 1850'LER

Rum komşusundan ayırt edilmesi neredeyse imkânsız olan Neo-Hellèneler genelde devletle işleri oldukları zaman kimlikleri afişe oluyordu, dönemin raporları bu yüzden güvenilmez ve hatta tamamen hayali olabileceği göz önüne alınacak olunsa dahi bu vakaların nicelik olarak artışı yadsınmaz bir gerçektir. Bu vakalar genellikle rakam ve isimden ibaret olduğundan nitelik olarak bir gözlem yapmaya yarayacak kadar belge ise çok sayıda değildir.[9] Zaten 1853'te patlak veren Kırım Savaşı Neo-Hellène sorununun çözümü için Osmanlı Devleti'ne yeni bir fırsat da olmuştur. Nitekim, 20 Mart 1854'te Yunanistan'ın maceracı dış siyasetinin tezahürü olarak savaş esnasında o zaman Osmanlı toprağı olan Teselya ve diğer sınır bölgelerini ihlâl etmesine cevaben Osmanlı Devleti arada resmi bir savaş ilanı olmadığı halde topraklarında yaşayan tüm Yunan vatandaşlarının ve "Yunanîlik iddasında" bulunanların derhal topraklarını terk etmesini yoksa sınır dışı edileceklerini ilân etti.[10] Bazıları ellerindeki Yunan pasaportlarını Osmanlı otoritelerine teslim edip tüm "ecnebilik" savlarından vaz geçtiklerine dair belgeler imzalasalar da birçokları ya kendi rızasıyla ya da zorla Osmanlı sınırları dışına çıkmışlardır. Yine de bu durum çok uzun sürmemiştir, Mayıs ayında İngiltere ve Fransa yirmi beş yıl önce kendi elleriyle kurdukları Yunanistan'ın başkentine asker çıkartarak Yunanistan'ın bu macerasına bir son vermişler ve bu tarih Osmanlı-Yunanistan ilişkileri için de bir dönüm noktası olmuştur.

"ANGELİ VAKASI"

İşte tam bu dönemde arşivlerin sağladığı eksik ve mütekerrir vakaların arasından sıyrılan çok az sayıda insan hikâyesinden biri de Angeli Konstantinidi'ye aittir. Arşivlerde "Angeli Vakası" olarak geçen bu hikâye öznesinin sesini de içeren bir Neo-Hellène deneyimini yansıtması açısından çok değerlidir. Belgelere göre Angeli, Gökçeada'da doğmuş, 1844 civarına tarihlenen bir zamanda tıp eğitimi için Atina'ya göçüp 1851'de evi olan Osmanlı topraklarına geri dönmüş ve adanın çorbacılarının çocuklarına öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Daha sonraları aralarında alacağı maaş konusunda anlaşmazlık çıkınca Angeli'nin çorbacıların el koymuş olduğu içinde Yunan pasaportu da bulunduğunu iddia ettiği tüm evraklarını geri istemiş

ama alamayınca da yine kendi anlatımıyla önce zaptiyeye daha sonra rüşvet vererek adanın meclisine bu çorbacıları şikâyet etmiştir. Bu mevzubahis belgelerin içerikleri açık değilse de dokuz üyesinden ikisinin gayrimüslim olduğu ada meclisi Angeli'yi dinlemeyi bile reddetmesine rağmen yılmayan Angeli, daha sonra patrikhaneyi araya sokup adanın kaymakamına kadar ulaşabilmiş. Davasında Yunan diplomatik temsilcilerinin aracı olacağını düşündüğünden olsa gerek, Angeli kendisini Yunan vatandaşı olarak tanıttığını gördüğünde kaymakam yardım etmeyi reddetmekle kalmamış, Nisan 1854 emirlerinin yürürlüğe girmesiyle Angeli ve görünürde meseleyle ilgisi bile olmayan annesi ve bir diğer akrabasını da sınır dışı etmişti.

Basit bir alacak-verecek meselesiyle başlayan husus, sınır dışı edilmesine varınca mektuplarında Padişaha ve patrikhaneye yalvaran Angeli "reayanın kanlarını emen" memurlar tarafından Yunanistan'a sürülüş hikâyesini ayrıntısıyla betimlerken "hırsız gibi, çıplak [ve] bir parasız yabancı toprağında" kendini bulduğunu ve yine ona göre asıl olan "sebep şu oluyor ki zor göreyim de senin tebaan olayım" diyordu. Son olarak da "devletin Tanzimat'ı böyle değil" diyerek Osmanlı topraklarında Yunan tebaası olarak yaşayabilme hakkının tanınmasını istiyordu. Angeli'nin hikâyesi burada bitmiyor, Yunan Krallığı'yla Osmanlı barışınca Gökçeada'ya yakın Gelibolu'ya dönüp bu kez de oranın kaymakamını ailesini Gökçeada'ya geri getirmesine izin verilmesine dair bir yazı yazmaya ikna etmesi bir oluyor, ama adadan arzuhaline tekrar ret cevabı geliyordu. Belirtilmelidir ki "Angeli Vakası"nın tüm isimlerle beraber arşivlere kadar girmesinin başlıca sebebi Angeli'nin inadı ve Çanakkale'de yabancı diplomatların da bulunduğu Valilik tarafından verilen bir daveti basmasıdır. Çıkan arbedede bu mektuplarını bir şekilde diplomatların eline geçmesini sağlamış ve ancak onların soruları üzerine bir resmi cevap verilmiştir. Mevzubahis vaka üzerine yazışmalarında Yunan diplomat mesleğinin gereği olan resmi dilin dışına çıkarak Gökçeada mutasarrıfını ya "Avrupa'nın kanununu hakkıyla bilmemek" ya da "gayet gaddar ve Türk" biri olduğundan dolayı Angeli'ye kötü davranmakla suçlamıştır.[11] Mutasarrıf cevaben kendisine iftira atıldığını ve Angeli'nin "Yunanîlik" iddiasını kanıtlayamadığını ve o yüzden sürüldüğünü belirtip daha fazla açıklama yapma gereği de duymamıştır.

Bütün bu olanlara rağmen Angeli'nin kendisiyle beraber Yunanistan'a sürülen iki yakını ellerinde bulunan Yunan pasaportlarını reddettiklerini kefil de göstermek suretiyle bildirerek "saltanat-ı seniyye teba'lığını" kabul ettiklerine dair beyanlarına katılmayan Angeli, Yunan vatandaşlığı iddialarından vazgeçmemiştir. En nihayetinde, yerelde kalması gereken bu vaka İstanbul'a kadar gitmişse de, İstanbul'dan Cezayir-i Bahr-i Sefid valisine gönderilen kısa ve öz cevap, içerik açısından çok tipik ve hiç de şaşırtıcı değildir; sadece aslen Osmanlı tebaası olduğu anlaşılan şahsın asli tabiiyetine dönmemesi halinde Yunanistan'a tekrardan tard edileceği yazılmıştır.[12]

HANGİ MİLLET?

Angeli, 19. yüzyılda sürülecek ya da tüm varını yoğunu kaybetme noktasına gelecek ne ilk ne son Neo-Hellènedir. O veya bu şekilde sınır dışı edilmemek için Angeli'nin diğer aile fertlerini yaptığı gibi Osmanlı Devleti'nin tabiiyetine döneceklerini ve bir daha "Yunan olma iddiasında" bulunmayacaklarına dair yemin belgesi ve senet veren birçoklarının isimleri de arşivlere girmiştir. Hariciye belge koleksiyonlarının arasına girmiş bu insan hikâyeleri sayısızdır; İzmirli Nikola oğlu Theodore "her nasılsa bir aralık Yunan Devleti tâbi'iyyeti iddiâsında bulunmuş idiysem" diyerek neredeyse artık tövbe ettiğini, bir başka Kostas "Yunan pasaportunu bu def'a taraf-ı hükümete terk ve reddeyleyip bir daha Yunan Devleti teba'alığına ric'at etmemek" üzere yemin ettiğini, Sakızlı Bakkal Dimitri ise Antalya'ya gelirken "her nasılsa" bulmuş olduğu Yunan pasaportunu artık terk ettiğini bakkal ortağını kefil göstererek bildiriyordu.[13]

İzmir Pasaport İskelesi-Osmanlı liman şehirlerinde sıkça karşılaşılan bir yapı. Dönemin koşulları düşünüldüğünde Osmanlı sınırları dışından gelenlerin ne kadarının bu kontrol noktalarından geçtiği şüphelidir

Neden birçok Osmanlı tebaası devletle yüzleşmeyi bu denli göze almaktadır? Neo-Hellènelerin oluşumunda ekonomik sebepler aramak doğru bir tarihçi refleksi olacaksa da bu anlatımın da açıklayıcılığı tartışılmalıdır. Şöyle ki, moderniteyle beraber Osmanlı tebaası arasında yabancı devletlerden alınan telsik belgelerinin bu denli artışının sebebi çoğunluğu gayrimüslim olan orta sınıfın kapitülasyonlardan gelen ayrıcalıklardan faydalanmak istemesine bağlanır ve bu doğru bir önermedir. Hatırlatmak gerekirse, kapitülasyonlar, yani Türkçesiyle imtiyazlar, Osmanlı'nın ilk dönemlerinden beri tek taraflı olarak verdiği ayrıcalıklar ve istisnalar bütünüdür, 19. yüzyıl başına gelindiğinde bu imtiyazlar artık ticari dostluk antlaşmaları olmaktan çıkıp Osmanlı'nın topraklarında yaşayanlar üzerindeki hükümranlık haklarını teslim ettiği, kötüye kullanılan bir sisteme dönüşmüştür. Rusya, Yunan İsyanı'ndan önce bile, 1808 civarında, 120.000 Osmanlı Rum'unu mahmî olarak geçici de olsa zümresine almıştı.[14] Gelgelim Osmanlı Rumlarının Yunan pasaportu almalarının başat sebebi bu imtiyazlardan faydalanmalarıdır demek yanıltıcı olacaktır. Öncelikle 1855 Kanlıca Antlaşması'na kadar Osmanlı ve Yunanistan arasında bir imtiyaz antlaş-

ması yapılmamıştır. Bu antlaşmaya gelindiğinde de Yunan vatandaşlarına ekonomik ayrıcalıkları müjdeleyen "en ziyāde maẓhar-i musāʿade"[15] maddesini içerse de imtiyazlar uygulamada asla tam anlamıyla yer bulmamıştır. Gerçi aynı antlaşmada Yunan tarafı da gizli ve açıktan Osmanlı tebaasına pasaport ve patent vermeyeceğini vadetmiş tıpkı Osmanlı tarafı gibi bu söz de tutulmamıştır. Zaten her imkânda engellenen ve çoğu kâğıt üzerindeki imtiyazlar bile 1897 Yunan Harbi sonrasında tamamen kaldırılmaya çalışılmıştır.[16]

Pazar Ayininden dönen İstanbullular-Alafranga ve alaturka giyimin yan yana olduğu dönemin kimliklerini yansıtan bir gravür. *1842-1885. Yunanistan, Tarihsel, Görsellerle: Tarihi, Topografik ve Sanatsal Dokümanların Tam Koleksiyonu, 280 adet tarihi gravürle* (Yunanca'da) (Atina: Nikolas Books, 1984)

Artık 20. yüzyıla yaklaşırken "en az 300.000"[17] kişi olduğu tahmin edilen bu Neo-Hellèneleri kendi topraklarında "yabancı" gibi yaşamaya iten sebepler sadece tek bir nedene indirgenemeyecek kadar girift olmalıdır. Bir bakıma bu zümre dinî ve lâik otoritelerin kontrolü dışında bir birey olma fırsatını kendi istekleriyle yaratmışlardır. Elinde Yunan pasaportu olan sabık Osmanlı Rumları geleneksel olarak devletle işleri olduğunda aracı olan patrikhaneyi de kullanmayı bir kenara bırakmamışlar; Yunan Devleti'nin Osmanlı topraklarındaki temsilcilerinin de birer aracı ve Osmanlı Devlet'ine karşı bir güvenlik unsuru olarak denkleme girmesini sağlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan yabancılar arasında erkek nüfusun ekonomik özgürlüğü olduğu için kadın nüfusa sayıca ezici üstünlüğü bulunmaktadır, bu durum sadece Neo-Hellènelere gelindiğinde bir eşitlik arz eder. 1893 yılı nüfus cetveline bakılacak olunursa neredeyse tüm yabancı nüfusun Yunan vatandaşı olduğu İzmir'de 54.525 yabancının yarısından fazlası kadındır.[18] Bu oran diğer yabancı ülkelerin vatandaşlarının da yoğunlukla yaşadığı İstanbul'da erkekler lehine eşit olmaktan çok uzaktır. Bu sayıların anlamı daha fazla araştırmaya muhtaç da olsa Neo-Hellène hareketini yalnızca imtiyazlardan faydalanmak isteyen bir ekonomik fırsatçılık olarak değil de aynı zamanda bir orta sınıf hareketi olarak adlandırmak için gerekli şüpheyi sağlamaktadır.

Yunan pasaportunun ne amaçla tedarik edildiği ve bunun yolları hakkında Osmanlı'nın topladığı istihbaratı içeren Âli Paşa'nın 1869 tarihli bir memorandumu Neo-Hellène zümresinin yapısı hakkında daha fazla bilgi verecektir. Bu memorandumda göre Osmanlı Rumlarına pasaport ve patentler Yunan diplomatlar tarafından parayla satılmaktadır. Neredeyse bir karaborsa oluşacak kadar bu belgelerin fiyatları siyasi gidişata göre dalgalanmaktadır. Pasaport almak isteyenin ihtiyacı, ekonomik gücü ve işinin aciliyetine göre fahiş fiyatlandırmadan yine Yunan diplomatlar sorumlu olduğu gibi, Osmanlı mahkemelerine işi düşen nakit sıkıntısında olan Rumlardan para yerine altın ve gümüş mücevherat, saat gibi kıymetli eşyalar da kabul edilmekteydi.[19] Hattâ bununla kalmayıp aynı diplomatlar el altından düşük fiyatla pasaport sağladıkları Rumlara "Osmanlı devleti sizin peşinizde, sınır dışı edilmeniz an meselesi" diyerek daha yüksek meblağlardan daha önceden verdikleri pasaportların uzatma işlemlerini yapıyorlardı. Yine Âli Paşa'ya göre bu pasaport ticaretinde aslan payı Deligiannis kardeşlerindi.[20] Bu hiç de yasal olmayan durum Yunanistan Dışişleri tarafından biliniyor ve üstü kapalı da olsa onaylanıyordu.[21]

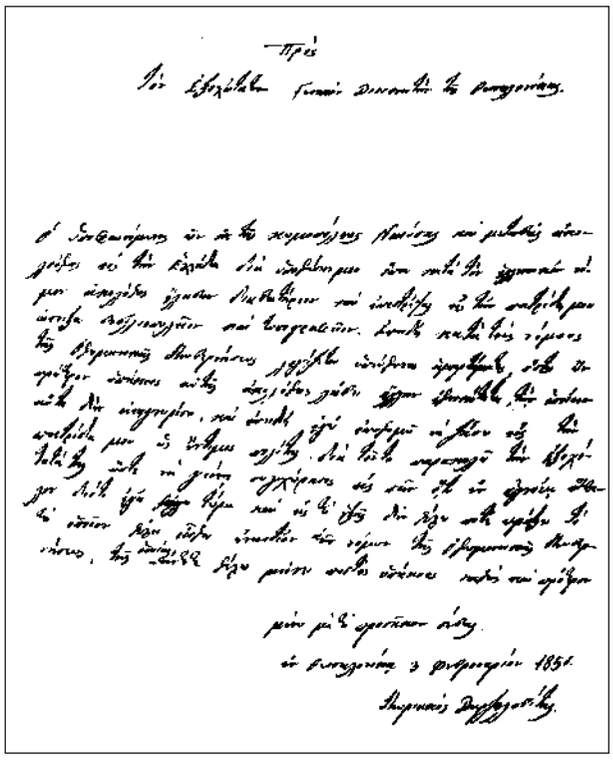
Hemen hemen tüm Osmanlı'nın liman şehirleri ve Rum nüfusun yoğun olduğu yerlerde temsilcilikleri bulunan Yunanistan'a karşı Osmanlı bürokrasisi, Sisifos'un lanetini andıran bir mücadele vermeye çalışıyordu. Yine Osmanlı 1844'te, bu ellerine yabancı pasaport geçiren tebaa sorunun önüne geçmek için hali hazırdaki iç seyahat (murûr) tezkerelerine ek olarak "halkın huzur, refahı ve polisin denetimini kolaylaştırmak için gerekli olan" Pasaport Odası Nizamnamesini yayınlamıştır.[22] Ama bu nizamnameyle kurulan denetim sisteminin de başarıyla uygulandığı söylenemez, kaynakları kısıtlı ve müzmin kaht-ı rical sorunu yüzünden teknokratları hep noksan olmasının da ötesinde Doğu Akdeniz'de taşımacılığı kontrol edenler Yunanlı (ve Rum) gemi sahipleriydi ve Osmanlı bürokratlarının tüm protestolarına rağmen pasaport kontrolü yapmaksızın yolcularını Osmanlı limanlarına bırakıyorlardı. Galata'daki Kurşunlu Mahzen Köşkü'ne sıkışmış beş kişilik kadrolu Pasaport Odası sadece İstanbul'a gelen yolcuların belgelerini bile kontrol etmek için yetersizdi. Ancak daha 1857'ye gelindiğinde Yunanca bilen iki tercümanın Pasaport Odasına işe alınması görüşülebilmişti.[23]

Belirtilmesi gereken şudur ki bu betimlenen bir nevi pasaport karaborsası sadece Yunanistan dev-

letinin temsilcilerinin eseri değildir. Aynı dönemde Rusya da Osmanlı topraklarında olağan dışı derecede çok sayıda olan diplomatik temsilcilikleri aracılığıyla el altından pasaportunun satışını gerçekleştiren bir diğer devlet olarak ortaya çıkmaktadır.[24] Ancak anlaşılan o ki Osmanlı tebaası için Rus pasaportu çok daha pahalı ve erişimi güç bir seçenekti.[25] Osmanlı'da faaliyet gösteren diğer Batılı devletlerse Yunanistan ve Rusya'nın aksine pasaportlarının tedariki için gerekli olan ikametgâh kanunlarını genellikle harfiyen uyguladıklarından özellikle orta ve alt sınıf Rumlar için ulaşılmaz kalıyordu.

SONUÇ YERİNE

Osmanlı Islahatla beraber tebaaya karşı bazı görevleri olduğunu kabul etse de inanç özgürlüğünü bile imtiyaz olarak tanımlamış ve asla vatandaş/*citoyen* denklemini oluşturmamıştır. Tüm tebaayı hanedana bağlı gruplar olarak görmüş; II. Meşrutiyet'e kadar bu tebaaya Osmanlı bile dememiştir.[26] Resmî aidiyetin sadece yöneten hanedana tabi' olduğu bu sistemde Osmanlı Devleti tarafından tebaadan bireye geçiş ve birden fazla aidiyet sahibi olma süreci şüpheyle karşılanmıştır. Tanzimat devlet adamlarına göre, bu dinî milletlerin ve tebaanın etrafına çekilmek istenen kalın çizgilerin dışına çıkanlar "devletin muntazam faaliyetini bozan" bir topluluk olarak görülmüştür.[27] Bu topluluklardan biri de Neo-Hellènelerdir ve oluşturdukları imparatorluğa alternatif bir anlatı inşası üzerinden anlatılmaları lazım gelmektedir. Kısacası Patrikhane, okullar ve cemiyetlerin (*syllogoi*) yanına eklemlenebilecek Neo-Hellène hareketi, Yunan kimliği inşasında bir başka sütundan ibarettir denebilir. Rum milleti olarak tanımlanabilecek kitle -ki aslen on dokuzuncu yüzyıl sonunda biçimsel olarak şekillenen bir kurumdur-, tek tip ve homojen olmaktan çok uzak olduğu için birden fazla yolda ve aidiyette ilerleyerek edindikleri metaforik kimlikler birbirlerini dışlayan özellik göstermiyordu. Bir Osmanlı Rumu

Selanik'te yaşayan matbaacı Kiriakos Darzilovitis'in Arzuhali-Yunan Pasaportu almış olduğundan pişman olduğunu ve af dilediğini belirttiği yazısı. BOA, IMVL. 204 6505

hem Patrikhaneye bağlı hem Osmanlı hem Helen hem Yunanlı olabiliyor ve bu denklemler dönemin diğer gözlemcilerinin kafasını da çok karıştırıyordu. Dönemin basınından *Tasvir-i Efkâr*'ın 11 Kasım 1862 tarihli bir yazısında "Yunan'dan" yeni gelen seçim sonuçlarını kutlayan İstanbullu "Elenoz" (Ellines yani Helenler) halkının arasına katılmış bir "Rum" dan bahsetmesi, en azından bazı Osmanlılar arasında bu geçişkenliğin pek anlaşılamamasında devletin yalnız olmadığına delâlettir.

BERKE TORUNOĞLU – THE UNIVERSITY OF TENNESSEE, KNOXVILLE

DİPNOTLAR

1 Kostas Kostis. *History's Spoiled Children: The Formation the Modern Greek State* (London: C. Hurts & Co., 2018), s. 75.
2 Richard Clogg. "The Greek Mercantile Bourgeoisie: 'Progressive' or 'Reactionary'?", Richard Clogg (ed.), *Balkan Society in the Age of Greek Independence* (London: Macmillan Press, 1981), ss. 85-111.
3 Bu kullanım Osmanlı devlet adamlarının Fransızca yazışmalarında da sıklıkla geçmektedir, bkz. ʿĀlī Paşa'nın Osmanlı'daki tüm yabancı temsilciliklere hitaben yazdığı 1869 tarihli mektubu, BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri), HR.ID.123.58, 1285, Zilkade 26 [10/Mart/1869]); La Valette'in manifestosu birçok yazışmaya kaynak olmuştur, bir özeti için bkz. Foreign Office, The National Archives (Kew) 78/2117, "French Ambassador to Minister of Exterior Affairs, Therapia 16 September 1860".
4 Osmanlı tebaasına "vatandaş" demek bir anakronizm (tarih yanılgısı) olacaktır, 1869 Tabiiyet Kanunuyla bile Osmanlı devleti bireyle ilişkisini haklar ve yükümlükler üzerinden değil tabi' olma üzerinden tanımlamıştır.
5 BOA, C.HR.129.6415, 1251, N [Aralik/Ocak/1835/1836].
6 Bu pasaportlar Yirminci Yüzyıl başlarında yaygınlaşacak seyahat belgelerine kıyasla oldukça ilkel, kelime anlamıyla liman ve sınır geçiş izninden (*passavant*) ibaret belgelerdi. [Bkz. Görsel "Bir Yunan Pasaportu"].
7 BOA, I.MTZ.(01).8.1961267, Ra [Ocak/Subat/1851].
8 BOA, A.MKT.UM.137.75.
9 BOA, A.MKT.UM.119.11; 1269; A.MKT.UM.119.12; 1269; A.MKT.UM.120.48; 1269; A.MKT.UM.120.73; 1269; A.MKT.UM.116.84; 1269; A.MKT.MVL.57.99.
10 BOA, HR.SFR.3.15.46, Nisan 1854.
11 BOA, HR.MKT.179.36.
12 "Angeli Vakası"nın tüm yazışmaları için; BOA, HR.MKT.179.36.
13 BOA, HR.SYS.90.9.
14 Halil Inalcık, *El2* "Imtiyāzāt."
15 "la clause de la nation la plus favorisée» Aristarchi Bey (Grégoire), *Législation Ottomane, ou Recueil des lois, règlements, ordonnances, traits, capitulations et autres documents officiels de l'Empire Ottoman* (Istanbul: Demetrius Nicolaides, 1873), c. 4, ss. 223-230.
16 BOA, Y.EE.73.11.
17 Fraserli Mehdi, *İmtiyazat-ı ecnebiyyenin tatbikat-ı hazırası* (Samsun: Matbaa-i Cemil, 1325 [1907]), ss. 33–35.
18 1885 genel nüfus sayımında 54,525 (27,756 kadın + 26,769 erkek) İzmir'de yabancı tespit edilmiş. İstanbul için sayılar ise 101,205 erkek + 28,038 kadındır. *Dersaadet ve Bilad-ı Selasede mevcud nüfusun istatistik cedvelidir* (İstanbul, 1302 [1885]). Cem Bahar bu sayılara biraz şüpheyle yaklaşmamızı söylemektedir ama verdikleri genel perspektif yine de dikkat çekicidir. Cem Behar, "Sources pour la démographie historique de l'Empire Ottoman: Les tahrirs (dénombrements) de 1885 et 1907", *Population*, Vol. 53, No. 1/2, Population et histoire (Jan.-Apr., 1998), s. 168.
19 BOA, HR.ID.123.581285, Zilkade 26 [10/Mart/1869].
20 Türkçe'de "Deliyanni" olarak bilinen aile, ʿĀlī Paşa isim vermese de bahsettiği biraderler İstanbul'da çalışmış Petros ve daha sonra Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'da yapacak olan Theodoros Deligiannis olma olasılıkları kuvvetle muhtemeldir. Antonis Makridimitris, *I ipurgi ton exoterikon tis Elladas, 1829-2000 (Yunanistan Dışişleri Bakanları, 1829-2000)* (Atina: Kastaniotes, 2000), s. 54.
21 Elpida Vogli, *"Elines to genos". Ì ithagenia ke i taftotita sto ethniko kratos ton Elinon (1821-1844) ("Yunanlılar ve soy". Yunanlıların ulus devletinde vatandaşlık ve kimlik (1821-1844))* (Heraklion: Girit Üniversitesi Yayınevi, 2007), s. 102.
22 Bkz. Christoph Herzog, "Migration and the State: On Ottoman Regulations Concerning Migration Since the Age of Mahmud II," *The City in the Ottoman Empire: Migration and the Making of Urban Modernity*, ed. Nora Lafi et al. (London: Routledge, 2011).
23 BOA, HR.TO.426.14; BOA, HR.TO.427.23.
24 1860'larda İstanbul ve Rusçuk'taki başkonsoloslukların yanında Manastır (Bitola), Edirne, Kandiye (Heraklion), Selanik, Bosnasaray, İşkodra (Shkodër), ve Yanya (Ioannina), Varna, Vidin, Canakkale, Mostar, Prizren, Tulça (Tulcea), Filibe (Plovdiv), yani Osmanlı'nın tüm Rumeli coğrafyasında (Romanya dışında) Rusya diplomatik temsilciliği vardı. Asya tarafında ise Mısır'ı saymazsak, Beyrut, Şam, Kudüs, İzmir, Trabzon, Erzurum ve Batum'da Rus diplomatik misyonları vardı. Kıyas olarak Rusya Fransa'da sadece beş, Japonya'da ise bir temsilcilik bulunduruyordu. M. Nikonov, *Spabochnaya kniga dlya dolzhnostnıykh lits* (St. Petersburg: Tipografiya Retgera i Shneydera, 1869), ss. 271-275.
25 BOA, HR.TO.229.56.
26 BOA, HR.HMS.ISO.197.57.
27 BOA, HR.ID.122.53.

Robert Kolej'den Boğaziçi Üniversitesi'ne

ZAFER TOPRAK

YAZI, ROBERT KOLEJ'İN KURULUŞ SÜRECİNDEN BAŞLAYARAK BÜNYESİNDE BARINDIRDIĞI ÖĞRENCİ PROFİLİNDEN EĞİTİM YAPISINA VARANA DEĞİN AYRINTILI BİR İNCELEMESİNİ SUNUYOR VE KURUMUN GÜNÜMÜZE DEĞİN GEÇİRDİĞİ DÖNÜŞÜMLERİ VE BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ HALİNE GELİŞİNİ TARİHSELLİĞİ İÇİNDE ELE ALIYOR.

Son günlerde Boğaziçi Üniversitesi siyasetin de gündemini oluşturuyor. Melih Bulu'nun rektör atanmasını Boğaziçi geleneklerine aykırı bulan öğretim üyeleri ve öğrenciler atamayı günlerce protesto ettiler. Tartışmalar üniversitenin geçmişini de gündeme getirdi. Ne de olsa Boğaziçi Üniversitesi kuruluşunu 1863'e çekiyordu. Robert Kolej Boğaziçi devamlılığını vurguluyordu. Kimi çevreler Robert Kolej'in geçmişi nedeniyle üniversiteye gayri milli ithamında bulunuyordu. Kimileri ise Robert Kolej'i misyoner okulu olarak nitelendiriyordu. Evet, aşağıdaki metinde görülebileceği gibi Robert Kolej'in öğrenci yapısı uzun yıllar Müslüman-Türk unsuru dışlamıştı. İlk Müslüman-Türk mezunu 20. yüzyılın başında Hüseyin Pektaş'tı. Okul geniş bir coğrafyadan öğrenci çekiyordu. Osmanlı Devleti'nin değişik etnik unsurlarına, özellikle Bulgar, Ermeni ve Rum öğrencilere hitap etmişti. Ama Robert Kolej kurulduğu günden beri laik eğitimi ilke edinmişti. Cumhuriyet'le birlikte Müslüman-Türk etnik unsur ağırlığını koydu. Okul Türk Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Kısa sürede Türk ortaöğreniminin en seçkin unsurlarından biri oldu.

ABD dışında en eski Amerikan koleji olarak bilinen Robert Koleji bugün mekân değiştirmiş, Arnavutköy Kız Koleji'nin Arnavutköy'deki mekânında bu kez kız- erkek karma öğrenim veren Amerikan Robert Lisesi'ne dönüşmüştür. Oysa bu seçkin kuruluş Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrası politikalarının da sonucu olarak Osmanlı topraklarında yüzleri aşan Amerikan eğitim kurumlarının en bilineni olarak bugünlere ulaştı. Boğaziçi Üniversitesi gibi yine ülkenin en başarılı yüksek eğitim kurumlarından birinin de doğuşuna vesile oldu.

ROBERT KOLEJ KAMPÜSÜNÜN DOĞUŞU

Robert Kolej adını kuruculardan Amerikalı tüccar Christopher Rhinelander Robert'ten aldı. C.R. Robert, Amerikalı misyoner ve eğitimci Dr. Cyrus Hamlin'le 1855'te İstanbul'da tanıştı ve birlikte bu kentte bir Amerikan koleji kurmaya karar verdiler. C. R. Robert'in koyduğu 2000 Sterlin ile işe başlandı. Dr. Hamlin, koleji geçici olarak önce Amerikan Misyonerler Heyeti'nin (*American Missionary Board*) Bebek'te 1798'de yapılmış ilahiyat okulunun binasında 16 Eylül 1863'te 6 öğretmen ve Julius Robert Millingen, Edwin Millingen, David Henry Porter ve John Morton adlı dört öğrenciyle açtı. Bu mekânda Kırım Savaşı'nda Osmanlı'ya yardım etmek maksadı ile İstanbul'a gelen Amerikalı misyonerler oturuyordu. Bina okula tahsis edilmişti; ancak bakımsız oluşu nedeniyle Robert'in sağladığı 3000 dolarla tamir gördü. Kütüphane kurmak için 2500 dolar ayrıldı. Harvard College 200 kitaplık bir bağışta bulundu. Bu arada okula bir isim bulmak gerekiyordu. Robert'in itirazına rağmen Hamlin, Robert College adını önerdi ve okul bundan böyle Robert Kolej olarak bilinegeldi.

1863-64 ders yılı sonunda öğrenci sayısı 20'ye yükseldi. 1867-68 ders yılında yüz öğrenci kaydoldu. 1878'de sayı 162 ve 1902-1903 ders yılında ise 318 oldu. 1868'de yapılan ilk mezuniyet töreninde Hagopos Djedjizian ve Petco Gorbanoff diploma aldılar. Hagopos Djedjizian kolejde kaldı ve 1913 yılına kadar Ermenice hocalığı yaptı. Petro Gorbanoff ise Bulgar Ulusal Meclisi'nde başkan yardımcılığına kadar yükseldi.

Okul için önceleri Kuruçeşme sırtları düşünüldü. Sonunda Rumelihisarı'nda Kayalar mevkiinde karar kılındı. Arazi Paris'te elçi iken yaptığı masrafların devletçe ödenmemesi yüzünden borçlu kalan Ahmet Vefik Paşa'dan 36.000 liraya satın alındı. 20 Aralık 1868'de Sultan Abdülaziz'den irade-i seniyye çıktı. 5 Temmuz 1869 günü temeli atıldı. 4 Temmuz 1871 günü düzenlenen törenle yeni yapılan binaya geçildi. 60.000 dolara mal olan bu büyük binaya, kurulmasında en büyük hizmeti geçen Dr. Hamlin'in adı verildi. Dr. Hamlin 1863-1877 yılları arasında okulun müdürü olmuştu. Törende ABD Başkanı Lincoln'un Devlet Sekreteri (Secretary of State) William H. Seward bizzat bulundu ve açış konuşması yaptı.

Hamlin 1873'te İstanbul'dan ayrıldı ve bir daha bu kente dönmedi. 1877'de kolej başkanlığından isti-

New York'ta, Waldorf-Astoria'da 100. yıl yemeği - 1963

fa etti. 1878-1903 yılları arasında okulun başkanlığını Dr. Hamlin'in damadı Dr. George Washburn yaptı. Psikoloji, Ahlak ve Ekonomi hocası olan Washburn 1872-1878 arası okulun müdürüydü. Örgütleyiciliğiyle ve eğitim alanında yapıcılığıyla ünlenen Washburn zor bir dönemi başarı ile aştı. Savaşlar, siyasal bunalımlar ve salgın hastalıklara karşın Robert Kolej yüzyıl sonunda Orta Doğu'da haklı bir üne kavuştu. Washburn'ün yönetimi döneminde öğrenci sayısı üçe katlandı; yeni binalar yapıldı. Okula önemli ölçüde fon sağlandı. Bu dönemde toplam 435 öğrenci mezun edildi. Bu arada 1879'da okulda Field Day diye bilinen spor bayramı yapılmaya başlandı.

CHRISTOPHER RHINELANDER ROBERT VE SONRASI

Christopher Rhinelander Robert Ekim 1878'de öldü. O güne kadar okulla yakından ilgilenmiş; New York'taki mütevelli heyeti herşeyi ona bırakmıştı. C. R. Robert, Amerikan İç Savaşı sırasında güney eyaletleri dolaşmış, bu yörede okul ihtiyacını görerek Chattanooga'da Lookout Dağı'nda 15 Mayıs 1866'da ikinci bir Robert College açmıştı. Karma eğitimi olan bu kolej güneyin en güçlü eğitim kurumu olmaya adaydı. Ancak bu okul kısa ömürlü oldu. 1871'de kapanmak zorunda kaldı. Güney'in Kuzeyliler'e karşı ön yargısı Robert'i Osmanlı topraklarında kurduğu okula yöneltti. Kapatılan okulun tüm donanımı İstanbul'a gönderildi. Ayrıca Lookout Dağı'ndaki arazi de İstanbul'daki Robert Kolej'e bırakılmıştı. Yıllar sonra satıldığında okula 40.000 dolar getirdi. C. R. Robert ayrıca Robert Kolej'e gayrimenkul mal varlığının beşte birini bağışlamıştı. Ailesi bu bağışa itiraz ettiyse de Robert Kolej davayı kazandı ve 100.000 dolar tutarında bir meblağ daha kolejin akarına eklendi. 1873 yılında Hamlin Hall'un yanına tek katlı bir bina daha yapıldı. C. R. Robert'in vasiyeti üzerine bağışladığı paranın bir kısmıyla burası genişletildi.

26 Haziran 1892 günü mezuniyet töreninde okulun ikinci akademik binası, Science Hall, resmen açılıyordu. Dr. Washburn'ün Amerika'da iki yıl boyunca bağış toplama girişimi sonuç vermiş ve 35.000 dolara okula dört katlı yeni bir bina kazandırmıştı. 1902 yılında okulun 29 yıllık doğa bilimleri öğretmenlerinden ve 1890-1901 arası başkan yardımcısı Albert L. Long öldü. Anısını yaşatmak üzere okulun akademik kurulunda oylanarak laboratuvarların bulunduğu Science Hall'a 1904'te Albert Long Hall adını verildi. Bu bina toplantılar için geniş bir mekân sağlıyordu. Bugün hâlâ çalınan orgu 1914'te Cleveland H. Dodge tarafından hediye edildi.

C. R. Robert'in ölümünden sonra birçok Amerikalı hayırsever Robert Kolej'e yardım etti. Bunlar arasında John Stewart Kennedy, Olivia Eggleston, Phelps Stokes, William Earl Dodge ve oğlu Cleveland H. Dodge önde gelir.

1889-1891'de kolej müdürlerinden John Steward Kennedy öğretmenlerin ikameti için Kennedy Lodge adlı binayı bağışladı. Bu bina 1891'den 1971'e kadar Kolej başkanının konutu oldu. Kennedy ayrıca Kolej mülkü üzerinde hocalar için altı ev yaptırdı. Okula bağışladığı 1.500.000 dolarla 1910-12'de Mühendislik Bölümü binası ve 1913'te yarı yatakhane-yarı sınıf Anderson Hall inşa edildi. 1902 yılında New York'lu bayan Olivia Phelps Stokes tarafından hazırlık bölümü için beş katlı Theodorus Hall yaptırıldı.

GEORGE WASHBURN'DEN CALEB F. GATES'E

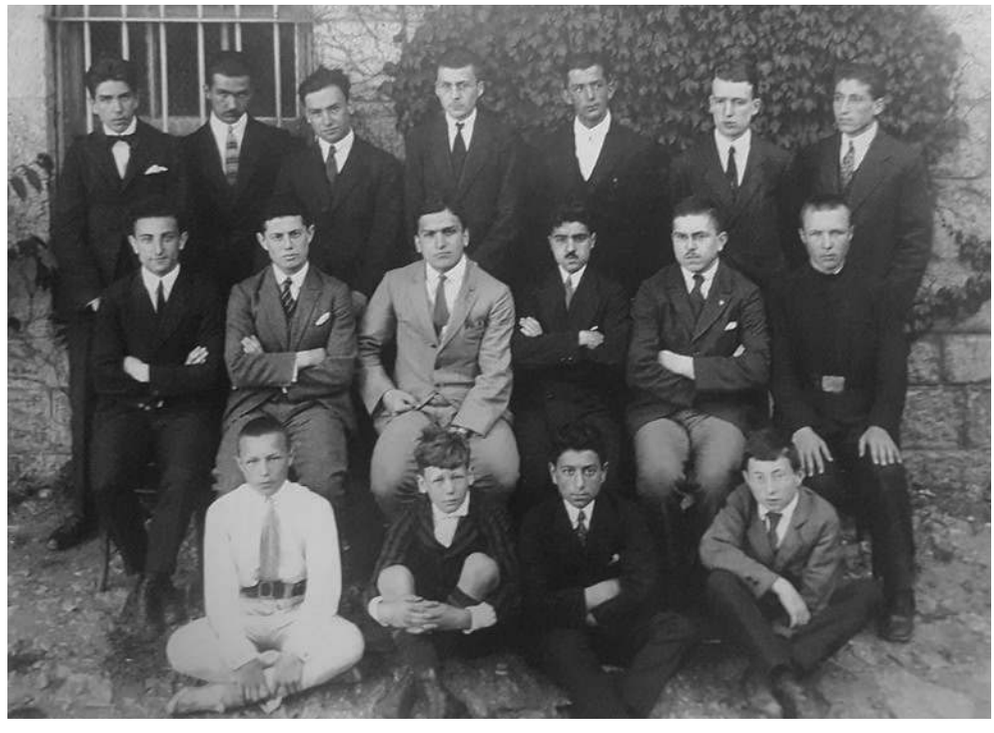
George Washburn 1903'te emekli oldu. 1903-1932 yılları arasında Caleb F. Gates başkanlık yaptı. 1904 yılında Cleveland Dodge ile babası Williams Dodge tarafından büyük jimnastikhane, Dodge Hall yaptırıldı. 1906 yılında Williams Dodge tarafından yaptırılan binaya okulun ikinci başkanının adı verilerek Washburn Hall denildi.

1913 yılında kolejin Amerika'daki yönetim kurulu başkanı John Kennedy'nin topladığı paralarla yaptırılan dört katlı binaya kolejin uzun süre öğretmenliğini yapan Charles Anderson'un adı verildi. Yine John Kennedy'nin koleje bıraktığı iki milyon dolarla 1911 yılında yapımına başlanan dört katlı bina 1913 yılında hizmete açıldı. Bu binaya kolejin üçüncü müdürü olan Caleb F. Gates'in adı verilerek Gates Hall dendi.

1914 yılında Cleveland Dodge tarafından dört katlı olarak yaptırılan binaya Dr. Hamlin'in kızının adı verilerek Henriette Washburn Hall dendi. Bu bina sonraları Social Hall diye de anıldı. 1914 yılında zengin bir Amerikalı olan Williams Sloane tarafından hastahane binası yaptırıldı. Hastahaneye babasının adı John Sloane adı verildi.

gar mezunlar 1933'de diploma aldılar. Okulu ilk Türk 1916 yılında bitirdi. Etnik Müslüman Türk öğrenci sayısı 1927'den sonra artmaya başladı. 1938 yılı mezunları dahil Mühendislik Mektebi'ni bitiren 283 öğrencinin 79'u Türk'tü. 66'sı Rum, 53'ü Ermeni, 22'si Musevi, 22'si Rus, 17'si Suriyeli, 7'si Bulgar, geri kalanlarsa farklı ülke ve etnik unsurlara mensuptu. Fen-Edebiyat, Mühendislik dahil Kolej mezunu Müslüman Türk öğrenci sayısı İkinci Dünya Savaşı öncesi 224'tü.

Cumhuriyet'in ilânından sonra okulun öğrencileri etnik Müslüman Türk vatandaşlarından oluşmaya başlamıştı. Kolejin kuruluşundan 1915 yılına kadar okuldan ancak iki Türk öğrenci mezun olmuştu. 1938 yılına gelindiğinde mezun etnik Müslüman Türk öğrenci sayısı 200'e ulaştı. 1928-29 ders yılında okula 23 değişik milliyetten toplam 717 öğrenci kaydolmuştu. Bunların 366'sı diğer bir deyişle yarısından çoğu etnik Müslüman Türk'tü. Kalan 351 öğrencinin 101'i Rum, 99'u Ermeni, 56'sı Bulgar, 29'u Musevi, 13'ü Rus, 12'si Arnavut, 10'u İranlı, 6'sı Amerikan, 5'i Arap, 3'ü Suriyeli ve 16'sı 12 değişik milliyettendi. Dünya Buhranı ve Türkiye'deki ekonomik darboğaz Robert Kolej'i de etkiledi. 1930 yılında okula 396 öğrenci

On yedi değişik etnik kimlikten Robert Kolej öğrencileri - 1920

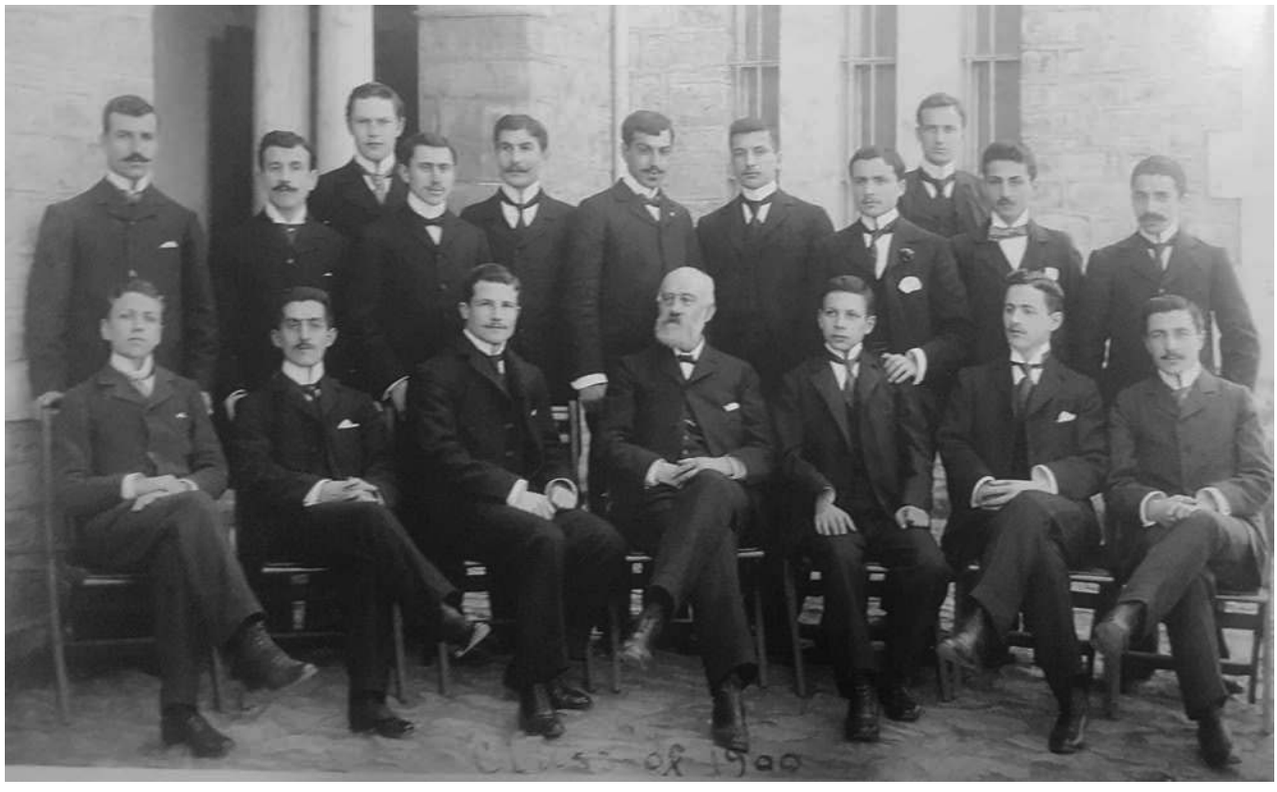
1914 yılına gelindiğinde bugünkü yapı dokusu hemen hemen tamamlanmıştı: Cleveland H. Dodge, William E. Dodge, John S. Kennedy ve Mr. William Sloane'un katkılarıyla on yıl içinde yedi bina yapılmıştı: Dodge Gymnasium (1904), Washburn Hall (1906), Henrietta Washburn Hall (1914), Anderson Hall (1913), sonra Gates Hall adı verilen Mühendis Mektebi binası (1913), Isıtma Merkezi ve John Sloane Reviri (1914).

YÜKSEK ÖĞRETİME GEÇİŞ: MÜHENDİSLİK MEKTEBİ

1912'de okul bünyesinde Mühendislik Mektebi açıldı. Bu okul 1931 (dahil) yılına kadar toplam 130 mezun vermişti. Bunların 33'ü Rum, 33'ü Ermeni'ydi. İlk Bul-

kayıt olabildi. Bu arada verdiğimiz sayılar Robert Kolej'in kayıt tutuş şekli nedeniyle etnik yapıyı göstermektedir. Zira okul 1948 yılına kadar vatandaşlık esasına göre kayıt tutmamıştır. Yukarıda belirtilen Rum, Ermeni, Musevi öğrencilerin önemli bir kısmı Türk vatandaşıydı. Ama Robert Kolej kayıtlarında bu tür bağ gözükmedi.

Türkiye'de mühendislik eğitiminde Robert Kolej'in ayrı bir yeri vardır. 1908 Jön Türk devrimi Amerika'da da yankı uyandırmakta gecikmedi. Çağdaş bir Türkiye kurma girişimi sanayileşmeyi gerektiriyordu. Sanayileşmenin beşeri sermayesi ise beceri sahibi nitelikli iş gücü mühendislerdi. Kolej mütevellisi New Yorklu John S. Kennedy

Robert Kolej 1900 sınıfı Washburn'le

Türkiye'nin sanayileşme doğrultusunda özlemine uygun olarak Kolej'de mühendislik eğitimi verilmesine arka çıktı. 1910 yılında Başkan Gates Michigan Üniversitesi'nden John R. Allen'i Türkiye'ye çağırdı. Profesör Allen Mühendislik Okulu'nun örgütlenmesini, ders programlarının hazırlanmasını ve binalarının yapımı ve donatımını üstlendi. 1912'de Mühendislik Okulu öğrenciye açılıncaya kadar İstanbul'da kaldı ve okulu yönetti. 1913'de okulun dekanlık görevini Dr. L.A. Scipio devraldı.

Mühendislik Okulu kısa sürede Osmanlı topraklarında ün saldı. Öğrenci sayısı hızla arttı. 1912'de on bir öğrenci kayıt yaptırmışken bu sayı 1937'de 145'e yükseldi. Özellikle I. Dünya Savaşı ertesi çok sayıda öğrenci mezun etti. İki savaş arası inşaat, makina ve elektrik bölümlerinden 250 öğrenci diploma aldı ve çoğu Türkiye'de kaldı. Cumhuriyet'in ilk on yıllarında madenlerde, demiryolu döşenmesinde, fabrikalarda, köprü, yol, kamu binaları yapımında kolej mezunları görev üstlendiler.

CUMHURİYET YILLARI VE YENİ ÖĞRENCİ YAPISI

1929 yılında yine Miss Stokes'un katkılarıyla Theodorus Hall arkasına üç katlı jimnastikhane yapıldı. Aynı yıl ilk kros yarışmaları Robert Kolej'de yapıldı. Okulun kütüphanesi kırk yıl Albert Long Hall'un giriş katında elverişsiz koşullarda faaliyet göstermişti. Bugün Boğaziçi Üniversitesi rektörlük binası olan kütüphane 1932 yılında açıldı. Okulun İngilizce ve Tarih öğretmeni olan ve Bizans üzerine uzman Dr. Alexander Van Millingen vasiyetinde kütüphane için 2000 sterlin bırakmıştı. 1890 mezunu N. Kyriakides, John S. Kennedy ve Kolej'in ABD'deki diğer dostları sayesinde kütüphane tamamlanarak Van Millingen Library adını aldı. 1900'da 10.000 olan kitap sayısı 1937'de 40.000'e yükseldi. Bu arada okul yönetiminde de değişiklikler oldu. 1932-1935 döneminde Paul Monroe, 1935-1944 yılları arasında Walter Wright, 1944-1955 yıllarında Floyd Black başkanlık yaptı.

Osmanlı döneminde Kolej uluslararası nitelikteydi. Tek bir yılda 25 ayrı ulustan ya da etnik unsurdan öğrenciyi barındırdığı olmuştu. Okulun tarihi devam eden öğrencilerin milliyeti/etnik kimlikleri açısından kabaca dört döneme ayrılabilir: Bulgar, Ermeni, Rum ve Müslüman Türk evreleri.

Okul ilk iki mezunlarını yukarıda belirtildiği gibi 1868 yılında Bulgar ve Ermeni iki öğrenciydi. Bu tarihten 1888 (dahil) yılına kadar mezun olan 236 öğrencinin yüzde 58'i Bulgar, yüzde 34'ü Ermeni, yüzde 6'sı Rum'du. 1886'dan itibaren Ermeni öğrenci sayısı arttı. 1886'dan 1907 (dahil) yılına kadar okulu bitiren Ermeni öğrenci sayısı toplam 126 idi. Bu 337 olan tüm mezunların yüzde 37'siydi. Bulgar öğrenci oranı yüzde 32'ye düşmüştü.

1901 ile 1924 (dahil) arası ise mezunlar arasında Rum öğrenciler çoğunluktaydı. Bu dönemde toplam 469 öğrenci mezun olmuştu. Rum öğrenci oranı toplam 202 ile yüzde 44 idi. Bu sayılar Fen-Edebiyat Koleji ya da sonraları Temel Bilimler diye bilinen College of Arts and Sciences'ın öğrencilerinin dökümüdür, İlk Müslüman Türk öğrenci Hüseyin Pektaş okuldan 1903'de mezun oldu. İkinci Türk öğrenci 1911'de diploma aldı. 1915-1925 arası toplam 13 Türk mezun oldu. 1926 ile 1938 arasında ise mezun olan Müslüman Türk öğrenci sayısında büyük artış gördü. Sayı 174'e yükseldi.

1863-1938 arası 75 yıllık dönemde toplam 1172 öğrencinin 313'ü Bulgar, 308'i Rum, 304'ü Ermeni, 189'u Türk, 29'u Musevi, 18'i Arnavut, 14'ü İngiliz, 7'si Rus, 5'i Suriyeli, 5'i Alman, 4'ü Amerikalı'ydı.

Robert Kolej Orkestrası - 1933

KOLEJDE ULUSAL VE LAİK EĞİTİM EVRESİ

Robert Kolej bir misyoner okulu değildi. Ancak misyonerlerle dirsek temasını bir ölçüde sürdürmüştü. Cumhuriyet sonrası laik eğitim vurgulandı. Ancak Cumhuriyet'in ilk yılları Robert Kolej için zor bir dönem oldu. Maarif Vekaleti, Amerikan okullarını sıkı bir denetim altına almış; müfredat, ders kitapları ve öğretim elemanları için bakanlık onayı istemişti. Ancak, 1927'de Robert Kolej hükmi şahsiyet olarak mal varlığı edinme hakkını elde etmiş ve iki yıl sonra da Mühendislik Okulu resmen tanınmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk orta öğretiminin düzeyinin yükselmesi Robert Koleji de giriş koşullarını yükseltmeye ve derece almak için kapsamlı sınavlar yapmaya zorlamıştı. Bu arada lisansüstüne yönelik mütevazı hazırlıklara başlanmıştı.

Okul ilk kırk yılında "edebiyat ağırlıklı" lise düzeyinde eğitim sundu ve B.A. (*Bachelor of Arts*) diye bilinen dereceyi verdi. 1902'de fen diploması sayılabilecek B.S. ilave edildi. 1910'da ticaret programı eklendi. 1912'de John S. Kennedy'nin bağışıyla Mühendislik Mektebi faaliyete geçti. 1920'li yıllarda bir Test Bürosu kuruldu ve Yakın Doğu'da faaliyet gösteren işletme ve sınai kuruluşlar için çimento, briket, kömür, kok, asit ve benzeri testler yapıldı.

1920'li yıllarda Mühendislik Okulu mezunlarının Türkiye'de mühendis olarak çalışmalarını sağlamak için yoğun çaba gösterildi. Önceleri Türk hükümeti, kendi Mühendislik Mektebi'nin lise mezunu alışı, Robert Kolej Mühendislik Okulu'nun ise ortaokul ertesi öğrenci kabul edişi nedeniyle bu duruma pek yanaşmadı. Ancak 1928'te mühendis olarak çalışmalarına izin verdi.

1920'lerin ikinci yarısında bir tarım yüksekokuluna hazırlık olarak tarım programı başladı. Tahıl ekimi, sütçülük, bahçecilik, kümes hayvancılığı alanlarında temel ve ileri bilgi vermek hedeflendi. Bölüm Türkiye'ye en uygun tahıl türleri üzerinde çalışmış ve bu arada okulun temel tarımsal ürün gereksinimini karşılamıştı. Programı Cornell Üniversitesi'nde tarım okumuş eski bir Robert Kolejli yönetmişti. Yakın Doğu Yardım Heyeti'nden inek, domuz gibi hayvanlar temin edilmiş, ancak yeterince mali destek alamamaktan ve bilgi beceri yetersizliğinden program gerektiği gibi yürütülememişti.

Ayrıca Mühendislik Okulu bünyesinde 1926'da ilkokul sonrası iki yıllık bir meslek okulu açıldı. Mühendislik firmaları için ustabaşı ve vasıflı işçi yetiştirildi. Bu bölümde inşaat, elektrik ve makina alanlarında Türkçe eğitim yapıldı. İlk yıl bu birimde 65 öğrenci okudu. Bu programa Türk hükümeti 20'nin üzerinde burslu öğrenci göndermişti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mühendislik Okulu İnşaat, Elektrik ve Makina bölümlerinden oluşuyordu. İçişleri Bakanlığı Mühendislik Okulu'nda bu dönemde burslu 25 öğrenci okutmuştu.

1932 yılında Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji bir direktör yönetiminde birleştirildi ve böylelikle İstanbul Amerikan Koleji adlı özel bir öğretim ve öğretim kurumu doğdu. Robert Kolej, İstanbul Amerikan Koleji'nin erkekler; Arnavutköy Amerikan Kız Koleji ise aynı kurumun kızlar kısmı oldu. O yıllarda İstanbul Amerikan Koleji öğrenciyi olgunluk sınavına hazırlayan bir liseydi. Ancak yalnız erkeklere mahsus bir teknik okul kısmı da içeriyordu. Robert Kolej'in mühendis yetiştiren teknik okulunda öğretim süre-

AKİS DERGİSİNE GÖRE BİLİMİN VE SANATIN SİYASAL VE COĞRAFİ BİR HUDUDU YOKTU. BİLİMİN VE SANATIN MİLLİYETİ OLAMAZDI. ONLAR, TÜM İNSANLIĞIN MALIYDI. TÜM ULUSLAR EVRENSEL BİLİM VE SANAT ÜRÜNLERİNDEN YARARLANMALIYDI. BU AÇIK BİR GERÇEKTİ. ANCAK, BİLİMİN YAPILDIĞI KURUM, ÖRGÜT ULUSAL OLMALIYDI. SÖMÜRGE OLMAMIŞ, HÜR, BAĞIMSIZ, BÜTÜN ULUSLARDA BÖYLEYDİ. TÜRKİYE, LOZAN'DA BUNU SAĞLAMIŞTI. YENİDEN, NE GEREKÇEYLE OLURSA OLSUN, KÜLTÜR EMPERYALİZMİNE MEYDAN VERECEK BİR GİRİŞİME RAZI OLUNAMAZDI.

si dört yıldı. İnşaat, elektrik ve makine mühendisliği bölümlerine ayrılmıştı.

Cumhuriyet yıllarında Müslüman Türk öğrenci sayısı önemli ölçüde arttı. II. Dünya Savaşı ertesi, 1946-47 ders yılı istatistiklerine göre Türk öğrenci 511 erkek, 353 kız; Ermeni 97 erkek, 22 kız; Musevi 107 erkek, 37 kız; Rumen 99 erkek 26 kız; Alman 8 erkek, 4 kız; Iraklı 22 erkek, 3 kız; İranlı 14 erkek, 2 kız; İsviçreli 0 erkek, 3 kız; İtalyan 5 erkek, 5 kız; Yunanistanlı 27 erkek, 11 kız; Bulgar 5 erkek, 0 kız; muhtelif milletlerden 26 erkek, 11 kız öğrenci okula kaydını yaptırmıştı.

Okula en büyük rağbet ticaret kesiminden geliyordu. Öğrencilerin ailelerine göre ayrımı yine aynı yıl istatistiklerine göre şöyleydi: Çiftçi çocuğu 12 erkek, 4 kız; memur 155 erkek, 121 kız; tüccar ve esnaf çocuğu 617 erkek, 179 kız; işçi çocuğu 16 erkek, 9 kız; serbest meslek sahibi çocuğu 121 erkek, 126 kız; yetim 0 erkek, 33 kız.

Kırklı yılların ikinci yarısında kolejin kütüphanesi Balkanların en büyük ve modern kütüphanelerinden biri olmuştu. Her iki kolejin kütüphanesinde değişik dil ve konularda toplam 70.000 dolayında kitap bulunuyordu.

1945'ten Bebek yerleşkesinin Boğaziçi Üniversitesi'ne devredildiği tarih 1971'e kadar süren dönem, bir bakıma okulun "altın çağı" olarak tanımlanır. Yirmi beş yıllık bu dönemin mezunlarının birçoğu Türk iş hayatı, bilim ve sanat çevrelerinde önde gelen kişiler oldular.

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER

II. Dünya Savaşı ertesi ABD, Avrupa'ya kültürel bir çıkartma yapmıştı. Her iki Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki klasik üniversitelerin dar milliyetçi duygularının sonucu tetiklendiğine inanan ABD, savaş sonrası Avrupa'da Anglosakson eğitimin yaygınlaştırılması, klasik üniversitelere alternatif eğitim kurumlarının oluşturulması için çaba sarf etti. Bu anlayış Türkiye'yi kapsamına aldı. Türkiye savaş sonrası safını belirlemiş Batı Bloğunda yer almıştı. Truman Doktrini ertesi Marshall Planı'na dahil edilmiş, 1952'de NATO'ya girmişti. Ekonomik yardım ertesi sıra eğitim alanına gelmişti. İlk ağızda Demokrat Parti de bu konuda ABD'ye açık kapı politikası izliyordu. Demokrat Parti'nin hedefi uygulamalı eğitimi özendirerek ülkenin kalkınma sorununa pratik çözümler getirmekti. ABD'deki "Land-Grant" üniversiteleri örnek alınarak Nebraska Üniversitesi'nin yardımı ile Erzurum'da 1966 yılında Atatürk Üniversitesi kuruldu. Ardından Ankara'da önce Orta Doğu Teknik Enstitüsü adını alan İngilizce eğitim yapacak Orta Doğu Teknik Üniversitesi kuruldu. ABD'nin asıl hedefinde ise yurt dışında ilk yüksek eğitim kurumu olarak gördüğü Robert Kolej vardı.

Robert Kolej'de jimnastik dersi - 1960'lar

50'li yılların ortalarında ABD Türkiye'ye bir atom reaktörü vermeyi öneriyordu ve karşılığında Robert Kolej'in üniversiteye dönüştürülmesini istiyordu. Demokrat Parti de buna sıcak bakıyordu. Reaktör sorunu görüşülürken İstanbul Üniversitesi, Teknik Üniversite ve Robert Kolej'in ortak bir "müessese" meydana getirmesi ve reaktörün bu kuruluşa verilmesi söz konusu olmuştu. Ancak, Robert Kolej'in üniversitelerle bu tür bir iş birliğine gitmesi ancak yükseköğretim kurumuna dönüştürülmesi ile mümkün olabileceği görüşü ortaya atılmıştı. Sorun kısa sürede basına yansımış, üniversite kamuoyunu harekete geçirmişti.

Robert Kolej'in üniversite olması 1956 Ocak ayı basında geniş bir biçimde tartışıldı. Lozan Antlaşması bir kez daha gündeme geldi. İki farklı görüş vardı. Birinci görüş, bunu Lozan Antlaşması ile ilga edilen yabancılara imtiyaz zihniyetine dönüş olarak yorumluyordu. Bir tür "kültür sömürgeciliği" gündemdeydi. Oysa kimi çevreler bu tavrı "şoven milliyetçilik" olarak görüyordu. Tartışmaların iki uç noktası "kültür sömürgeciliği" ile "şoven milliyetçilik"ti.

Akis dergisine göre bilimin ve sanatın siyasal ve coğrafi bir hududu yoktu. Bilimin ve sanatın milliyeti olamazdı. Onlar, tüm insanlığın malıydı. Tüm uluslar evrensel bilim ve sanat ürünlerinden yararlanmalıydı. Bu açık bir gerçekti. Ancak, bilimin yapıldığı kurum, örgüt ulusal olmalıydı. Sömürge olmamış, hür, bağımsız, bütün uluslarda böyleydi. Türkiye, Lozan'da bunu sağlamıştı. Yeniden, ne gerekçeyle olursa olsun, kültür emperyalizmine meydan verecek bir girişime razı olunamazdı. *Forum* dergisi ise farklı düşünüyordu. Yabancı bir üniversitenin "kültür sömürgeciliği"ne yol açacağı fikri abartılıydı. Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi, Arap milliyetçiliğinin beşiğiydi. Araplara karşılaştıkları sorunları bilimsel yöntemle çözmesini, aydınlanmadan yana binlerce aydın yurttaş yetiştirdiği bir gerçekti. Beyrut Amerikan Üniversitesi, Orta Doğu'da milliyetçiliği geliştiren, Arap halkına ve mahallî halka kendi benliğini daha iyi görmesini sağlayan bilimsel terbiyeyi vermişti.

ÜNİVERSİTE ALTERNATİFİ VE YÜKSEK OKUL'UN KURULUŞU

Atom reaktörü karşılığı olup olmaması bir yana bilinen bir şey vardı: O da Robert Kolej'in yüksek öğrenime geçme arzusuydu. Demokrat Parti de buna sıcak bakıyordu. Ancak özellikle hukuk ağırlıklı akademik çevrelerden buna tepki geldi. Basın da büyük ölçüde Hukuk Fakültesi'nin başını çektiği karşı kampanyada yer aldı. Bağımsız bir ülkede yabancı üniversite açılamazdı. Bu Lozan'a tamamen aykırı idi.

Kolej'de Dr. Black'in yerine gelen Duncan Ballantine 24 Eylül 1955 College Club'da kamuya açık bir biçimde üniversite olma talebinin gündeme getirmişti. Basın bu beyanın ardından Amerikan Üniversitesi sorununu gündemine almıştı. Ancak, soruna dolaylı bir çözüm bulunamaz mıydı? Üniversite olmaksızın yüksek öğretim yapılamaz mıydı? Amerikalılar için, son kertede, adının üniversite olması da o denli önemli değildi. Nitekim bu ara yolu Medenî Hukuk Ordinaryüs Profesörü Hıfzı Veldet Velidedeoğlu buldu. Tam kadrolu bir yabancı üniversitenin diğer bağımsız bir ülke sınırları içinde açılması düşünülemezdi. Bunun dünyada tek bir örneği yoktu. Ancak, kolej bir yüksek teknik okula dönüştürülürse bundan bir sakınca doğmazdı. Demokrat Parti de aldığı tepki karşısında bu ara yola başvurdu. Robert Kolej üniversite olmayacaktı; ama lisans diploması veren bir yüksek okula dönüştürülecekti.

28 Ağustos 1957 günlü Bakanlar Kurulu kararı, ve 19 Aralık 1957 günü Milli Eğitim Bakanlığı onayı ile Robert Kolej bünyesinde bir yüksek okul kuruluyordu. Bu düzenleme sonucu yüksek lisans (mas-

Robert Kolej'de Folklor Kulübü - 1960'lar

Robert Kolej Boykot Komitesinin Bildirisi

Robert Koleji öğrencilerinin ulusalcı ve devrimci tutumları, müessesenin kuruluştaki amacına ters düştüğü için kolej, ince hesaplarla kapatılmak istenmektedir. Ancak öğrencilerin kararlı direnişi Amerikancıların hevesini kursaklarında bırakacaktır.
Öğrenciler, olayı kamuoyuna duyurmak için 19.11.1970 günü Ankara'da bir gösteri yürüyüşü yapmışlar ve aşağıdaki bildiriyi yayınlamışlardır:
"Robert Kolej öğrencileri olarak uzun zamandan beri bir mücadele veriyoruz. Mücadelemiz emperyalizmin Türkiye'deki kültür üslerinden biri olan Robert Kolej'in özerk bir üniversiteye dönüştürülmesi mücadelesidir. Mücadelemiz bugüne kadar mütevelli heyeti ve onun Robert Kolej'deki temsilcisi Amerikalı müdür Evertone tarafından uyutulmaya ve saptırılmaya çalışıldı. Amerikan mütevelli heyeti artık kendi emperyalist çıkarlarına hizmet etmeyen Robert Kolej yüksek okulunu tasfiye etme ve bu kararlarını sinsi bir uyutma politikası ile gerçekleştirme yoluna girdi.
Tüm öğrenci kitlesi ve öğretim üyeleri Robert Kolej yerine Türk halkının çıkarlarına hizmet eden bir özerk üniversite kurulmasında birleştik.
Mütevelli heyetine Robert Kolej yüksek okulunu gelecek sene Arnavutköy'e taşımanın yüksek kısmın kapanması demek olacağını, kız lisesi binalarının bulunduğu Arnavutköy'de özerk bir üniversite kurulamayacağını, ters bir karar alınırsa buna öğrencilerin kesin bir şekilde karşı çıkacağını bildirdik.
Ancak Amerikan mütevelli heyeti 27 Ekim 1970 tarihinde yaptığı toplantıda Robert Kolej yüksek okulunu Arnavutköy'e taşımaya karar vererek öğrenci ve öğretim üyelerini hiçe saydı. Türk mütevellilerinin görüşleri dikkate alınmadı.
Tüm öğrenci kitlesi olarak mütevelli heyetinin aldığı kararları tanımayıp davamızı kamuoyuna mal etmek ve haklı davamızda yetkili hükümet mercilerini etkilemek üzere mücadeleye girdik.
Ancak tüm öğrenci kitlesi tarafından istifaya çağrılan müdür Evertone kamuoyunu yanıltacak ve özerk üniversite mücadelemizi saptıracak beyanatlar vermekten çekinmedi.
Robert Kolej öğrencileri olarak bizler halkımızın devrim mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olarak özerk üniversite mücadelemizde kararlı olduğumuzu ve hedefimize ulaşana dek azimle mücadele edeceğimiz bildiririz.
Yaşasın Robert Kolej öğrencisinin özerk üniversite mücadelesi,
Yaşasın Robert Kolej öğrencilerini destekleyen tüm devrimci güçler.

Robert Kolej Öğrencileri adına
Boykot Komitesi

* "Robert Kolej direnişte," Özgürlük, Eşitlik ve Demokrasi için Sosyal Demokrasi [Hukuk Fakültesi Sosyal Demokrasi Derneği yayın organı – Ankara], sayı 2, Kasım 1970, s. 1 & 8.

ter) derecesi de verebilecekti. Eylül 1958 de yüksek lisans öğrencileri alındı. Yüksek okul yapılanmasıyla ilk öğrenci Eylül 1959'da kabul edildi. Bu arada kolejin "orta" kısmı kapatılıyor; kaynaklar lise ve yüksek okula kaydırılıyordu. Yüksek okul üç birimden oluşuyordu: Mühendislik (Engineering), Fen ve Dil (Science and Language), ile İş İdaresi ve İktisat (Business Administration and Economics). Böylece üniversite olma doğrultusunda önemli bir adım atılmıştı. Ancak, kurumun üniversite kimliği kazanabilmesi çok zordu. 60'lı yıllarda Vietnam Savaşı, Marksizm ve "geri bıraktırılmışlık söylemi" tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de özellikle aydın çevrelerde Amerika karşıtı bir ortam yarattı. Böyle bir ortamda Amerikan üniversitesi hayal bile edilemezdi. Öte yandan Robert Kolej'in bütçesi yıllardır açık veriyordu. Bütçe açığı okulun idamesi için oluşturulmuş Vakfın anaparasından karşılanıyordu. Anapara her yıl yaklaşık bir milyon dolar azalıyordu. Robert Kolej Yüksek Okulu, AID'nin, Rockefeller ve Ford vakıflarının malî desteğiyle kurulmuştu. Zamanla bu kaynaklar da kurumuştu. Öğrenci sayısı Milli Eğitim Bakanlığı'nca 1100'de dondurulmuştu. Kökten önlemler alınmazsa okul en fazla beş yıl ayakta kalabilecekti.

MALİ ÇÖKÜNTÜYE ÇÖZÜM ARAYIŞ

1970 yılı başında bıçak kemiğe dayanmıştı. 1969-1970 öğretim yılında bütçe açığının 1.100.000 dolara ulaşması bekleniyordu. Geç kalınırsa her şey kaybedilecekti. Güç de olsa kökten bir çözüme gitmek gerekiyordu. Mütevelli Heyet sürekli toplanıyor, çözüm arıyordu. Ufukta tek bir çözüm gözüküyordu. İki liseyi aynı kampüstü toplamak en rasyonel çözüm olarak görülüyordu.

Mütevelli Heyet Başkanı James F. Lawrence, Robert Kolej'in en fazla ödenek gerektiren bölümünün yüksek okul olduğunu vurguluyor, yeni öğrenci kaydetmeyerek yüksek okulun dört yıl içinde tasfiye edilmesini, Robert Lisesi ile Arnavutköy Kız Koleji'nin Bebek kampüsünde birleştirilmesini, Arnavutköy kampüsünün satılarak satıştan elde edilecek gelirle Robert Kolej Vakfı'nın gelirini artırmayı ya da bütçeyi denkleştirmeyi savunuyordu. Mütevelli Heyeti'nin hepsi Robert Kolej mezunu olan Türk üyeleri bu tür bir çözüme sıcak bakmıyorlardı. Yüksekokul artık Robert Kolej kurumsal kimliğinin bir parçası olmuştu. Kapatılması söz konusu olamazdı.

Kısa bir süre sonra 260 dönüm dolayındaki Arnavutköy kampüsünün hukuken satılamayacağı ortaya çıktı. Okul kapatılınca arsa ile üzerindeki taşınmazlar Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiyordu. 625 sayılı Özel Okullar Kanunu bunu derpiş etmişti. Bu arada 1971 yılında bütün özel yüksek okulların kapatılması kararı alınmıştı. Anayasa mahkemesi özel yüksek okulları Anayasa'nın 120. maddesine aykırı bularak en geç altı ay içinde tasfiyelerini kararlaştırmıştı. Karar 7 Ocak 1971 günü *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Bu Robert Kolej Yüksek Okulu'nu da kapsıyordu.

Böylece sonuca yaklaşılmış oluyordu. Böylece 24 Ocak 1970 günü akşam saatlerinde Connecticut eyaletinin Norfolk kasabasında toplanan mütevelli heyet kararıyla iki lise bir kampüste toplanacaktı. Öteki kampüs tek seçenek olarak Milli Eğitim

Okul başkanı Malin ve Mütevelli Heyeti İsmet İnönü'yü ziyaretlerinde - 1963

Bakanlığı'na devredilecekti. Böylece hukukî sorunun üstesinden gelinmiş olunuyor, Robert Kolej'in Yüksek Okulu başka bir kimlikle de olsa varlığını koruması sağlanıyordu.

Bir bakıma Boğaziçi Üniversitesi'nin temelleri Norfolk'ta atılmış oluyordu. Robert Kolej'in yüksek kısmının da beş yılda tasfiyesi söz konusuydu. Bu arada 68 öğrenci hareketin uzantıları ayyuka çıkmıştı. Öğrenciler "milli üniversite" eylemlerine başlamıştı. Buna karşı Dev-Genç üniversiteyi basmış, ortalık karışmıştı. Okul tatil edilmek zorunda kalındı. Çözüm bekleyen hususların başında gelen hangi kampüsün bakanlığa devredileceği idi. Ayrıca yeni yapılanma nasıl bir öğretim kurumu çatısı altında yer alacaktı. "Bizi resmi Yüksek Okul yaparlar, olur biter" diyenler vardı. "Üniversiteden başka seçenek yoktur" diyenler vardı. "Üniversite işi zor, en fazla bağımsız fakülte oluruz" şeklinde düşünenler vardı.

"Bağımsız fakülte" görüşü Mühendislik bölümünden çıkmıştı, üniversite kanununu Meclis'ten geçirmek zordu. Oysa tek fakülte fazla göze batmayacaktı. Ancak, bu kez Robert Kolej Yüksek Okulu'nun yapısı gündemdeydi. Okul hazırlık sınıfı dışında, üç ana bölümden oluşuyordu. Bunlardan birinin fakülte olup öbür ikisinin o fakülteye bağlı birimlere dönüşmesi huzursuzluğa davetiye çıkarmak demekti. Öte yandan yüksek okul birer teknik okul olan resmi yüksek okullarla aynı kefeye konma anlamına geliyordu. Bu Robert Kolej Yüksek Okulu'nun akademik düzeyinin çok altında bir statüydü. Buna kimse razı olmuyordu.

Geriye "üniversite" şıkkı kalıyordu. Mütevelli Heyeti'nde üniversite fikri giderek ağırlık kazandı. Mütevelli Heyeti'nde bağımsız bir üniversite olmak ya da ODTÜ, Hacettepe gibi öğretim sistemi Robert Kolej Yüksek Okulu'na benzer bir üniversiteye bağlanmak biçiminde iki alternatif formül geliştirildi. Okul yönetimi Ankara'ya gitti, alternatifleri değerlendirdi. Milli Eğitim Bakanı Orhan Oğuz bağımsız üniversite seçeneğinin zor olduğu kadar gerçekçi olmadığı kanısındaydı. Bağımsız Üniversite ancak kanunla kurulabilirdi. Oysa içinde bulunulan siyasal ortamda beş ay gibi kısa bir sürede kanun tasarısını değil Meclis ve Senato'dan, Meclis'in Milli Eğitim Komisyonu'ndan bile geçmesi imkansızdı. Tek çare vardı; akademi olmak. Bir kararnameyle bünyesinde hem Mühendislik hem de İktisadi ve Ticari İlimler bölümleri bulunan bir akademi kurulabilirdi.

12 MART VE BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ'NİN KURULUŞU

Bu arada Türkiye'deki kargaşa ortamı "12 Mart Rejimi"ni doğurdu. Boğaziçi Üniversitesi'nin kuruluşunu sağlayacak gelişme 12 Mart Muhtırası ortamında oldu. Demirel Hükümeti çekilmiş, Nihat Erim hükümeti kurulmuştu. Orhan Oğuz'un yerine ise Şinasi Orel gelmişti. Şinasi Orel 1960 yılında, Kurmay Albay rütbesindeyken, Milli Birlik Komitesi tarafından Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması için görevlendirilmiş uyanık bir askerdi. 1971 yılında Meclis dışından Millî Eğitim Bakanı olarak görevlen-

dirilmişti. Şinasi Orel Robert Kolej'i tanıyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngilizceyi Robert Kolej'de öğrenmişti. Kolej'in ciddi bir öğretim kurumu olduğunu, kapatılmasına karar verilen özel yüksek okullarla aynı kategoride yer almasını doğru bulmuyordu. Devlete geçecek kurumun üniversite olması gerektiği kanısındaydı. Yüksek öğretim sorunlarının incelenmesiyle görevli komisyonun başında ODTÜ'den Nejat Erder vardı. O da üniversite kurulmasına sıcak bakıyordu. Bu arada ABD kurulacak üniversitenin adının Robert Üniversitesi olmasını istiyordu. Bu tabii kabul edilebilir bir husus değildi. Diğer bir husus devredilecek kampüsün belirlenmesiydi. Amerikalılar Robert Kolej'in Bebek kampüsünde kalmasında ısrarlıydılar. Oysa yüksek okul öğrencileri ve öğretim üyeleri Bebek'te kalmaktan yanaydılar. Görüşmeler sırasında 12 Mart'ın Milli Eğitim Bakanı Şinasi Orel bu konuda kesin kararlıydı. Bakanlık Bebek kampüsünü devralmaktan yanaydı. Arnavutköy'le ilgilenmiyordu. Arnavutköy üniversite için gerekli olanaklara sahip değildi.

Bu arada Robert Kolej Yüksek Okulu'nun hukuki varlığı yasa gereği 7 Temmuz günü sona ermişti. 1971 yılının yaz aylarında TBMM tatile girmeyip gündemindeki işleri sonuca bağlamıştı. Boğaziçi Üniversitesi kanun tasarısı Eylül başında Senato Genel Kurulu'nda görüşülerek kanunlaşacaktı. Şinasi Orel bir an önce üniversitenin kuruluşunu sağlamak için Devir Töreni'nin 9 Eylül Perşembe günü akşama saat beşte yapılmasını ve törene Robert Kolej Mütevelli Heyeti üyeleriyle Yüksek Okul'da görevli bütün akademik ve yönetici personelin çağrılmasını istedi. Tören Kennedy Lodge denilen müdür lojmanının Boğaz'a bakan bahçesinde yapılacaktı. Senato kanun tasarısını 7 Eylül günü kabul etti. İş Cumhurbaşkanının imzasına kalmıştı.

9 Eylül günü Kennedy Lodge'da her şey hazırlanmış Köşk'ten haber bekleniyordu. Ama törene iki saat kalmış henüz Ankara'dan ses çıkmamıştı. Köşk'e telefon edildi. Cevdet Sunay o sabah Haymana'ya gitmiş ve henüz Çankaya'ya dönmemişti. Şinasi Orel Amerikalılara karşı mahcup olmaktan çekiniyordu. Bu arada davetliler bahçeyi doldurmağa başlamışlardı. Herkes içkisini yudumluyordu. Saat beş oldu; beş buçuk oldu; Ankara'dan beklenen haber gelmiyordu. Devletliler bir aksaklık olduğunu anlamışlardı. Nihayet Kennedy Lodge'un içeri odadaki telefonu çaldı. Şinasi Orel hemen içeri koştu. İki dakika sonra kapıda göründüğünde yüzü gülüyordu. Tören başlayabilirdi. Boğaziçi Üniversitesi büyük engebelerden sonra kurulabilmişti.

Törene Türk ve Amerikan milli marşlarının çalınmasıyla başlandı. İlk sözü Mütevelli Heyeti Başkanı Mr. Lawrence aldı. Önce Robert Kolej Yüksek Okulu'nun tarihçesine değindi. Sonra Kolej'in bu bölümünün Amerikan yönetimi altındaki ömrünü tamamlayarak Türk yönetimine geçme zamanının geldiğini ve kan değişimi sebebiyle Robert Kolej Yüksek Okulu'nun Boğaziçi Üniversitesi olarak Türkiye'de ve dünyada sesini daha güçlü bir şekilde duyuracağından şüphesi olmadığını söyledi. Ardından üzerinde "Amerikan halkının Türk milletine bir armağanı" yazılı Robert Kolej kampüsünün gümüş çerçeveli fotoğrafını bakan Şinasi Orel'e sundu. Şinasi Orel ise Robert Kolej Yüksek Okulu'nun Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşmesi yolunda yapılan çalışmaları anlattı. Mütevellilere gösterdikleri anlayış ve yapılan hibe için teşekkür etti.

1971'de Robert Kolej Kampüsü Boğaziçi Üniversitesi kurulması için Türk hükümetine devredilinceye kadar lise yanı sıra yüksek okul diploması vermişti. Arnavutköy tepelerinde ise Amerikan Kız Koleji ile Robert Kolej birleşerek karma eğitime geçiyordu. Okulun adı bundan böyle Özel İstanbul Amerikan Robert Lisesi oldu.

Boğaziçi Üniversitesi Robert Koleji Yüksek Okulu'nun 1971 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesiyle Boğaz'ın yamaçlarında kurulmuş oluyordu. Kurucu rektörü Aptullah Kuran'dı. 1971-72 öğretim yılında Mühendislik Bölümü, Fen ve Yabancı Diller Bölümü ve İş İdaresi ve İktisat Bölümü'nden oluşuyordu. İlk öğretim yılında 687'si erkek, 314'ü kız toplam 1001 öğrenci öğrenim gördü. Öğretim üyesi sayısı 64'ü erkek 15'e kadın toplam 79 idi. Böylece bir kuruma süreklilik kazandırılmış olunuyordu. Lozan "delinmemiş", Türkiye'ye çağdaş bir üniversite kazandırılmıştı.

Boğaziçi Üniversitesi Robert Kolej Yüksek Okulu'nun birçok özelliğini korudu. Robert Kolej'in bir zamanlar Orta Doğu ve Balkanlar'ın en zengin kitaplığını devraldı. Eğitim, halen de sürdüğü gibi, İngilizce oldu. Kredi usulü benimsendi. Bir ara geçiş evresinden sonra tümüyle Türk üniversiter sisteminin parçası oldu. YÖK düzenlemelerine kadar Boğaziçi Üniversitesi, Mühendislik, İdari Bilimler ve Temel Bilimler Fakültelerinden oluşuyordu. 1982'de İdari Bilimler Fakültesi, İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi'ne; Temel Bilimler Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi'ne dönüştü. Aynı yıl Eğitim Fakültesi kuruldu. Üniversite bünyesinde ayrıca Yabancı Diller Yüksek Okulu, Meslek Yüksek Okulu ve lisansüstü eğitim veren altı enstitü yer aldı.

KAYNAKÇA

Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, İstanbul, 1991; *The Joy of Service - Memoirs of Elizabeth Dodge Huntington Clarke*, New York, 1979; Robert L. Daniel, *American Philanthropy in the Near East 1820-1960*, Ohio State University, 1970; May Fincancı, *The Story of Robert College Old and New*, İstanbul, 1984; Cyrus Hamlin, *Among the Turks*, New York, 1878; Cyrus Hamlin, *My Life and Time*, Boston, 1983; Carl Marx Kortepeter, "American Liberalism Establishes Bases: Robert College and the American University of Beirut," *Journal of the American Institute for the Study of Middle Eastern Civilization*, volume 1, no. 1, Spring 1980, p. 22-37; Cyrus Hamlin, *My Life and Times*, Boston, 1893; Frank A. Ross, C Luther Fry, Elbridge Sibley, *The Near East and American Philanthropy*, New York, 1929; Aptullah Kuran, *Bir Kurucu Rektörün Anıları – Robert Kolej Yüksek Okulu'ndan Boğaziçi Üniversitesi'ne*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002; Zafer Toprak, "Robert Kolej," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, sayfa 335-338; *Bir Geleneğin Anatomisi: Robert Kolej'in 150 Yılı*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2013.

Londra'da II. Abdülhamid'e Muhalif Bir Gazete: Civanpir'in *Hürriyet*'i

EMİNE ŞAHİN

LÜBNANLI ARAP MUHALİF SELİM FARİS'İN MÜSTEAR İSİMLE YAZDIĞI YAZILAR VE ÇIKARMIŞ OLDUĞU *HÜRRİYET GAZETESİ* ABDÜLHAMİD YÖNETİMİNİ NASIL RAHATSIZ ETTİ? OSMANLI HÜKÜMETİ SELİM FARİS'İ SUSTURMAK İÇİN HANGİ YOLLARI İZLEDİ?

Kanun-i Esasi'nin ilân edilmesi akabinde tahta geçen II. Abdülhamid'in 93 Harbi zamanında ülkede yaşanan karışıklıkları sebep göstererek meclisi kapatıp anayasayı askıya alması, Avrupa kamuoyunda olumsuz bir intiba oluşturmasına neden olur.[1] Padişah, meydana gelen bu olumsuz algıyı değiştirmek ve imajını düzeltmek için basının kitleleri etkileme gücünden yararlanmak ister. İç basında devlet ve kendisi aleyhinde haberlerin çıkmaması için gazeteler yayınlanmadan evvel sıkı bir şekilde denetler ve böylelikle basının muhalif fonksiyonu devre dışı bırakır.[2] Ancak iç basında uyguladığı bu siyaseti dış basında gerçekleştiremez. Nitekim II. Abdülhamid'in yönetim biçimine itiraz edip Avrupa'ya giden aydınlar bulundukları şehirlerde görüş ve düşüncelerini gazeteler yoluyla kamuoyuna duyururlar. Selim Faris de 1887 yılında muhaliflerin ağırlıkta olduğu Londra'ya giderek yeni oluşmaya başlayan Abdülhamid karşıtı yapılaşmada yerini alır.

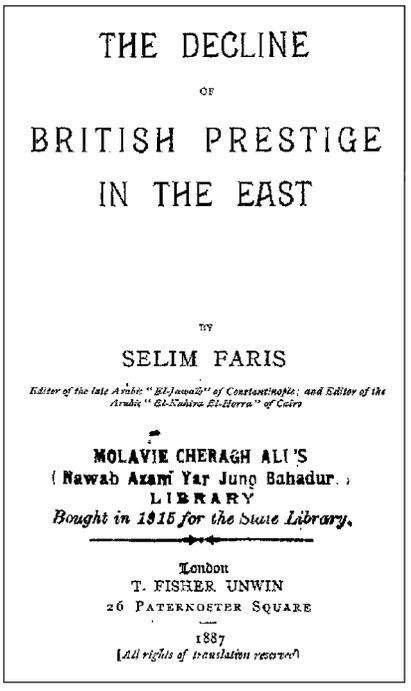
Selim Faris'in Arap dili alanında önemli çalışmalar yapmış olan babası Ahmed Faris Şidyak (v.1887). Matvi, *Ahmed Faris Şidyak*.Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1989

LÜBNANLI BİR ARAP MUHALİF: SELİM FARİS (1826-1908)

19. yüzyılın Arap muhaliflerinden biri olup aynı zamanda Lübnanlı Marûni bir aileden gelen Selim Faris'in hayatında dönemin aydınlarından olan babası Ahmed Faris Şidyak (1801-1887)'ın yeri önemlidir. Faris'in hem entelektüel birikimini oluşturmasında hem de hayatını şekillendirmesinde babasının rolü büyüktür. Arap milli uyanışı içerisinde özellikle dil alanında yaptığı katkılarıyla bilinen Ahmed Faris, bir dönem yurt dışında yaşadıktan sonra Dersaadet'e gider ve burada *el-Cevâib* gazetesini 1861 yılında yayınlar. Selim Faris ilk önceleri gazeteye Tunus'ta mühendislik eğitimi aldığı dönemde muhabir olarak destek verir.[3] 1870'li yıllardan itibaren ise İstanbul'a giderek gazetenin yönetiminde ağırlıklı söz sahibi olur. Babasının geri planda kaldığı bu yıllarda Selim Faris'in gazetenin yayın siyasetini belirlediği ve Ahmed Faris'ten daha sert bir dil kullandığı görülmektedir ve nihayetinde *el-Cevâib* gazetesi 1884 yılında kapatılır. Gazetenin kapatılmasıyla birlikte Selim Faris, *el-Cevâib*'in basımında kullanılan matbaa materyallerini ve hurufatı da yanına alarak Kahire'ye gider.[4] Burada da gazetecilik yapmaya devam eder ve Kahire'de 1885 yılında *el-Kahire* ve ertesi yıl *el-Kahire el-Hurre* adlı gazeteleri çıkarır.[5] Faris, Kahire'deki yayınlarında *el-Cevâib*'teki gibi bir başarı elde edemeyince gazeteyi Muhammed Arif Mardinî'ye devrederek 1887 yılında Londra'ya giderek burada II. Abdülhamid'e muhalif olan yapılaşmanın içerisinde kendisini bulur.[6] Bir dönem müstear adla muhtelif Avrupa gazetelerine yazılar gönderir ve

Selim Faris'in İngiliz genaral Reginald Legge ile evlenen kızı Rosalinda Faris (v.1936)

THE DECLINE

OF

BRITISH PRESTIGE

IN THE EAST

BY

SELIM FARIS

Editor of the late Arabic "El-Jawaïb" of Constantinople; and Editor of the Arabic "El-Kahira El-Hurra" of Cairo

MOLAVIE CHERAGH ALI'S
(Nawab Azam Yar Jung Bahadur.)
LIBRARY
Bought in 1915 for the State Library.

London
T. FISHER UNWIN
26 PATERNOSTER SQUARE
1887
[All rights of translation reserved]

Selim Faris'in 1887 yılında İngiltere'nin Doğu politikasını eleştirdiği eseri. Selim Faris, *The Decline of British Prestige in the East* (London: Fisher Unwin, 1887)

1894 yılında *Hürriyet* gazetesini çıkarır.[7] Bu tarihten itibaren Selim Faris, Sultan Abdülhamid'e muhalif faaliyetlerini Londra'da sürdürür ve nihayetinde Ocak 1908 yılında Fransa'da vefat eder.[8] Hayatının bir kısmını İstanbul'da, çoğunluğunu ise Avrupa'da geçiren Selim Faris İngilizceyi oldukça akıcı konuşur ve Avrupa'da geçirdiği uzun yılların da etkisiyle, dış görünüşü, konuşması ve davranışlarıyla görenlerde Batılı bir entelektüel izlenimi verdiği söylenmektedir.[9]

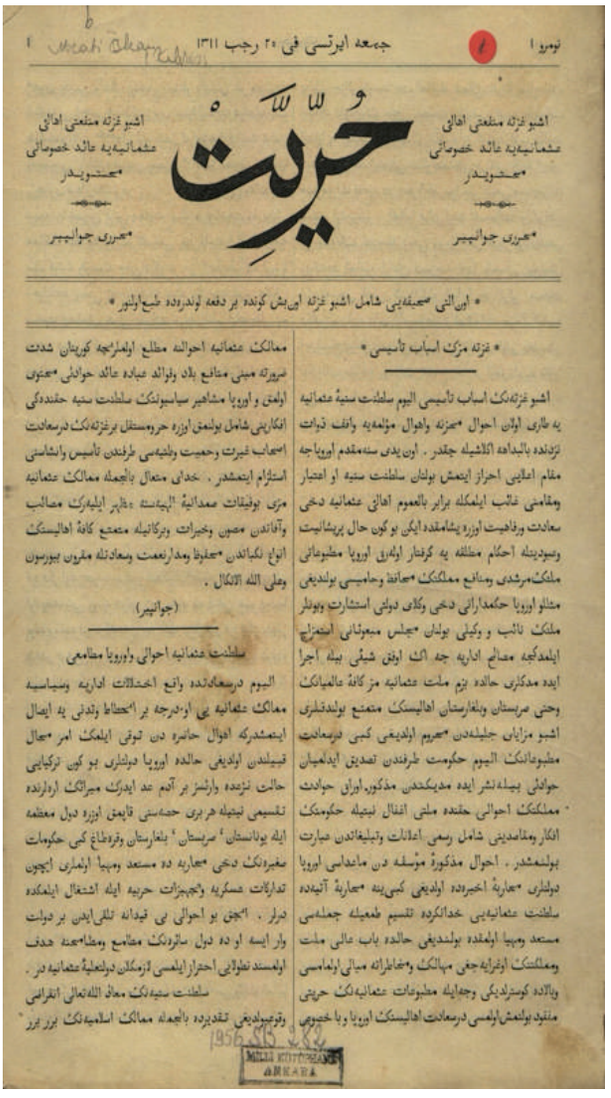
CİVANPİR'İN *HÜRRİYET*'İ

Hürriyet gazetesi 1 Şubat 1894 tarihinde müstear Civanpir adıyla muharriri ve naşirinin ismi belirtilmeden Londra'da yayın hayatına başlar.[10] Ancak Civanpir'in Selim Faris olduğu Osmanlı'nın Londra elçiliğinin yaptığı takibat ile kısa zamanda tespit edilir. 17 Nisan 1894 tarihinde 6. sayısı basılan gazete yaklaşık bir sene boyunca birtakım nedenlerden ötürü yayınlanamaz ve ancak 6 Mart 1895 tarihinde yeniden yayın faaliyetlerine başlayabilir. *Hürriyet*, 7. sayısından 19. sayısına kadar taş basma olarak hazırlanır, 24 Temmuz 1895 tarihli 20. sayıdan itibaren ise basımevinde basılır. 1 Ocak 1896 tarihli 41. sayıyla birlikte gazetenin boyutunun büyüyüp on beş günde bir çıktığı görülmektedir. Ayrıca *Hürriyet*, Avrupa'da resim ve karikatür yayınlayan ilk Türkçe gazete olma özelliğine de sahiptir.[11] Gazete, 1894 Şubat'ından 1895 Mayıs'ına kadar yayınlanamaz, Osmanlı Devleti'nin girişimlerinin buna neden olduğu iddiasını ise kabul etmez.[12]

Selim Faris *Hürriyet* gazetesini çıkardığı yıllarda kendisine yardım eden mesai arkadaşları vardır. Kimisi gazetenin çeviri işiyle ilgilenirken kimisi İstanbul'daki bağlantıları kurar. Suriyeli bir Keldâni olan Necib Hindiye *el-Cevâib* gazetesinde ve Kahire'deki *el-Kahire el-Hurre* gazetesinde olduğu gibi *Hürriyet* gazetesinde de Faris'in yanında yer alır.[13] İstanbul'daki bağlantıları kurduğu iddia edilen Acem İzzet ve Sabri Bey adında önemli iki avukat da *Hürriyet*'in çevresinde yer aldığı gerekçesiyle yakalanıp sürgün edilirler. Bu iki şahıs İstanbul'daki "Cemiyyet-i Osmaniyye" azasından ve Londra'daki "Hürriyetperveran Cemiyyet-i Osmaniyesi" azasından addedilmekle beraber Selim Faris ile münasebetleri bulunduğu düşünülür ancak bu durum gazete tarafından yalanlanır.[14] Gazetede çalışan bir diğer isim ise padişahın kız kardeşinin kocası Mahmud Paşa'nın oğlu olan Kazım Bey'dir. İstanbul'dan Londra'ya gelerek bir süre Selim Faris'in gazetesinde çalışır ve Osmanlı hafiyeleri tarafından takip edildiği için *Hürriyet* ile bağlantısı kısa zamanda tespit edilir.[15] Kazım Bey, bu gazetede belirli bir maaş karşılığında bir süre mürettiblik ve çeviri işiyle uğraşır.[16] *Hürriyet* gazetesinde çalışan bir diğer önemli isim ise Osmanlı son devir ilim adamların biri olan Halil Halid'dir.[17] Öğrenimini sürdürürken bir yandan da Selim Faris'in gazetesinde çalışmaya başlar.[18] Selim Faris'in *Hürriyet* gazetesini yayınladığı dönemde bazı örgütlerle de adı anılmıştır. Gazete, on ikinci sayısından itibaren *Parti Constitutionnel en Turquie* adında bir örgütün resmi yayın organı olduğunu duyurur ve faaliyetlerini bu çatı altında devam ettirdiğini ilan eder.[19] Ancak bu örgütün mahiyeti ve destekçileri hakkında ne bu gazetede ne de başka bir yerde bir bilgiye ulaşılamaz. Muhtemelen bu örgüt bir teşkilatlanmaya gidememiş ve ferdi bir çaba olarak kalmıştır.[20] Ayrıca gazetede; "Bu gazete teb'ayı Osmaniye'nin hukuk-ı meşrûa-i esâsiyesini talebdir ve bütün namuslu ve hürriyetperest ehalimizin tercümân-ı efkârıdır" ibaresi yer alır. Nitekim *Hürriyet*, okuyucularında bütün meşrutiyet taraftarlarını desteklediği yönünde bir etki bırakmayı amaçlar.[21]

Selim Faris ile birlikte *Hürriyet* gazetesi ve çevresindekiler Avrupa'da II. Abdülhamid'e karşı muhalif olan Jön Türk aydınlarıyla iyi ilişkiler içerisinde olmaya çalışır, ancak bu pek de mümkün olmaz. Jön Türk hareketinin önemli liderlerinden Mizancı Murad, "*Mücahede-i Milliye*" adlı eserinde *Hürriyet* gazetesinin dilinin oldukça sert olduğundan yakınır. Ayrıca *Hürriyet* daha iyi bir etki bırakacakken Selim Faris'in tabiatından dolayı Abdülhamid'e muhalif olanlar nazarında bile kötü bir tesir bırakır. Çünkü Mizancı'ya göre Selim için din, vatan, hamiyet, namus hep "menfaat-i şahsiyyesinden" ibarettir.[22] Mizancı gibi bir diğer önemli muhalif olan Ahmet Rıza, Meşveret gazetesinde kaleme aldığı bir yazısında "Bizden evvel İsviçre'de *Hilal*, Londra'da *Hürriyet*, Paris'te *Keşfü'n-Nikab* çıkıyordu. Lakin bunlardan hiçbiri Türk gazetesi ve bir Osmanlı cemiyetinin tercüman-ı lisanı, vasıta-yı neşriyatı gibi telakki edilememişti" eleştirisinde bulunarak *Hürriyet*'i Jön Türk neşriyatı olarak görmediğini belirtir.[23]

Hürriyet gazetesi yayın politikası olarak Sultan Abdülhamid'e karşı sert bir dil kullanmayı tercih eder. Gazete ilk sayısında Dersaadet'te hükümet tarafından tasdik edilmeyen hiçbir yayınının yapılmasına dahi izin verilmediğini belirtir. Buna binaen de

جمعه ایرتسی فی ۲۰ رجب ۱۳۱۱

نومرو ۱

حریت

اشبو غزته منفعتی اهالی عثمانیه‌یه عائد خصوصاتی محتویدر

محرری جوانبیر

• اون‌الی صحیفه‌یی شامل اشبو غزته اون‌بش کونده بر دفعه نوندرده طبع‌اولنور •

• غزته مزك اسباب تاسیسی •

اشبو غزته‌نك اسباب تاسیسی الیوم سلطنت سنیهٔ عثمانیه یه طاری اولان احوال محزنه واقعاتی مؤلمه‌یه واقف ذوات نزدنده بالبداهه اکلاشیله جقدر . اون یدی سنه‌مقدم اوروپاجه مقام اعالیی احراز ایتمش بولنان سلطنت سنیه و اعتبار ومقامی غالب ایلمکله برابر بالعموم اهالی عثمانیه دخی سعادت ورفاهیت اوزره یشامقده ایکن بو کون حال پریشانیت وسویدیکه احکام مطلقه یه کوشتار اولدقی اوروپا مطبوعاتی ملك‌مرشدی ومنافع مملکتك محافظ وحامیسی بولندیغی مثلو اوروپا حکمدارانی دخی وکلای دولتی استشارت وبونلر ملك نائب و وکیلی بولنان مجلس معبوثانی استدعا ایلدکجه مصالح اداریه جه اك اوفق شیفی بیله اجرا ایده مدکلری حالده بزم ملت عثمانیه مز کافهٔ عالمیاتك وحتی صربستان وبلغارستان اهالیسنك متمنع بولندقلری اشبو مزایای جلیله‌دن محروم اولدیغی کبی درسعادت مطبوعاتنك الیوم حکومت طرفندن تصدیق ایدلمیان حوادثی بیله‌لرنه نشر ایده مدیکندن مذکور اولان حوادث مملکتك احوالی حقده ملتی اغفال ایتمیله حکومتك افکار ومقاصدینی شامل رسمی اعلانات وتبلیغاتدن عبارت بولنمشدر . احوال مذکورهٔ مؤسفه دن مانعدامی اوروپا دولتلری محاربهٔ اخیرده اولدیغی کبی‌یده محاربهٔ آتیده سلطنت عثمانیه‌یی خدالکرده تقسیم طمعیله جملهسی مستعد وهپسی اولمغده بولندیغی حالده باب عالی ملت ومملکتك اوتراپیه جقی مهالك وخاطراته مبالی اولمامسی والده کوستردیکی وجهایله مطبوعات عثمانیه‌نك حریتی منفود بولنمش اولمسی درمعادت اهالیسنك اوروپا و با خصوص

معالك عثمانیه احوالنه مطلع اولمقجه کوریلان شدت شریعه مبنی منافع بلك وقوائد عباده عائد حوادثی •عنوی اولمق و اوروپا مشاهیر سیاسیونك سلطنت سنیه حقنده‌کی افکاریی شامل بولنمق اوزره حروفستقل برغزته‌نك درسعادت اصحاب خیرات وحمیت وطنپه‌سی طرفندن تاسیس وانشاسی استلزام اینمشدر . خدای متعال بالجمله معالك عثمانیه مزی توفیقات صمدانیهٔ الهیه‌سنه مظهر ایلیه‌رك معالب وآفاتدن مصون وخیرات وبرکاتیله متمتع کافهٔ اهالیسنك انواع نکباتدن محفوظ ومدارتعمت ومعادنه مقرون بیورسون وعلی الله الاتکال .

(جوانبیر)

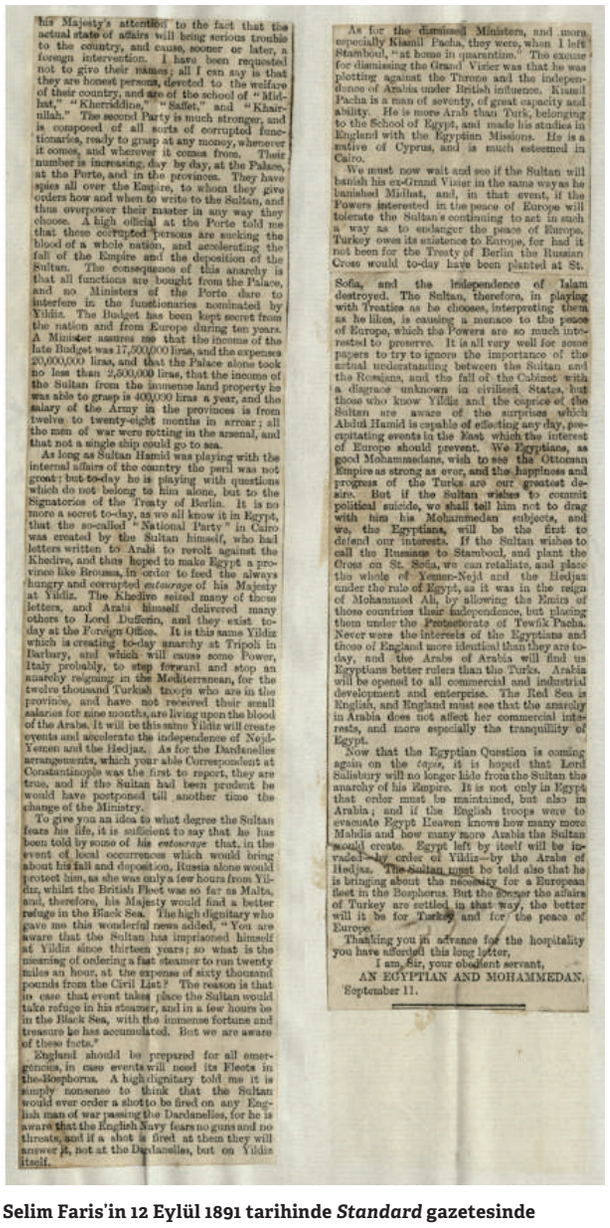
سلطنت عثمانیه احوالی واوروپا مطامعی

الیوم درمعاکده واقع اختلالات اداریه وسیاسیه معالك عثمانیه یی اوـ درجه بر احتیاط وتدبی یه ایصال اینمشدرکه احوال حاضره دن توقی ایلمك امر محال قبیلدن اولدیغی حالده اوروپا دولتلری بو کون ترکیایی حالت نزدده وارلشمز بر آنده عد ایدرك میراثك اولوزده تقسیمی نیتیله هر بری حصه‌سنی قاپمق اوزره دول معظمه ایله یونانستان ، صربستان ، بلغارستان وقوطاغ کبی حکومات صغیرهنك دخی محاربه ده مستعد وهپسنه اولمزی ایچون تدارکات عسکریه وتجهیزات حربیه ایله اشتغال ایلمکده درلر . ایچی بو احوالی بی قیدانه تلقی ایدن بر دولت وار ایسه او ده دول سائرهنك مطامع ومطالعه حقه هدف اولمسنه تطوانی احتراز ایلمسی لزومکدن دولتعلیهٔ عثمانیه در .

سلطنت سنیه‌نك معالی الله‌تعالی انقراضی وقوعیولدیغی تقدیرده بالجمله معالك اسلامیه‌نك برر ایرر

Selim Faris'in Londra'da Civanpir takma adla çıkardığı *Hürriyet* gazetesinin ilk sayısı. *Hürriyet*, nr. 1, 25 Receb 1311

hem Osmanlı topraklarında hem de Avrupa'da yaşanan gelişmelerden halkın habersiz kalmasından ötürü hür ve müstakil bir gazete çıkararak kamuoyunu bilgilendirmenin mecburi olduğunu dile getirir.[24] Gazetenin genel olarak okuyucusuna göstermek istediği, II. Abdülhamid'in tahta geçtiğinden beri halkına karşı baskı ve zulüm uyguladığıdır. *Hürriyet*'e göre "bu zulüm ve istibdad" neticesinde ülke karışıklar içerisindedir ve eğer Sultan bu duruma bir son vermek istiyorsa yeniden Kanun-ı Esasi'yi tesis etmelidir. Hatta gazetenin bir sayısında Kanun-i Esasi'nin bazı önemli maddeleri basılarak okuyucuya yeniden anayasa hatırlatılır.[25] *Hürriyet*, Osmanlı topraklarının birçok yerinde yaşanan karışıklıkları dile getirerek ülkenin iyi yönetilememesinden dolayı Abdülhamid'in tahttan ayrılması gerektiği fikrini savunur. Hattâ Abdülhamid'le ilgili olumsuz eleştiriler yayınlayan Londra ve Paris gazetelerindeki yazılara da yer vererek Avrupa kamuoyunda Osmanlı hükümdarının nasıl bir diktatör olarak gösterildiğini okuyucuya aktarır.[26] Abdülhamid'in tahttan inmesi

his Majesty's attention to the fact that the actual state of affairs will bring serious trouble to the country, and cause, sooner or later, a foreign intervention. I have been requested not to give their names; all I can say is that they are honest persons, devoted to the welfare of their country, and are of the school of "Midhat," "Kherriddine," "Saffet," and "Khairullah." The second Party is much stronger, and is composed of all sorts of corrupted functionaries, ready to grasp at any money, wherever it comes, and wherever it comes from. Their number is increasing, day by day, at the Palace, at the Porte, and in the provinces. They have spies all over the Empire, to whom they give orders how and when to write to the Sultan, and thus overpower their master in any way they choose. A high official at the Porte told me that these corrupted persons are sucking the blood of a whole nation, and accelerating the fall of the Empire and the deposition of the Sultan. The consequence of this anarchy is that all functions are bought from the Palace, and no Ministers of the Porte dare to interfere in the functionaries nominated by Yildiz. The Budget has been kept secret from the nation and from Europe during ten years. A Minister assures me that the income of the late Budget was 17,500,000 liras, and the expenses 20,000,000 liras, and that the Palace alone took no less than 2,500,000 liras, that the income of the Sultan from the immense land property he was able to grasp is 400,000 liras a year, and the salary of the Army in the provinces is from twelve to twenty-eight months in arrear; all the men of war were rotting in the arsenal, and that not a single ship could go to sea.

As long as Sultan Hamid was playing with the internal affairs of the country the peril was not great; but to-day he is playing with questions which do not belong to him alone, but to the Signatories of the Treaty of Berlin. It is no more a secret to-day, as we all know it in Egypt, that the so-called "National Party" in Cairo was created by the Sultan himself, who had letters written to Arabi to revolt against the Khedive, and thus hoped to make Egypt a province like Brousa, in order to feed the always hungry and corrupted *entourage* of his Majesty at Yildiz. The Khedive seized many of those letters, and Arabi himself delivered many others to Lord Dufferin, and they exist to-day at the Foreign Office. It is this same Yildiz which is creating to-day anarchy at Tripoli in Barbary, and which will cause some Power, Italy probably, to step forward and stop an anarchy reigning in the Mediterranean, for the twelve thousand Turkish troops who are in the province, and have not received their small salaries for nine months, are living upon the blood of the Arabs. It will be this same Yildiz will create events and accelerate the independence of Nejd-Yemen and the Hedjaz. As for the Dardanelles arrangements, which your able Correspondent at Constantinople was the first to report, they are true, and if the Sultan had been prudent he would have postponed till another time the change of the Ministry.

To give you an idea to what degree the Sultan fears his life, it is sufficient to say that he has been told by some of his *entourage* that, in the event of local occurrences which would bring about his fall and deposition, Russia alone would protect him, as she was only a few hours from Yildiz, whilst the British Fleet was so far as Malta, and, therefore, his Majesty would find a better refuge in the Black Sea. The high dignitary who gave me this wonderful news added, "You are aware that the Sultan has imprisoned himself at Yildiz since thirteen years; so what is the meaning of ordering a fast steamer to run twenty miles an hour, at the expense of sixty thousand pounds from the Civil List? The reason is that in case that event takes place the Sultan would take refuge in his steamer, and in a few hours be in the Black Sea, with the immense fortune and treasure he has accumulated. But we are aware of these facts."

England should be prepared for all emergencies, in case events will need its Fleets in the Bosphorus. A high dignitary told me it is simply nonsense to think that the Sultan would ever order a shot to be fired on any English man of war passing the Dardanelles, for he is aware that the English Navy fears no guns and no threats, and if a shot is fired at them they will answer it, not at the Dardanelles, but on Yildiz itself.

As for the dismissed Ministers, and more especially Kiamil Pacha, they were, when I left Stamboul, "at home in quarantine." The excuse for dismissing the Grand Vizier was that he was plotting against the Throne and the independence of Arabia under British influence. Kiamil Pacha is a man of seventy, of great capacity and ability. He is more Arab than Turk, belonging to the School of Egypt, and made his studies in England with the Egyptian Missions. He is a native of Cyprus, and is much esteemed in Cairo.

We must now wait and see if the Sultan will banish his ex-Grand Vizier in the same way as he banished Midhat, and, in that event, if the Powers interested in the peace of Europe will tolerate the Sultan's continuing to act in such a way as to endanger the peace of Europe. Turkey owes its existence to Europe, for had it not been for the Treaty of Berlin the Russian Cross would to-day have been planted at St. Sofia, and the independence of Islam destroyed. The Sultan, therefore, in playing with Treaties as he chooses, interpreting them as he likes, is causing a menace to the peace of Europe, which the Powers are so much interested to preserve. It is all very well for some papers to try to ignore the importance of the actual understanding between the Sultan and the Russians, and the fall of the Cabinet with a disgrace unknown in civilised States, but those who know Yildiz and the caprice of the Sultan are aware of the surprises which Abdul Hamid is capable of effecting any day, precipitating events in the East which the interest of Europe should prevent. We Egyptians, as good Mohammedans, wish to see the Ottoman Empire as strong as ever, and the happiness and progress of the Turks are our greatest desire. But if the Sultan wishes to commit political suicide, we shall tell him not to drag with him his Mohammedan subjects, and we, the Egyptians, will be the first to defend our interests. If the Sultan wishes to call the Russians to Stamboul, and plant the Cross on St. Sofia, we can retaliate, and place the whole of Yemen-Nejd and the Hedjaz under the rule of Egypt, as it was in the reign of Mohammed Ali, by allowing the Emirs of those countries their independence, but placing them under the Protectorate of Tewfik Pacha. Never were the interests of the Egyptians and those of England more identical than they are to-day, and the Arabs of Arabia will find us Egyptians better rulers than the Turks. Arabia will be opened to all commercial and industrial development and enterprise. The Red Sea is English, and England must see that the anarchy in Arabia does not affect her commercial interests, and more especially the tranquillity of Egypt.

Now that the Egyptian Question is coming again on the *tapis*, it is hoped that Lord Salisbury will no longer hide from the Sultan the anarchy of his Empire. It is not only in Egypt that order must be maintained, but also in Arabia; and if the English troops were to evacuate Egypt Heaven knows how many more Mahdis and how many more Arabis the Sultan would create. Egypt left by itself will be invaded by order of Yildiz—by the Arabs of Hedjaz. The Sultan must be told also that he is bringing about the necessity for a European fleet in the Bosphorus. But the sooner the affairs of Turkey are settled in that way, the better will it be for Turkey and for the peace of Europe.

Thanking you in advance for the hospitality you have afforded this long letter,

I am, Sir, your obedient servant,

AN EGYPTIAN AND MOHAMMEDAN.

September 11.

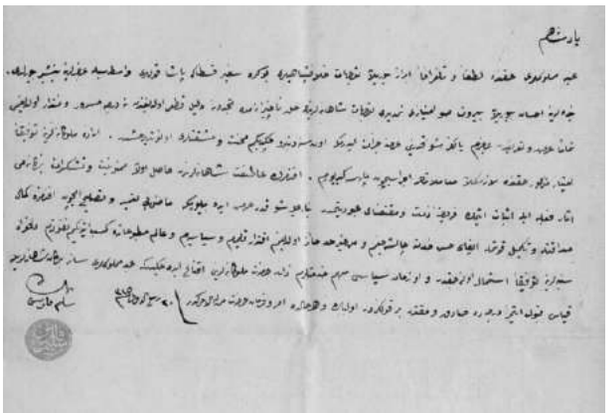
Selim Faris'in 12 Eylül 1891 tarihinde *Standard* gazetesinde "Bir Müslüman Mısırlı" imzası ile yayınlanan yazısı

BOA, HR.SFR 3, 384/22, 15 Eylül 1891

neticesinde ortaya çıkacak taht boşluğunda ise Murad ve Mehmed Reşad arasındaki mücadelede Reşad taraftarı olduğunu belirterek[27] 25. sayısında Mehmed Reşad'ın bir fotoğrafını yayınlar ve altına devletin tek ümidi olduğunu yazar.[28]

Babıâli, Londra ve Paris'te bulunan elçilikler vasıtasıyla Selim Faris ve gazetesini yoğun bir takibata tabi tutar ve *Hürriyet*'in Osmanlı topraklarına girişini engellemeye çalışır.[29] Dönemin Paris sefiri olan Münir Bey de Jön Türklerin çıkardıkları gazeteleri yakından takip eder ve muhaliflerin kamuoyunda paylaştıklarını saraya bildirmekle birlikte aynı zamanda bu yayınların basılmasını ve dağıtılmasını önlemeye çalışır.[30] *Hürriyet* bilhassa İstanbul'a yasaklı olmayan gazetelerin içerisine sarılarak giriş yapabilmiş ve bu gazetelerden biri de *The Times* gazetesi olmuştur. Ancak bu durum Osmanlı yetkilileri tarafından anlaşılarak *The Times*'ın da ülkeye girişi yasaklanır.[31]

Osmanlı hükümetinin gazetenin yayınlanmaması için uyguladığı yoğun baskı işe yarar ve Selim Faris, *Hürriyet* gazetesini basmayı sürdüremeyeceğini anlayarak Babıâli'nin sunduğu teklifleri kabul eder. 1897 yılında yapılan bir anlaşma neticesinde *Hürriyet* gazetesinin basımına son vererek bir daha muhalif faaliyetler içerisinde olmayacağına dair söz verir.[32] Osmanlı hükümeti, Selim Faris'e her iki yayının faaliyetlerini durdurması karşılığında 1897 yılında Beyrut su yolu imtiyazını kırk yıl müddetle verir. Yabancı yetkilileri bile şaşırtan bir teklifle gazetesini kapatan Faris, su imtiyazını bu işi uzun yıllardır yapan İngiliz *The Beyrouth Waterworks Company Limited* şirketine devreder ve bunun karşılığında şirketten yirmi bin lira alır.[33] 1897 senesinden sonra Selim Faris'in

Selim Faris'in Beyrut su imtiyazını aldıktan sonra padişaha gönderdiği teşekkür mektubu

BOA, Y.PRK.EŞA 27/99, 19 Ağustos 1897

aktif olarak muhalif faaliyetler içerisinde olduğu görülmemektedir. Ancak 1899 yılında Necib Hindiye tarafından yayınlanan *Hilafet* gazetesine Faris'in arkadan bir destek verdiği görülür. Yapılan incelemede Selim Faris'in *Hürriyet* gazetesini çıkarırken kullandığı takma ad ile bu gazetede de yazılar yazdığı görülmektedir.[34] Anlaşılan o ki bu yıllarda Selim Faris Osmanlı hükümetinden Beyrut su imtiyazı ile aldığı maddi desteği bir yandan devam ettirmiş ancak Sultan Abdülhamid'e karşı muhalif faaliyetlerini de sonlandırmamıştır. Nihayetinde Selim Faris vefat yıllarına kadar Beyrut su imtiyazı hakkını elinde bulundurmayı başarmış ve bu imtiyazdan yararlanmayı sürdürmüştür.[35]

EMİNE ŞAHİN – DÜZCE ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ, TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 François Georgeon, *Sultan II. Abdülhamid*, çev. Ali Berktay (İstanbul: Homer Kitabevi, 2006), s. 318.
2 Tahsin Paşa, *Sultan II. Abdülhamid; Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990) s. 160.
3 *Pall Mall Gazette*, 7 Şubat 1868, s. 3.
4 Yakup Civelek, "Ahmed Faris eş-Şidyak: Edebi Şahsiyeti ve el-Cevâib Gazetesi," (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), ss. 381-382.
5 Filib di Tarrazi, *Tarihü's-Sıhafeti'l-Arabiyye* (Beyrut: Matbaatü'l-Edebiyye, 1913) ss. 26-28; BOA, MB, 97/34, 21 Ocak 1863 (1 Şaban 1279).
6 Londra'da olduğu ilk yıl İngiltere'nin doğuda düşüşe geçen itibarını konu edinen bir eser yayınlar. Selim Faris, *The Decline of British Prestige in the East* (London: T. Fisher Unwin, 1887).
7 M. Şükrü Hanioğlu, *The Young Turks in Opposition* (New York: Oxford University, 1995) s. 42.
8 *The Times*, nr. 43568, 6 Şubat 1924, s. 5; *Leeds Mercury*, nr. 26290, 6 Şubat Çarşamba 1924, s. 8; *The Courier*, 13 Şubat Çarşamba 1924, s. 2; *Abardeen Press and Journal*, 6 Şubat 1924, s. 4; *The Evening Telegraph*, 6 Şubat Çarşamba 1924, s. 6.
9 *The Graphic*, 1 Ağustos 1908, s. 136.
10 Cavit Orhan Tütengil, *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği* (1867-1967) (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1969), s. 75.
11 Tütengil, *Türk Gazeteciliği*, ss. 74-75.
12 Tütengil, *Türk Gazeteciliği*, s. 75.
13 Necib Hindiye Kahire'de bir süre Faris'in gazetelerinin editörlüğünü yapmış ve ardından Dersaadet'e dönerek taşrada bir görev istemiştir. BOA, Y.PRK.AZ.J, 18/103, 19 Nisan 1891 (10 Ramazan 1308). Ancak Hindiye bu görevde çok kalmayarak Londra'ya gidip Selim Faris'in yanında muhalif faaliyetlerde bulunmuştur.
14 *Hürriyet*, nr. 32, 28 Rebiulahir 1313.
15 Watson Oteli'nin sahibi yapılan tahkikatta Kazım Bey'in kendisini de kandırdığını ve otel borçlarını ödemediğini söylemiştir. BOA, HR.SFR (3), 442/7, 26 Nisan 1895 (1 Zilkade 1312).
16 BOA, HR.SFR (3), 459/5, 09 Şubat 1896 (15 Şaban 1313); BOA, Y.A.HUS, 337/103, 13 Ekim 1895 (23 Rebiulahir 1313).
17 Halil Halid, son dönem Osmanlı aydınlarından bir tanesi olup bir dönem Cambridge'de Türkçe dersleri vermiştir. Şerif Mardin, Halil Halid'in Abdülhamid'in bir ajanı olduğunu iddia etmektedir. Ancak elde bu iddia ile ilgili yeterli delil bulunmamaktadır. Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 37, Şerif Mardin bu kanaate Asaf Tugay'ın yayınladığı bir jurnalden yola çıkarak ulaşır. Bkz. Asaf Tugay, *İbret: Abdüllhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler* (İstanbul: y.y, 1961), s. 26.
18 Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele* (İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1959), s. 220.
19 Civanpir (Selim Faris), "Gazetemizin Esbab-ı Te'sisi," *Hürriyet* 1, 1 Şubat 1894 (25 Receb 1311), 1.
20 Tufan Buzpınar *Osmanlı Meşrutiyet Fırkası* olarak Türkçe'ye tercüme edilebilecek olan bu örgütün Selim Faris'ten başka bir üyesinin olmadığının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmiştir. Bkz. Tufan Buzpınar "Arap Milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti'nde Gelişim Süreci," *Osmanlı Ansiklopedisi: Siyaset*, c. II, s. 174.
21 *Hürriyet*, nr. 46, 15 Mart 1896 (30 Ramazan 1313).
22 Mehmed Murad (Mizan Muharriri), *Mücahede-i Milliyye; Gurbet ve Avdet Devirleri* (Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1324), ss. 28-31.
23 *Meşveret*, nr. 20, 30 Eylül 1896 (22 Rebiulahir 1314).
24 *Hürriyet*, nr. 1, 1 Şubat 1894 (25 Receb 1311).
25 Hürriyet, nr. 3, 7 Mart 1894 (29 Şaban 1311)
26 *Hürriyet*, nr. 1, 1 Şubat 1894 (25 Receb 1311).
27 *Hürriyet*, nr. 13, 5 Nisan 1895 (11 Zilhicce 1312).
28 *Hürriyet*, nr. 25, 28 Ağustos 1895 (7 Rebiulevvel 1313).
29 *Hürriyet* gazetesinin "men´-i idhali" hususunda çokça belge bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı; BOA, DH.MKT. 213/49, 4 Mayıs 1894 (28 Şevval 1311); BOA, HR.SYS. 1829/9, 10 Mart 1894 (3 Ramazan 1311); BOA, İ.HUS, 43/36, 29 Ekim 1895 (10 Cemaziyelevvel 1313); BOA, MF.MKT. 293/4, 14 Kasım 1895 (26 Cemaziyelevvel 1313); DH.MDK, 30/122, 11 Kasım 1896 (5 Cemaziyelahir 1314).
30 Osman Nuri, *Abdülhamid ve Devr-i Saltanatı; Hayat-ı Hususiye ve Siyasiye* (İstanbul: Kütübhane-i İslam ve Askerî, 1327), ss. 585-586.
31 Hanioğlu, *The Young Turks*, 42; BOA, BEO, 775/58054, 5 Mayıs 1896 (22 Zilkade 1313); *The Times*'ın ülkeye sokulmaması için bir irade yayınlanması ve bu iradeye nazaran gerekli işlemlerin yapılması için Babıâli'nin Matbuat dairesine bildirmesi hakkında Bkz. BOA, DH.MDK, 28/82, 10 Mayıs 1896 (27 Zilkade 1313).
32 M. Şükrü Hanioğlu "The Young Turks and the Arabs Before the Revolution of 1908," *The Origins of Arab Nationalism* içinde, Ed. Rashid Halidi v.dğr., (New York: Columbia University, 1991), s. 43.
33 V. Necla Geyikdağı, *Foreign İnvestment in the Ottoman Empire: İnternational Trade and Relations 1854-1914* (London: I.B. Tauris Publishers, 2011), s. 166.
34 *Hilafet*, nr. 39, 31 Ocak 1901 (10 Şevval 1318). Ayrıca Selim Faris'in İstanbul'daki Cevaib matbaasında çıkarmış olduğu *İbdau Ma kane fi Suver Selâtîn-i Âli Osman* adlı eserin reklamı da gazetede yapılmış ve Mısır'da ve Tunus'ta satışının devam ettiği; isteyenlerin Londra'daki *Hilafet* gazetesinden de kitabı temin edebilecekleri söylenmiştir. Bkz. *Hilafet*, nr. 23, 1 Ağustos 1900 (5 Rebius's-Sâni 1318).
35 BOA, HR.SFR (3), 541/79, 19 Haziran 1904 (5 Rebiulahir 1322); BOA, HR.SFR (3), 548/27, 03 Ekim 1904 (23 Receb 1322).

İmparatorluk Tapınağı Şaolin

SELİM RUMİ CİVRALI

YAZI KURULUŞUNDAN İTİBAREN KENDİ ÖĞRETİSİNE ZIT EĞİLİMLER EDİNEN HETERODOKS VE POLİTİK ŞAOLİN TAPINAĞINI VE ŞAOLİN RAHİPLERİNİN SAVAŞ VE KÜLTÜR ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR SORUNSALA ARADIKLARI YANITLARI KONU EDİNMEKTEDİR.

Usta Wu sordu: "Sayıları çok fazla, dövüşçü ve cesurlar. Arkalarında derin vadiler ve tehlikeli geçitler bıraktılar; sağlarında dağlar; sollarında nehirler. Derin hendekleri ve yüksek surları var. Kalelerini güçlü okçularla savunuyorlar. Dağ gibi geri çekiliyor, fırtına gibi ilerliyorlar. Yiyecek stokları da bol olduğu için onlara karşı çok uzun süre savaşmak zor olacaktır. Ne yapmalı?" Wuzi yanıtladı: "Gerçekten büyük bir sorun! Savaş arabalarının ve süvarilerin gücü ile ilgili değil, bir bilgenin planlarıyla ilgili bir sorun."[1]

Doğası gereği istikrarsız, kaotik bir güç nasıl dönüştürülebilir ve sonrasında barışçıl bir topluma nasıl sımsıkı bir şekilde entegre edilebilir? Ordu (savaş "wu") nasıl siyasetin (kültürün "wen") dışında, sadece hanedanın istikrarına hizmet eden statik ve güvenilir araç olarak izole edilebilir? Bu, idari kadrolarında, titiz sınavlardan geçerek, pozisyonları için kalifiye olan akademisyenleri bulunduran, Konfüçyüsçü inançların hakim olduğu ve Çin ekümenisinin tümünü kapsayan ortak Han kültürünün bir arada tuttuğu sivil Çin bürokrasisinin[2] tarih boyunca cevabını aradığı sorunsaldır. Song hanedanının cevabı, büyük masraflarla, askeri bürokrasi tarafından yönetilen, köylü milisleriyle desteklenmiş devasa bir özel ordu kurmak olmuştu.[3] Yuan, Ming ve Qing hanedanları barış zamanında topraklarını süren askerlerden oluşan kalıtsal bir askeri sınıf oluşturdu. Yabancı Yuan ve Qing ayrıca, garnizonları etnik olarak bölmüştü. Ancak hiçbir Çin hanedanı, emperyal sistemin sosyal ve politik kısıtlamaları karşısında başarılı olan, uzun süre etkili bir ordu kuramadı.

Belki de Wu Qi haklıydı, bu bir bilgelik sorunuydu, bilgeleri dinlemek gerekliydi.

Bu yazıda, kuruluşundan itibaren kendi öğretisine zıt eğilimler edinen, hayli politik, heterodoks ve gizemli Şaolin rahiplerinin sorunsala verdikleri cevap incelenecektir.

Budist manastırlarının ve dharma'nın koruyucusu Wei Tuo'nun portresi
www.shaolin.org

496'da Henan bölgesindeki Songxian'da inşa edilen Şaolin'in tarih sahnesindeki ilk görünümü 574 yılında Kuzey Zhou İmparatoru Wu Di'nin[4] Budizm'i yasaklaması ve içinde Şaolin'in de olduğu pek çok Budist tapınağını yıktırmasıyla başlar. İdari kayıtlar, Tapınak rahiplerinin bu dönemde isyan suçundan yargılandığını belgeliyor.[5]

Wu Di'nin ölümünden sonra rahipler Tapınağı yeniden inşa etti. 621 yılında Tapınak yerel bir grup tarafından saldırıya uğradı, yakıldı ve topraklarının bir kısmına el konuldu. Bu olaydan sonra rahiplerin Şaolin'i politik bir odak haline getirecek kadar önemli bir savaşçı gücü oluşturduğu düşünülüyor. Zira 7.yüzyılda Tapınak Sui hanedanına karşı, yeni kurulan Tang hanedanını, özellikle genç veliaht Li Shimin'i destekliyordu, hatta Sui generali Wang Şiçong'un istilası sırasında Tang ordusuyla birlikte savaştı.[6] Şaolin'in hanedana verdiği bu askeri destek "vatansever asker keşişler"in ilk bilinen örneği olabilir. Öte yandan, Taoist ruhban sınıfı Tang-Şaolin koalisyonundan ve Tapınağın etkinliğinden hoşnut değildi. Çok sayıda din adamı Budizm karşıtı ayaklanma çağrısında bulundu.[7]

Şaolin-Tang koalisyonu veliaht prens için de mantıklıydı. Gelecekteki egemenliği için ciddi bir tehdit

Jinnaruo'yu tasvir eden bir duvar resmi. www.shaolin.org

oluşturacak şey sadece tapınağın politik ve ekonomik güçleri değil, aynı zamanda savaş potansiyelleriydi. Küçük manastırlarda yüz, daha büyük manastırlarda iki yüz keşiş yaşıyordu. Silahlandıkları takdirde, beş manastır zaten bir tabur (*lu*) oluşturuyordu. Tüm manastırlar altı ordu (*jun*) büyüklüğündeydi. Bu gücün toplu olarak hanedana saldırması halk, devlet ve hanedan için büyük bir felaket demekti.[8]

Li Shimin imparator olduktan sonra Tapınak, hanedandan özel bir saygı gördü. Şaolin'in altın çağını yaşadığı bu dönemde hangi dövüş tekniklerini kullandıklarına dair herhangi bir kayıt olmasa da verdikleri askeri hizmetle bağlantılı olarak tapınakta kendilerine özgü dövüş teknikleri (*shaolin wugulun*) geliştirdikleri düşünülebilir. Yine de uzun bir süre Şaolin'in Tang başkentine olan yakınlığına ve edebiyatçılar tarafından tapınağa yapılan birçok ziyarete rağmen, Tapınağın askeri ya da dövüş sanatları etkinliğine dair bir kayıta rastlanmaz. Ancak, Şaolin'le doğrudan bağlantısı olmasa da şarap içen, et yiyen ve kadınlarla seks yapan gezgin keşişlerle ilgili halk hikayeleri vardır. Bunların orduya katılmış savaşçı keşişlerle aynı kişiler oldukları düşünülüyor.[9]

Şaolin keşişlerinin dövüş sanatları pratiğinin, Budizmin temel ilkeleriyle çeliştiği açıktı. Bununla birlikte, Tapınak, militarist eğilimini "ruhsal arınma" ile ilişkilendirerek meşrulaştırdı. Şaolin keşişleri dövüş sanatlarını, bedenin iyileşmesine yol açacak bir fiziksel egzersiz biçimi olarak görüyordu.[10] Ayrıca dövüş sanatının Jinnaluo adlı bir Budist tanrısından kaynaklandığını iddia ediliyordu. Jinnaluo, Şaolin Tapınağı'nda yaşayan ve haydut saldırılarını püskürten bir aşçı olarak enkarne edilmişti ve dövüş sanatları tanrısı olarak tapılıyordu.[11] Savunma sadece bireysel değildi, aynı zamanda Tapınağın ve Budizmin de savunulmasını sembolize ediyordu. Chan Budizmindeki dövüş sanatlarının paradoksal varlığını açıklamaya çalışan bu mistik anlatı, yüzyıllarca Tapınağa yönelik dini eleştirilere karşı bir argüman olarak kullanıldı. Böylelikle Şaolin rahipleri dövüş sanatları ile Chan Budizmi arasında spiritüel bir ilişki kurdu. Bu "jimnastik spiritüelizm"in gelişiminde Taoizm'in etkisi olduğu düşünülebilir.[12]

Tapınak Çin'de hüküm süren imparatorluk otoritesiyle ilişkisini Moğol egemenliği sırasında da sürdürdü. Yuan hanedanlığına (1271-1368) siyasi ve

Kung Fu Salonu'ndan bir duvar resmi. www.shaolin.org

dini destek verdi. Şaolin rahipleri hem yabancı imparatorlara rehberlik hizmeti sundu, hem de onları Çin halkını korumaya ikna etti. Moğol hükümdarları Şaolin'in desteğini Çinli tebaalarının itaatini kolaylaştıracak bir unsur olarak düşünüp, kabul ettiler. Hanedan lehine olması şartıyla, Tapınağın dini rolünü kullanmasına izin verdiler. Bunun yanında Tapınağa büyük araziler de armağan ettiler, öyle ki Yuan döneminde Şaolin Tapınağı kompleksi 1800'den fazla keşiş barındıran 5000'den fazla oda içeriyordu[13]; ayrıca 23 küçük yan-tapınağı kontrol ediyordu.[14] Şaolin rahiplerinin sunduğu dini ve askeri hizmetler hayatta kalmak ve genişlemek için benimsedikleri politikanın ürünüydü ve Tapınağın refahında (aynı zamanda düşüşünde) önemli bir rol oynuyordu.

Tapınak Konfüçyüsçülükten de etkilenmişti. Yuan döneminden itibaren, Tapınağın iç organizasyonu Konfüçyüsçü aile yapılanması gibiydi. Merkezdeki çekirdek tapınak yan-tapınaklarla çevriliydi (*fangtou*). Her fangtou kendi soy ağacına sahipti. Şaolin başrahibinin mensubu olduğu *fangtou* en büyük aileydi. Keşişler ve öğrencileri dahil olmak üzere daha küçük *fangtou* aileleri, merkezin yakınındaki daha küçük tapınaklarda yaşıyordu. Tapınak zenginleştikçe yavaş yavaş, daha uzak alt tapınaklar (*xiayuan*) kuruldu. Tüm *fangtou* rahipleri ve öğrencileri, kolektif Şaolin toplumunu oluşturuyordu. Songxian'daki Şaolin tarihsel olarak merkez tapınaktı.[15]

Şaolin, 1356'da Yuan Hanedanlığına son verecek olan Kızıl Türban isyanı sırasında saldırıya uğradı ve büyük bölümü yok edildi. Ancak "ulusal savunmaya" katkıları Ming döneminde de sürdü.[16] İlk Ming İmparatoru (gençliğinde bir Budist rahibiydi) Zhu Yuanzhang, Tapınağı çok daha militarize bir karakterle yeniden inşa ettirdi. Bu dönemde Wutai Dağı'nda bir dövüş sanatları geleneği vardı. Yeni Tapınağa, çok sayıda Wutai dövüşçüsü getirildi. Bu dövüşçü-keşişler daha sonra, köyleri yağmalayan haydutlara karşı kullanılmak üzere savaşçı-keşişler olarak askere alındı. Böylece Tapınak yeni hanedanın da takdirini kazandı.[17]

***

Bu katkıların karşılığı Ming imparatorlarının himayesiydi. Ming döneminde Tapınak kompleksindeki yapıların sayısında muazzam bir artış oldu. En önemlisi İmparatoriçenin armağan ettiği Budist kutsal yazıların saklanması için inşa edilen, görkemli mimarisiyle ünlü "Bin Buda Salonu"dur (*qian fo dian*).[18] Bu ayrıcalık Tapınağı Ming Hanedanlığıyla özdeşleştirdi. Şaolin, Budist yasasını ihlal ederken (savaş yoluyla) aynı zamanda imparatorluk himayesi ve siyasi statü kazandı. Bu ihlal, Chan Budist yasasının başka bir ihlaliyle yakından bağlantılıdır: Et yemek.[19] Ming döneminde Şaolin, rahipler tarafından düzenli dövüş sanatları eğitiminin verildiği bir "üs" haline gelmişti ve keşişler vücutlarını güçlü tutmak zorundaydı. Örneğin, Jiaqing döneminde (MS 1522-1566), Şangay yakınlarındaki Songjiang bölgesini korsanlara karşı savunulmasında aktif olarak yer aldılar.[20]

Ming dönemi edebiyatı, dövüş sanatları pratiklerine dair atıflar içerir. Bu kayıtlardan, *Shaolin chuanfa* (Şaolin'in dövüş yöntemleri) adını taşıyan dövüş sanatları eğitiminin bu dönemde yayıldığı anlaşılabilir. Aslında bu dönemde dövüş sanatlarına dair kaynakların artmasının nedeni Ming generali Qi Jiguang'ın, köylülerden oluşturacağı askeri birlik için büyük çaplı bir dövüş sanatları eğitim programı hazırlamış olmasıdır. Bu eğitim sonunda, 1558'de, Yiwu'da yaklaşık 3.000 kişi askere alındı ve Çin'in kıyı illerinde Japonlara ve yerli korsanlara karşı yapılan

savaşlarda oldukça etkili olacak askeri güce dönüştürüldü. Qi, sistemin işlediğini görünce yılda dört kez dövüş sanatları yeterlilik sınavları yaptı. Başarılı olanlar terfi ettirildi, ödüllendirildi; standartları karşılamayanlar ise disiplin altına alındı.[21]

Tapınak steli ve duvar resimlerinde, rahiplerin de on altıncı yüzyılda askeri eğitim gördüklerine ve edindikleri savaş becerilerini Şangay sahilindeki Japon korsan saldırılarına karşı kullandıklarına dair güçlü kanıtlar vardır.[22] Bir epigrafta maymun tarzı dövüş tekniğini gösteren bir keşiş anlatılır ki maymun dövüşü, Qi Jiguang'ın Yeni Askeri Teknikler adlı kitabında da geçer. Bu, keşişlerin Qi'nin askeri programına katıldığını gösterir. Şaolin'i kung fu ile ilişkilendiren anlatılara ise ancak Qing Hanedanlığının (1644) kurulmasından sonra rastlanır.[23]

Şaolin Tapınağı 16. yüzyıla gelindiğinde artık "imparatorluk tapınağı" olarak biliniyordu ve bağışları esas olarak imparatorların yönetim organı tarafından sağlanıyordu. Bu nedenle, tapınağın kaderi, hanedanların değişiminden ve kimliğinden önemli ölçüde etkilendi. Mançu istilası, bu açıdan Tapınağın gerileme dönemine girmesinin başlıca nedenidir. Ming hanedanlığının yıkılmasıyla birlikte Tapınak da büyük bir yıkım yaşadı. Yerel bir despot, Tapınağı yağmaladı ve rahiplerin çoğunu öldürdü. Tapınak yeniden inşa edilse de çok daha yavaş gelişti ve Ming imparatorluk himayesi altındaki ihtişamlı geçmişine asla geri dönemedi.[24] Bu dönem ait ünlü bir şiirde, Tapınaktan sadece birkaç aç keşişin kaldığı ıssız, virane bir yer olarak bahsedilir.[25]

Qing imparatorları, Şaolin'de gördüklerinden etkilenmemişti. Tapınağın onarılmasına yardımcı olma eğiliminde olmadıkları gibi, dini bir kurum ve bir dövüş sanatları pratiği merkezi olarak geri dönüşü konusunda isteksiz davrandılar. Altta yatan bu düşmanlık, Tapınağın eski Ming hanedanına olan sadakatinden kaynaklanıyordu. Mançuların gözünde Tapınak açıkça şüpheli konumdaydı. Hükümet, Şaolin'i özellikle yan-tapınaklarda süren dövüş eğitimlerini engellemeye odaklandı. Merkezin çevresinde konumlanan bu *fanghou*larda çoğunlukla ana tapınağın ortodoksisine uymayan, Budizm'in katı kurallarından ve disiplininden sapan ve hatta popülariteleri arttığında kendi otoritelerini kuran keşişler yaşıyordu. Bu keşişler tarihsel olarak hanedanlarla resmi ilişki kuran ve gerçekte hiçbir savaşa karışmayan Tapınak aristokrasisinin aksine, Şaolin heterodoksisini temsil ediyordu. Ayrıca heterodoks keşişlerinin dışında Budizm ile hiç ilgisi olmayan gezgin dövüşçüler de buralarda konaklıyordu. Şaolin, tıpkı temel öğretisi gibi su gibiydi, yerleşik din adamlarından oluşmayan akışkan bir topluluktu.[26]

Kung Fu Salonu'ndaki duvar resminden bir detay

Dunhuang duvar resimlerinden bir Bodhidharma tasviri
www.shaolin.org

Çin toplumunda istilacı Qing hanedanına duyulan nefret, Ming yanlısı gizli, yeraltı organizasyonların ortaya çıkmasına neden oldu. Pek çok Konfüçyüsçü bilim adamı, yeni rejime hizmet etmeyi reddetti. Şaolin'in daha önce tüm hanedanlara yaptığı gibi, yeni hanedana da sadakat yemini edip etmediği ise çelişkili bir konudur. Dönemin bilim adamlarından Huang Zongxi'nin bir pasajından Tapınağın hanedana destek verdiği anlaşılıyor. Zongxi, dönemin diğer muhalif sembol kişileri gibi yabancı yönetime karşı vatansever bir direniş biçimi olarak dövüş sanatları eğitimini teşvik ediyor, bu konuda yazılar yazıyordu.[27] Bir metninde Şaolin'in "harici dövüş okulu"nu, kökenleri efsanevi Taoist Zhang Sanfeng'e dayanan Wudang Dağlarındaki Taoistlerin ise "dahili" okulu temsil ettiğini öne sürer. Zongxi ayrıca,

"harici" okulun saldırgan tekniklerinin aksine, Taoist kavramları kullanan "dahili" okulun üstünlüğünü de savunur. Metin, Çin dövüş sanatları tarihinde Şaolin dövüş okulunun şöhretine yapılmış ilk referanstır; ancak, yazıldığı sıradaki önemi dövüş sanatlarına yapılan göndermede değil, sembolizminde yatar. Şaolin ve "harici" dövüş okulu yabancı Budizmi ve dolayısıyla Mançu hükümdarlarını simgeliyordu. Wudang Dağları ve onun "dahili" dövüş okulu ise, Taoizmi ve ülkenin Mançulara karşı direnişini simgeliyordu. Taoizm, Budizmin aksine, Çin'e ait, batın ve gizliydi. Yabancı olan teknik (Budizm, Şaolin, Moğol, Mançu vs) yüzeyde daha güçlü görünse de, yerli teknik (Taoizm, Çinli) aslında daha büyüktü. Ming'in iktidarı içsel ve gizliydi; ve bu iç-güce sahip olmak, gerçek gücü yansıtmayan dış-güce (Qing) sahip olmaktan çok daha önemliydi.[28]

Ancak 1679'da Şaolin dövüş sanatlarını görmek için Tapınağı ziyaret eden Gu Yanwu, Şaolin'in yabancı işgalcilerin değil, Ming sadakatinin bir simgesi olduğunu yazar.[29] Tapınağı bir isyana kalkışmamaları konusunda uyaran resmi Qing yazıtlarına dayanan bazı araştırmalar da Qing yönetiminin Şaolin rahiplerinin bir isyana katılmasından korktuğunu gösteriyor.[30] İlginç olan, 17.yüzyıl sonunda birbirlerinden bağımsız bir şekilde Tapınağı ziyaret eden şair ve gezginlerin Tapınaktan, harabeler arasında birkaç aç keşişin kaldığı, ıssız, virane bir yer olarak bahsetmeleridir. Muhtemelen korkulan, merkez tapınak değil, çevresindeki yan-tapınaklarda yaşayan gezgin rahiplerin oluşturduğu Şaolin topluluğudur. Zira 1735'te Qing İmparatoru Yongzheng, Şaolin çevresinde kalan son yan tapınakların da sökülmesini ve 25 *fangtou* ailesinin sınır dışı edilmesini emretmişti.[31]

Maitreya'yı (beş dünyevi Buda'nın sonuncusu) tasvir eden bir stel. Shaolin Tapınağı Stel Galerisindedir. www.shaolin.org

Chuzu Tapınağı'nın iç sütunundan bir detay. www.shaolin.org

Mançular özellikle dövüş sanatları becerilerine karşı ihtiyatlıydı. Örneğin, 1753'te İmparator Yongzheng, Çin'deki keşişlerin Budizm'i ihmal edip dövüş sanatlarına odaklandıkları için eleştirmişti.[32] 1775'te İmparator Qianlong ise, Şaolin'de dövüş sanatları eğitimi verilmesini yasakladı. Tapınağın, Qing imparatorlarından finansal destek görmediği açıktı ve (görünürde) eski ihtişamını tümüyle yitirmişti. 18. yüzyıl başlarında rahipler, tapınağı savunmasız bir konumda bırakarak terk etmeye başladı. Özel korumalık yaparak geçimlerini sürdürdüler, ayrıca halkın arasına karışıp onlara dövüş sanatları eğitimi verdiler.[33] Tapınak fiziksel olarak yok olurken, hakkında dilden dile dolaşan görkemli ve mistik bir efsane inşa ediliyordu.

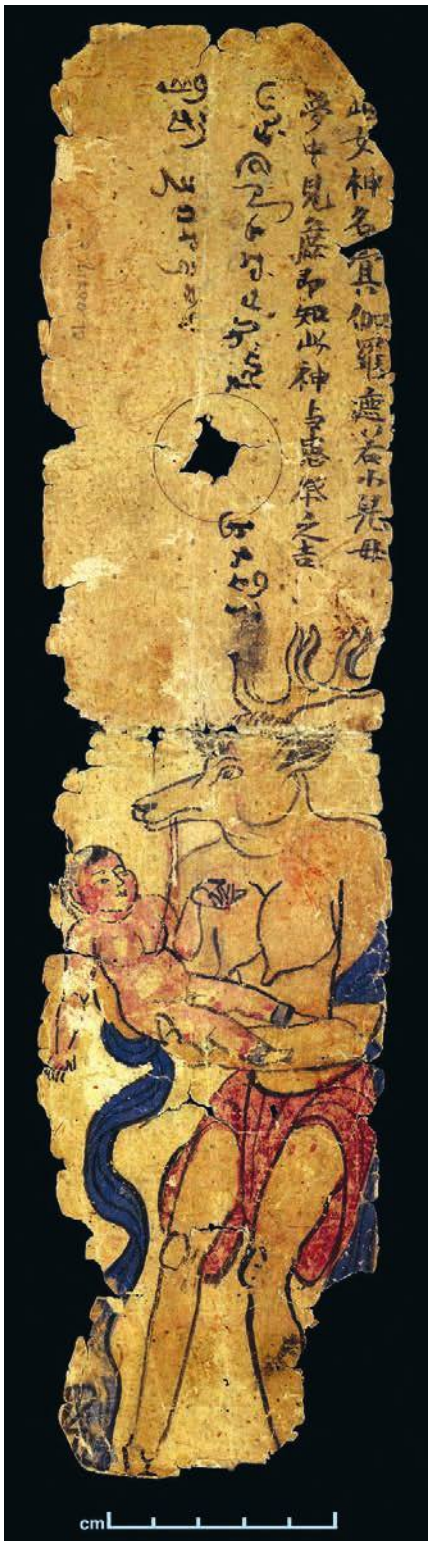

Jinnaruo Salonu'ndan bir duvar resmi. www.shaolin.org

19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, Çin, özellikle Kuzey illerinde, kıtlık ve yağmacılıkla boğuşuyordu; sürekli iç çekişmeler, dış saldırılar ve doğal felaketler yaşayan bir kaos ülkesi haline gelmişti. Bu dönemde yerel direniş hareketlerinin yanında, yağma ve baskınlardan halkı koruyan özel güvenlik örgütleri (*biaoju*) ortaya çıktı. Profesyonel dövüşçüler tarafından yönetilen bu örgütler, belirli bir ücret karşılığında, kervanlara eşlik ediyor, bankaları, rehin dükkanlarını, ticari işletmeleri koruyor, hatta evlerin önünde nöbet tutuyordu.[34]

Köylüler arasında gizli topluluklar, tarikatlar gelişmişti. Faaliyetleri, popüler Taoist ve Budist dini uygulamalarının ve dövüş sanatları eğitiminin bir karmasıydı. Bu "Taoist-Budist atletik hareket" sıradan halkın kanunsuzluğa, baskıcı hükümet görevlilerine ve ayrıcalıklı yabancılara karşı birleşme şekliydi. Zamanla dövüş sanatları stilleri çoğaldı, her topluluk kendi stilini, tarihini ve mitosunu yarattı. Yuan, Ming ve Ching dönemlerinde periyodik olarak ortaya çıkan Bai-lian jiào (Beyaz Lotus) hareketinin öğretilerinde Budizm'in büyülü güç, ritüel koruma ve dövüş

becerisi kavramlarıyla olan ilişkisine vurgu yapılıyordu. Başka bir heterodoks grup Qing Shui'ydi (Saf Su). Bu grup, becerikli bir dövüşçü ve koşucu olan Wang Lun'un liderliğinde, ezoterik bir "dövüş kulübü kardeşliği" olarak ortaya çıktı. Üyeler şifa ve şeytan çıkarmanın yanı sıra dövüş becerilerini artırmak için *nei kung* (bir tür ch'i eğitimi) egzersizleri yapıyordu. Öğretilerini dinleyenler arttıkça, Wang giderek mesihvari bir karizmaya ulaştı ve kurduğu "isyancı" ordusu 1774'te hükümet güçleri tarafından kesin yenilgiye uğratılıncaya kadar Shantung'daki birkaç kasabayı kontrol etti.[35] Dövüşçülerin bu yeminli kardeşliklerini andıran Tin Tei Wui, Sam Hop Wui, Sam Dim Wui ve Hung Mun gibi Triad toplumları da kendi mitoslarını yarattılar. Kökenlerini Şaolin'e, Zhang Sanfeng'e, Song dönemi halk kahramanı Yue Fei'ye dayandırdılar.[36] Bazı gruplar, Şaolin rahiplerinin dindar, savaşçı ve vatansever kimliğinin enkarnasyonu olduklarını öne sürdü. Örneğin, Hungmen tarikatı, kökeni Putian'daki bir Şaolin Manastırı'nda ikamet ettikleri söylenen Mançu karşıtı keşişlere uzanan efsanevi bir silsileye sahipti.[37]

Dunhuang duvar resimlerinden bir detay
www.shaolin.org

Qing döneminde büyüyen bu gizli toplumsal fenomen İmparatorluğun yıkılışına kadar sürdü ve kendine has, gizemli bir yeraltı anlatısı üretti.

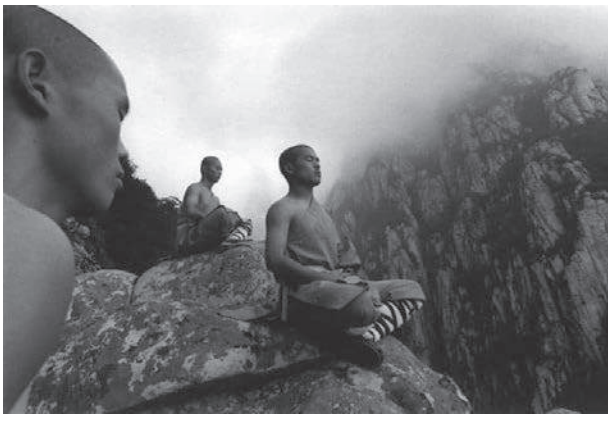
Budizm ve dövüş sanatları yağ ve su gibidir. Ahimsa (şiddetsizlik), Budizm'in en önemli ilkelerden biridir; silahlanmayı ve savaşı yasaklar. Öldürme, hatta öldürmeyi düşünme, ahimsa'nın ihlali anlamına gelir. Teravada okuluna göre kişinin kendini savunması bile yasaktır. Bir keşiş bu kuralı çiğnerse Sangha (bir Budist tarikatı) tarafından aforoz edilir ve cehennemde bir hayvan ya da aç bir hayalet olarak yeniden doğmaya mahkum olur. Buna rağmen, Budist Şaolin manastırının uzun bir askeri geçmişi vardır.[38] Bu, dini öğretilerin etkisinin devletin fiili siyasi ve askeri gücüyle ters orantılı olduğunu gösteren ilginç bir paradokstur. İktidar kaosa engel olamayıp, isyanları bastıramayıp, düşmanı yenemedikçe, toplum Budizm'in şiddetsizliği, pasifliği öğütleyen "yaşlı öğretisi"ne itaati daha çok sorgulamış, atletik, aykırı bir öğreti geliştirmiştir.

Şaolin rahipleri, Budizm ve dövüş sanatları arasındaki ilişki kurmakta pek zorlanmadılar. Zira Budist metinleri, içinden bir dövüş sanatları ideolojisi ve mitosunun geliştirilebileceği pek çok savaşçı imgesi içeriyordu. Erken Ortaçağ Çin'inde hayli popüler olan balladlar bu ilişkiye tanıklık eder.[39] Özellikle Asanga'nın eserleri *dharma*'yı korumak için güç kullanmayı, silahta ustalaşmayı öğütleyen etik metinler içerir. Kung fu'nun yaratıcısı olması tarihsel olarak tamamen uydurma olsa bile,[40] münzevi ve ikonoklastik bir öğretmen olarak, İmparatorluk himayesine (Şaolin'in aksine) ve dünyevi şöhrete kayıtsız, psişik yeteneklere sahip Bodhidharma figürü de önemlidir; teorinin inşasında kullanılmış bir araç olarak değinilmeyi hak eder. Örneğin, Bodhidharma'ya atfedilen bir pasajda, mükemmel bilgi "her zaman farkında olmak ve hiçbir yerde engellenmemek" olarak kabul edilir. Kanonik bir Chan metni olan Xinjing'te (Kalp Sutra) bu engel "ulaşmak"tır, çünkü istediğine ulaşan insan durulur.[41] Duran bir zihne sahip olmak, Chan Budistlerine göre aldanmaya neden olur. Bu halde görülen (dünya, eşya, insan vs) ancak bir sanrıdır, gerçekle karıştırılan hatalı bir görünümdür. Bir Chan Budisti durağanlığı şöyle anlatır:

"Ben aydınlanmadan önce dağlar dağ gibi nehirler nehir gibiydi. Aydınlanmaya başladıktan sonra artık dağlar dağ gibi nehirler nehir gibi değildi. Şimdi aydınlanmayı tamamladığımdan beri gene dağlar dağ nehirler nehir gibi."

Her ulaşma, durma noktası bir yanılsamadır, engeldir. Aydınlanma, Tanrı Maya'nın boşluğa attığı bir örtüde aldatıcı bir şekilde parıldayan mücevherdir.

Tomasz Gudzowaty, (2003), Shaolin Temple. Varşova: Tomasz Gudzowaty Photography

İnsanı durduran nedene bir ad verirler: durduran felaket.[42] Hiçbir şey durmak kadar ölümcül olamaz. Dövüş sanatlarına göre de böyledir, zihniniz durduğunda rakip bedeninizi yakalar, bu nedenle ölümcüldür. Hızlı hareket eden ise akıntı üzerinde giden bir top gibidir. Bu şekilde akan ve hiçbir yerde bir an bile durmayan zihin, ancak gerçekten görebilir ve gözlemleyebilir. Durma ve onun tehlikesi, Chan meditasyonistleriyle dövüş sanatları ustalarını teorik olarak birleştirir.

Bu öğreti ve inşa ettiği atletik-askeri tarih, her devirde kendi kaderini çizebilen Şaolin'in Çin askeri tarihinin en derin sorunsalına verdiği cevaptır.

DİPNOTLAR

1 Wu Qi, 1993, *"Wuzi"*, *The Seven Military Classics of Ancient China*, Ralph D. Sawyer (der.), New York: Basic Books, s. 220.
2 Agnus C. Graham, 1989, *Disputers of the Tao*, La Salle, III: Open Court, s. 6.
3 Dun J. Li, 1971, *The Ageless Chinese: A History*, New York: Charles Scribner's Sons, ss. 209-211.
4 Gerçek adı Miluotu'dur; Proto-Moğol Xianbei kökenlidir.
5 Barry Allen, 2015, *Striking Beauty: A Philosophical Look at the Asian Martial Arts*, New York: Columbia University Press.
6 Tang İmparatoru Li Shimin (T'ai Tsung) tarafından imzalanan bir stel üzerindeki epigrafta atıf yapılan harekatın ayrıntıları belirsizdir. Stewart McFarlane, 2001, "Buddhism and the new warriors: Eastern martial arts in western contexts", *Contemporary Buddhism: An Interdisciplinary Journal*, 2:2, ss. 153-168, s. 154.
7 Saray astrologu Fu Yi'nin 621 ile 624 yılları arasında Tang imparatoru Gaozu'yu tüm Budist rahipleri ülkeden sürmeye ikna etmek için uğraştığı biliniyor. Arthur Frederick Wright, 1951, "Fu I and the Rejection of Buddhism", *Journal of the History of Ideas*, 12:1, ss. 33-47.
8 Nikolas Broy, 2012, "Martial Monks in Medieval Chinese Buddhism", *Journal of Chinese Religions*, 40:1, ss. 45-163.
9 Peter Lorge, 2012, *Chinese Martial Arts: From Antiquity to the Twenty-First Century*, Cambridge: Cambridge University Press.
10 The Sports Ministry of China, 1997, *History of China Martial Art*, Beijing: People's Press, s. 125.
11 Shi Yongxin, 2004, *"Cultural Form and History of Shaolin Kungfu"*, Shi Yongxin (der.), Collected Works on Shaolin Kungfu, Zhengzhou: Shaolin Bookstores.
12 1610 yılında askeri stratejist Cheng Zongyou tarafından yazılan bir Şaolin dövüş sanatları kitabında, (Şaolin Gunfa Çanzong) bu anlatıyla ilgili "kanıtlar" sunulur. Boyuan Lin, 1994, *History of Chinese Martial Art*, Beijing: Beijing Sport University Press, s. 337.
13 Zhixue Liu, 1982, *Data Set of Shaolin Temple*, Beijing: Bibliography and Literature, s. 5.
14 Yucheng Wen, 1999, *Shaolin Fanggu*, Tianjin: Baihua Literature and Art Publishing House, 1999, ss. 238-9.
15 Xiaoyan Su, 2016, "Reconstruction of Tradition: Modernity, Tourism and Shaolin Martial Arts in the Shaolin Scenic Area, China", *The International Journal of the History of Sport*, 33:9, s. 4
16 Şaolin'in devlete milis kuvvet vermesi *Minshi ve Ming shi lu* gibi tarihsel kayıtlarda geçer. A.g.e, s. 4.
17 Peter Lorge, 2012, *Chinese Martial Arts: From Antiquity to the Twenty-First Century*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 174-75.
18 Meir Shahar, 2016, *The Shaolin Monastery : History, Religion, and the Chinese Martial Arts*, Honolulu: University of Hawai'i Press, s. 73.
19 John Kieschnick, 2005, *"Buddhist Vegetarianism in China", Roel Sterckx (der.), Of Tripod and Palate: Food, Politics, and Religion in Traditional China*, New York: Palgrave Macmillan, ss. 186-212.
20 Stanley E. Henning, 1981, "The Chinese Martial Arts in Historical Perspective", *Military Affairs*, 45:4, ss. 173-179, s. 175.
21 A.g.e., s. 174.
22 Stewart McFarlane, 2001, "Buddhism and the new warriors: Eastern martial arts in western contexts", *Contemporary Buddhism: An Interdisciplinary Journal*, 2:2, ss. 153-168, s. 154.
23 Stanley E. Henning, 1981, "The Chinese Martial Arts in Historical Perspective", *Military Affairs*, 45:4, ss. 173-179, s.175.
24 Peter Lorge, 2012, *Chinese Martial Arts: From Antiquity to the Twenty-First Century*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 202.
25 Meir Shahar, 2016, *The Shaolin Monastery : History, Religion, and the Chinese Martial Arts*, Honolulu: University of Hawai'i Press, s. 182.
26 A.g.e., s. 185.
27 Stanley E. Henning, 1981, "The Chinese Martial Arts in Historical Perspective", *Military Affairs*, 45:4, ss. 173-179, s. 176.
28 Douglas Wile, 1999, *Ta'i Chi's Ancestors: The Making of an Internal Martial Art*, New City, N.Y.: Sweet Ch'i Press, s. 53; Lorge, 2016, ss. 191-93.
29 Meir Shahar, 2016, *The Shaolin Monastery : History, Religion, and the Chinese Martial Arts*, Honolulu: University of Hawai'i Press, s.185.
30 Weiliang Zhou, 2004, *"The Historical Changes on Shaolin Martial Art during Ming and Qing Dynasty"*, Sports Culture Guide, 1, ss. 69-73.
31 A.g.e., s. 4.
32 Jianqiang Niu ve Changgui Zhao, 2007, "Changes of Survival Space of Shaolin Martial Art During Ming and Qing Dynasty", *Academic Journal of Zhongzhou*, 4, s. 164.
33 A.g.e., s. 164.
34 Stanley E. Henning, 1981, "The Chinese Martial Arts in Historical Perspective", *Military Affairs*, 45:4, ss. 173-179, s. 176.
35 Haklarında, sorgu raporları incelenerek ayrıntılı olarak yapılmış bir araştırma için bkz. Susan Naquin, 1981, *Shantung Rebellion*, New Haven: Yale University Press, ss. 65-167.
36 Antony, Robert J, 1988, Pirates, Bandits and Brotherhoods: A Study of Crime and Law in Kwantung Province 1796-1839, Doktora tezi, University of Hawaii, ss. 273-278.
37 William T. de Bary, 1963, *Sources of Chinese Tradition*, New York: Columbia University Press, ss. 649-650.
38 Nikolas Broy, 2012, "Martial Monks in Medieval Chinese Buddhism", *Journal of Chinese Religions*, 40, ss. 45-89.
39 Stewart McFarlane, 2001, "Buddhism and the new warriors: Eastern martial arts in western contexts", *Contemporary Buddhism: An Interdisciplinary Journal*, 2:2, 153-168, s. 155.
40 Hagiografik kayıtlara göre Bodhidharma, beşinci yüzyılın sonlarında yeni bir meditasyon tarzıyla Çin'e seyahat eden Kşatriya sınıfına mensup Hintli bir keşişti. İmparator Liang Wu Ti ile yaptığı tatsız bir görüşmenin ardından Songshan'a çekildi ve dokuz yıl boyunca bir mağarada meditasyon yaptı. Chan'ın duvara bakma meditasyon yöntemini uygulayabilecek güç ve dayanıklılığı kazanabilmeleri için rahiplere doğru nefes almayı ve "Lohan'ın 18 eli" olarak bilinen yoga tabanlı dövüş hareketlerini öğretti. Bodhidharma'yı Şaolin tapınağıyla ilişkilendiren ve Chan'ın kökenlerine bağlayan anlatılar, Chan Budizminin yükselişte olduğu sekizinci yüzyıldan kalmadır. Bodhidharma üzerine daha ileri okuma için, Bernard Faure, 1986, "Bodhidharma as Textual and Religious Paradigm", *History of Religions*, 25:3, 187-198.
41 Stephen Addiss (der.) 2008, *Heart Sutra*, Zen Sourcebook, Indianapolis: Hackett, s. 5.
42 Takuan Soho, 1986, *The Unfettered Mind: Writings from a Zen Master to a Master Swordsman*, Tokyo: Kodansha International, s. 26.

Nur Conker Vergin: Cumhuriyet'in Kurucu Elitine Mensubiyet, Cumhuriyet'in Kurucu İdeolojisine Muhalefet, Devlete İtaat*

MEHMET Ö. ALKAN

YAZI, GEÇEN OCAK AYINDA KAYBETTİĞİMİZ NUR CONKER VERGİN'İN SOY AĞACINDAN AKADEMİK HAYATINA, SİYASAL YAKINLIKLARINDAN CUMHURİYETİN KURUCU İDEOLOJİSİNE YÖNELTTİĞİ ELEŞTİRİLERE, PARLAMENTER DEMOKRASİ YERİNE TÜRKİYE'YE ÖZGÜ BİR BAŞKANLIK MODELİ ÖNERİSİNE VARANA DEĞİN KAPSAMLI BİR PORTRESİNİ ÇİZİYOR.

Nur Conker Vergin

NUR CONKER VERGİN (21 EYLÜL 1941 - 18 OCAK 2021)

Nur Conker Vergin hiç kuşku yok ki Türkiye'deki siyaset sosyolojisinin önde gelen isimlerinden biriydi. Sosyoloji alanında hem sahada yaptığı araştırmalar hem de kurumsal ve kavramsal çalışmalarıyla öne çıktı. Öte yandan Türkiye siyasetine dair fikirleri ve rejime dair çözümlemeleri daha 1980'lerin sonundaki başkanlık sistemi önerileriyle temayüz etti. Frankofondu, dünyayı Fransız lisânı üzerinden yakından takip etmekle birlikte, İngilizcesi ciddi bir akademik seviyedeydi. Kendisiyle 1999 yılında İstanbul Siyasal'a ikinci gelişindeki hocalığı sırasında tanıştık. Fakültedeki odasında ve telefonda defalarca uzun uzun ve derin sohbetlerimiz oldu. Tarihi, siyaset sosyolojisinin temel dayanaklarından biri olarak düşündüğü için Türkiye tarihinin çeşitli meseleleri sohbetlerimizin konusunu oluştururdu.

Fakülte'nin nev'i şahsına münhasır hocalarındandı. Fakültemize önce 1980'de gelmiş, ilk -kurucu- öğrencilerimizin hocası olmuştu. İkinci kez 1999'da geldi ve yaklaşık 7 yıl hocalık yaptıktan sonra emekli oldu. Hocalık yaptığı dönemde konusuna hakimiyeti, entelektüel kapasitesi ve yetkinliği, etkileyici konuşması ve dinleyenleri saran ders anlatımıyla öğrencilerini derinden etkilemişti. Güçlü bir egosu vardı, adetâ kimseye müdânası yoktu. Bir kadın akademisyen olarak akademik camiada var olmanın özgüveni ve mücadele etmenin de azmi vardı.

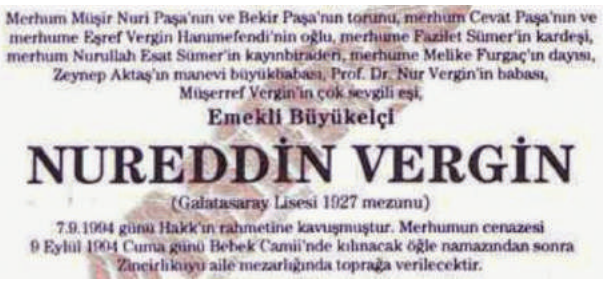
Cumhuriyet'in kurucu eliti diyebileceğimiz bir aileye mensuptu ve Atatürk'ün en yakın arkadaşının torunuydu. Cumhuriyet elitine ait olmaktan her zaman gurur ve memnuniyet duyduğunu ve bunu bir ayrıcalık olarak yaşadığını, ama bu çok önemsediği aidiyeti aynı zamanda Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi ile hesaplaşmasında bir avantaj ve hatta bir dokunulmazlık olarak yaşadığını söylemek mümkün. İlk kez doktorasını yaparken Zonguldak Ereğli'de karşılaştığı ve Türkiye'ye döndükten sonra da 1970'ler boyunca -ve elbette günümüze kadar- Türkiye'nin iki önemli gündemi ve temel sorunu olan siyasal İslam ve Kürt sorunu ile çıplak birer gerçek olarak tanışmış ve akademik olarak ilgilenmeye başlamıştı. Genelde dinin, özelde İslamiyet'in değişen Türkiye'nin hayatında, göç etmek zorunda kalan, kapitalizmin acımasızlığına maruz kalan, işçileşen, varoşlara yerleşen ve yoksullaşan kitlelerin hayatında belirgin ve belirleyici bir rol oynadığını ve ciddi bir önem taşıdığını gözlemlemesi hem akademik hem siyasal bakışını radikal şekilde değiştirmişti. Bu gerçeğin farkında

olmadıkları, kaba bir yaklaşımla laikliği "laikçilik" olarak kullandıklarını belirttiği için laik mahalleyi eleştirdiğinde tepki topladı. İslamcılara da dine siyaseti sokmak gibi bir tehlikeli iş yaptıklarını söyleyerek buna karşı çıktı. Özal'dan itibaren başkanlık sisteminin en ateşli savunucularından biri oldu. Hem Refah Partisi'nin hem de AK Parti'nin yükselişini ve iktidara gelişini tahmin etmişti. Bununla birlikte ne laik mahalleye ne de siyasal İslamcılara yaranamadı. Özellikle laik mahalleden gelen bir kısmı acımasız eleştirileri göğüslemesi kolay olmadı, yaralandığını hissetti. Ancak her zaman "Türkiyeli Müslümanlık" ya da "Türk Müslümanlığı" şeklinde tanımladığı dinî inancını ifade etmeye de devam etti. Belirli bir süre yurt dışında yaşamanın da pekiştirdiği Türk kimliğini milliyetçi bir vurguyla övünerek öne çıkarırdı. Bunun hikâyesini bir başka deyişle bir siyaset sosyoloğunun siyasal sosyalizasyonu diyebileceğim süreci, 2011 yılında *Doğu Batı* dergisine yazdığı "Kişisel Tarih ve Kimlik İnşası: Nasıl Türk Olunur?" başlıklı oldukça uzun ve ilginç bir yazıda anlatacaktı. "Türk oluşum sadece doğuştan gelen bir veri değil, bizâtihi hayat hikâyemin, yani biraz da tesadüflerin yol açtığı millî kimlik inşâ sürecimde beni getirdiği nokta" onun cümleleridir. Bu yazısı da kurucu ideolojinin bir tür tarif ettiği Türk kimliği ve Türk milliyetçiliği ile satır aralarında hesaplaştığı bir yazıdır.

Kurucu ideolojiyi siyasal İslam ve Kürt meselesi açısından sert bir şekilde eleştirse de "Cumhuriyet"e ve "devlet"e olan saygı ve itaatini her şeyin üstünde gördü ve tam anlamıyla siyasal fikirlerinin merkezine yerleştirdi. Siyasal olarak liberal merkez sağı destekledi. Ancak siyasal İslam konusundaki akademik araştırmaları, birikimi ve tespitleri bir süre sonra akademik bir dil ve tespit olmaktan ziyade, ılımlı siyasal İslamcı -Refah, Fazilet, Saadet ve AK Parti gibi- partilerin Cumhuriyet'in çatışma ve kriz olarak algıladığı halk İslamı ile devlet laikliği arasındaki çelişkiyi ve çatışmayı, azaltıcı ve birleştirici bir rolü olabileceği düşüncesiyle siyasal bir dile ve dolaylı bir parti desteğine dönüştü.

SOYADI HİKÂYESİ: NUREDDİN VERGİN (1908-7 EYLÜL 1994)

Ölene kadar taşıdığı Vergin soyadını sonradan, kendi öz babası gibi benimsediği ve annesi Müşerref Hanım'ın ikinci evliliğini yaptığı hariciyeci ve önde gelen diplomatlardan Nureddin Vergin'den almıştı. Nureddin Vergin, Selanikliydi. Müşir Nuri Paşa ve Bekir Paşa'nın torunu, Cevat Paşa ile Eşref Hanım'ın oğludur. 1927'de Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş, sonrasında hariciye mesleğine girmişti. Nureddin Vergin ilk evliliğini İstanbul vali ve belediye reisi Muhittin Üstündağ'ın kızı Günseli Üstündağ ile yapmıştı. Nureddin Vergin'in Roma'da müsteşarlığı sırasında geç vakit davet edildikleri bir gece gösterisinden dönerken, örfi idare sırasında bir İtalyan devriyesinin açtığı ateş sonucu 31 Temmuz 1943'te vücuduna isabet eden bir kurşunla arabada öldürülmüş, olay diplomatik bir skandala dönüşmüştü. Günseli Üstündağ, 8

Merhum Müşir Nuri Paşa'nın ve Bekir Paşa'nın torunu, merhum Cevat Paşa'nın ve merhume Eşref Vergin Hanımefendi'nin oğlu, merhume Fazilet Sümer'in kardeşi, merhum Nurullah Esat Sümer'in kayınbiraderi, merhume Melike Furgaç'ın dayısı, Zeynep Aktaş'ın manevi büyükbabası, Prof. Dr. Nur Vergin'in babası, Müşerref Vergin'in çok sevgili eşi,

Emekli Büyükelçi

NUREDDİN VERGİN

(Galatasaray Lisesi 1927 mezunu)

7.9.1994 günü Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Merhumun cenazesi 9 Eylül 1994 Cuma günü Bebek Camii'nde kılınacak öğle namazından sonra Zincirlikuyu aile mezarlığında toprağa verilecektir.

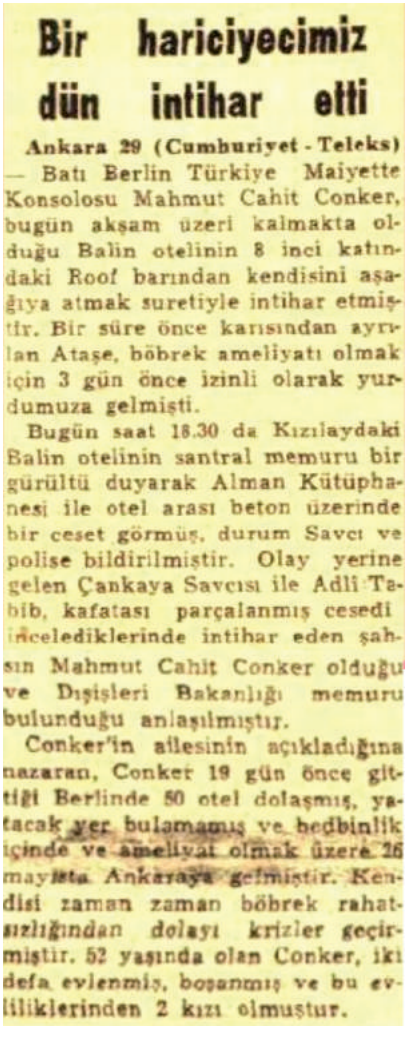
Nureddin Vergin'in Vefat Haberi *Milliyet* (9 Eylül 1994)

Ağustos 1943'te Türkiye'de toprağa verildi. Nureddin Vergin sonrasında Nur Vergin'in annesi Müşerref Hanım ile evlendi. Her ikisinin de ikinci evlilikleriydi. Başarılı bir kariyeri olan Nureddin Vergin, Lizbon (1952-1956), Atina (1957-1960), Vatikan (1960-1961), tekrar Lizbon (1961-1963), Madrid (1963-1965) Paris (1966-1968) (Aynı zamanda İrlanda nezdinde) ve Viyana'da (1970-1971) Büyükelçilik yapmıştır. Bu görevleri sırasında Nur Vergin hep yanında olmuştu. 9 Eylül 1994'te vefat ettiğinde verilen ölüm ilanında "Prof. Dr. Nur Vergin'in babası" olarak yazılmıştı. Konuşmalarımızda Nureddin Vergin'i gerçek bir baba olarak benimsediğini ve üzerinde çok hakkı olduğunu belirterek minnettarlığını dile getirirdi. Doktorasını da Nureddin Vergin'in Paris Büyükelçiliği sırasında onun yanında Sorbonne Üniversitesi'nde yapmıştı. Hiç kuşku yok ki Nureddin Vergin de bir Cumhuriyet elitiydi. Mezarı Zincirlikuyu'dadır.

MAHMUT CAHİT CONKER (1912-29 MAYIS 1964)

Ama Nur Vergin'in asıl gözden kaçan ve onu ayrıcalıklı bir elit haline getiren akrabalığı dedesi Mehmet Nuri Conker'dir. Nur Vergin'in annesi Müşerref Hanım, ilk evliliğini Mahmut Cahit Conker'le yapmıştı ve çiftin tek çocuğu olmuştu. Mahmut Cahit Conker, Nuri Conker ile Nedime Conker'in oğlu olarak 1912'de doğmuştu. Yurt dışında okumuş Montrö'de *Les Bosphore et les Dardanelles. Les conventions des détroits de Lausanne 1923 et Montreux* 1936 başlığı ile doktora tezi yazmış ve 1938 yılında Lozan Üniversitesi'nde savunmuştu. Yurda dönüşünde hariciyeci oldu, diplomatlık yaptı. İkinci evliliğinden Yasemin adlı bir kızı oldu. Dışişlerinin Montrö konusunda danıştığı ilk isimdi. 1964 yılında intihar ettiğinde Batı Berlin Başkonsolosluğu'na Birinci Sınıf Konsolos olarak yeni atanmıştı. Ölümünü haber veren gazeteye göre Berlin'e gitmiş, ancak kalacak uygun bir yer bulamamıştı. İkinci eşinden de tam o sıralarda ayrılmış, bezginlik içinde böbrek ameliyatı olmak için 26 Mayıs'ta Ankara'ya gelmişti. 29 Mayıs'ta Kızılay'da kaldığı Balin Oteli'nin 8. katından kendisini aşağıya atarak intihar ettiğinde 52 yaşındaydı. Ölüm ilanına "Atatürk Aşık'ı" diye yazılmıştı.

Nur Hoca, annesinin ikinci eşi olan Nureddin Vergin'i tam bir baba olarak benimsemiş ve öz babasından aldığı soyadını değiştirmiş ve Nureddin Bey'in Vergin soyadını almıştı. Ancak ilginçtir, 1990'ların sonunda yayınladığı eserlerin üzerinde Nur Vergin yazmakla birlikte, önsözlerini biyolojik baba tarafından akrabalığını vurgulayacak şekilde soy ismi-

Bir hariciyecimiz dün intihar etti

Ankara 29 (Cumhuriyet - Teleks) — Batı Berlin Türkiye Maiyette Konsolosu Mahmut Cahit Conker, bugün akşam üzeri kalmakta olduğu Balin otelinin 8 inci katındaki Roof barından kendisini aşağıya atmak suretiyle intihar etmiştir. Bir süre önce karısından ayrılan Ataşe, böbrek ameliyatı olmak için 3 gün önce izinli olarak yurdumuza gelmişti.

Bugün saat 18.30 da Kızılaydaki Balin otelinin santral memuru bir gürültü duyarak Alman Kütüphanesi ile otel arası beton üzerinde bir ceset görmüş, durum Savcı ve polise bildirilmiştir. Olay yerine gelen Çankaya Savcısı ile Adli Tabib, kafatası parçalanmış cesedi incelediklerinde intihar eden şahsın Mahmut Cahit Conker olduğu ve Dışişleri Bakanlığı memuru bulunduğu anlaşılmıştır.

Conker'in ailesinin açıkladığına nazaran, Conker 19 gün önce gittiği Berlinde 50 otel dolaşmış, yatacak yer bulamamış ve bedbinlik içinde ve ameliyat olmak üzere 26 mayısta Ankaraya gelmiştir. Kendisi zaman zaman böbrek rahatsızlığından dolayı krizler geçirmiştir. 52 yaşında olan Conker, iki defa evlenmiş, boşanmış ve bu evliliklerinden 2 kızı olmuştur.

Babası Mahmut Cahit Conker'in intihar haberi. *Cumhuriyet* Gazetesi 30 Mayıs 1964

ne "Conker"i ilâve ederek, adını "Nur Conker Vergin" olarak yazmaya başladı. 2011'de yazdığı "Kişisel Tarih ve Kimlik İnşası: Nasıl Türk Olunur?" adlı yazıda kendini tanımlarken köklerini: "Rumelili bir Türk babadan olma ve Giritli bir Türk anadan doğma bir insan olarak Türk oluşumu şahsen peyderpey inşa etmiş olmamla" diye hatırlayacaktır. İlginçtir anne tarafından Hanya'daki köklerinden, İzmir'e yerleşmelerinden ve anne köklerini ziyaretinden söz ederken, baba tarafından yani Selanik'ten o da Atatürk vesilesiyle bir kez söz edecektir.

"BENİ NİÇİN YALNIZ BIRAKTIN NURİ!": MEHMET NURİ CONKER (1880-11 OCAK 1937)

O Nuri Conker ki Atatürk'ün çocukluk, okul, gençlik, askerlik, harp ve inkılâp arkadaşı olmanın ötesinde hiç kuşku yok ki en yakın arkadaşıydı. Selânikliydi. (Muhtemelen Nuri Conker'den sonra Salih Bozok gelirdi ki o da Nuri Conker'in kız kardeşi Düriye Hanım ile evliydi. Belki bir de Fuat Bulca'yı saymak gerekir.) Çocukluktan beri -birkaç senelik fasılâlar dışında- Mustafa Kemal'le neredeyse hiç ayrılmamışlardı. Bütün okullarda kendisinden bir sınıf büyük Mustafa Kemal ile birlikteydiler. İkinci Meşrutiyet, Derne/Trablusgarp, Balkan, Umumi Harp, Kurtuluş Savaşı ve sonrası hemen hemen bütün görevlerde birlikteydiler. Nuri Bey'in Çanakkale'de Mustafa Kemal Bey komutasındaki Conkbayırı'ndaki askeri başarıları yıllar sonra ona Atatürk tarafından Conker soyadının verilmesine vesile oldu. Yine Büyük Harp'ten bir yıl önce, 1914 yılında (eski tarihle 1330 senesinde) Mustafa Kemal ilk kitabını Nuri Conker'in yayınladığı bir kitap üzerine yazmıştı. Şöyle ki, o sırada Kaymakam Nuri Conker *Zabit ve Kumandan* adıyla bir kitap yayınlamıştı. Mustafa Kemal ile Nuri Conker o kadar yakındılar ki, Sofya'da bulunan Erkân-ı Harp Kaymakamı ateşemiliter Mustafa Kemal Bey bu kitabın ardından ve bu kitapla bir söyleşi şeklinde *Zabit ve Kumandan* ile *Hasbihâl* adlı kitabını yazmış ve hem de Nuri Conker'e ithaf etmişti. Kitaplar peş peşe yayınlandı. Mili Mücadele sonrasında Kütahya mebusluğu da yapmıştı. Atatürk'ün isteği ile SCF Genel Sekreteri oldu. Nuri Conker dışında Atatürk'e birinci ismiyle hitap edip şakalar yapabilen, gerektiğinde tereddütsüz ona çıkışabilen, kafa tutan, itiraz edebilen ikinci bir isim olmamıştır. Hatta Atatürk'ün taklidini yapabilen, herkesin içinde kendisine bağırabilen tek kişi diye bilinir. 11 Ocak (İkincikânun) 1937'de öldüğünde Ankara'da o güne kadar yapılmış en büyük cenaze töreni düzenlendi. Atatürk, can yoldaşının cenazesine katılamamış ve kendisinin çelenk gönderdiği muhteşem bir törenle uğurlanmasını istemişti. Gazetelerin "Nuri Conker, hayatının en mühim kısmını Atatürkün yanında ve izlerinde çalışarak geçirdi" diye başlık attıklarında haklıydılar. Vefatı sonrasında, Atatürk'ün çeşitli vesilelerle Çankaya Köşkü'nde sofradaki arkadaşlarını da yanına alarak mezarını ziyaret ettiği ve mezarı başında "Beni niçin yalnız bıraktın Nuri!" diye sitem ettiği en yakın arkadaşıdır. Mehmet Nuri Conker vefat ettiğinde o zamanki deyişle Kamutay Asbaşkanı yani TBMM Başkanvekili ve Gaziantep mebusuydu.

Nur Hoca, dedesi Nuri Conker'den de babasından da söz etmekten pek hoşlanmazdı. Dedesinden ve babasından kalma, benimle paylaştığı ancak yayınlamaktan kaçındığı belgelerin çok önemli olduğunu düşünmüştüm. Umarım kaybolup gitmez.

Çok Acı Bir Kayıp

Merhum Nuri Conker ile Nedime Conker'in çok sevgili ve kıymetli oğlu, Nur ve Yasemin Conker'in sevgili babaları, Orhan ve Ali Conker ile Kıymet Tesal'ın sevgili ve şefkatli kardeşleri, Mehmet, Naime, Zeynep ve Nuri Conker'in amcaları; Zâfire Conker ve Semra Conker ile Necip Tesal'ın kayınbiraderleri merhum Dürriye Bozok'un yeğeni, Cemil Bozok ve Sabiha Yenen'in dayızadeleri, Berlin Başkonsolosluğunda Birinci Sınıf Konsolos,

HUKUK DOKTORU

Asil ruhlu, temiz kalbli, ateşli milliyetperver, iyi ve idealist insan,

ATATÜRK AŞIK'I

Mahmut Cahit Conker

29 mayıs 1964 cuma günü Allahın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 1 haziran 1964 pazartesi günü öğle namazından sonra Hacı Bayram Camiinden alınarak Asrî Mezarlıktaki ebedî istirahatgâhına tevdi olunacaktır.

Babası Mahmut Nuri Conker'in ölüm ilanı. *Cumhuriyet* Gazetesi 31 Mayıs 1964

Nedime Conker, *Ulus* Gazetesi, 29 Ocak 1935, Ressam M. Saip Tuna çizimi

[Nuri Conker'in eşi yani Nur Vergin'in babaannesi Nedime Nuri Conker'i 21 Temmuz 1969'da, amcası Ali Nuri Conker'i 1973'te, hariciyeci olan akademik eğitim almış olan amcası Orhan Conker'i (1970-1975). 1975'te ve halası Kıymet Tesal'ı da 1988'de kaybetmiştir.]

PARİS, DOKTORA VE İSTANBUL: TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ: SİYASAL İSLAM VE KÜRT MESELESİ

Nur Vergin de annesi ve babası gibi iki evlilik yapmıştı. İlk evliliğini genç yaşında yapmış ve kısa sürmüştü. 1967 Mart'ında gazeteye yansıyan haberde "birinci izdivacımda annemi dinlemeyip iki bayram arasında evlendim. Şimdi Bayram bitsin, hemen Fikret Hakan'la evleneceğim" dese de ailesinin bu evliliği onaylamadığı, dolayısıyla Fikret Hakan ile aslında ikinci evliliğini yapamadığı da hatırlanıyor. Ama ikinci evlilik haberlerinin dolaştığı sırada Nureddin Vergin Paris Büyükelçisiydi ve kendisi de doktorasını yapmaktaydı. Paris'te yaşadığı o yıllarda bir yandan akademik çalışmalar yaparken bir yandan da başta tiyatro olmak üzere sanatla da ilgilenmiş ve tiyatro metinleri çevirmiş, tiyatro festivallerini takip etmişti. Tutkuyla bağlı olduğu tiyatrodan yine ailesinin onayı olmadığı için vazgeçmesini üzücü bir hatıra olarak anımsardı.

Türkiye'ye döndükten sonra da başlangıçta Paris'te yoğunlaştığı sanata olan ilgisini Vollard'dan 1974'te çevirdiği *Bir Tablo Satıcısının Anıları* adlı eserler devam ettirmişti. Ayrıca *Dışişleri Akademisi Dergisi*'nde yayınlanan "Perde Arkasından Zürih" gibi makalelerle bir aile geleneği olarak diplomasi konusuna ilgi göstermekle ve kimi makaleler yayınlamakla birlikte, kısa süre sonra sosyoloji alanında saha araştırmalarına geri dönecekti.

Hiç kuşku yok ki doktora tezi onun hayatında tam anlamıyla bir dönüm noktasıydı. Raymond Aron, Georges Gurvitch ve doktora tez danışmanlığını üstlenmiş olan Georges Balandier gibi dünya çapındaki isimlerden ders almış olmasını yıllar sonra da minnetle anacaktır. Türkiye'ye geldiğinde -dönemin de sağladığı kolaylıkla ve elbette beklenebileceği üzere- İ.Ü. İktisat Fakültesi'ne öğretim üyesi olarak girmişti. Doktora tezi Industrialisation et Changement Social *Etude Comparative Dans Trois Villages d'Ereğli (Turquie)* [Sanayileşme ve Toplumsal Değişme: (Türkiye'de) Ereğli'nin Üç Köyünde Karşılaştırmalı İnceleme] başlığı ile İktisat Fakültesi Yayınları arasından 1973 yılında çıktı.

Daha Türkiye'ye kesin dönüş yapmadan, doktora tezi için Türkiye'ye gelip, Zonguldak Ereğli'de saha araştırması yaparken, farklı bir Türkiye ve farklı bir toplumsal gerçekle tanışmış, dinin toplumsal ve kültürel yaşamın etkili ve ayrılmaz bir parçası olduğunu fark etmişti. O güne kadar içinde yer aldığı çevrenin, edindiği kültür ve aldığı eğitimin tahmin ettiği Türkiye ile inceleme yaptığı yer ve zamandaki toplumsal yaşamın farklı olmasından etkilenmişti. Buna göre hem bir ideolojik tahakküm olarak hem de toplumsal değişim ve ilerleme düsturu olarak ekonomik gelişmenin evrensel ussallaşma ve çağdaşlaşmayı meydana getirdiğine/getireceğine ilişkin varsayımın geçerli olmadığını gözlemlediğini düşünüyordu. Meselâ bir yörede demir-çelik gibi bir ağır sanayinin kurulmasının, hayatın kutsallaştırıcı öğelerden arınarak din dışı bir düşüncenin doğmasına yol açacağı varsayımının tamamen geçersiz olduğunu görmüştü. Bir başka deyişle hem Cumhuriyet'in kurucu ideolojisinin sanıldığı gibi işlemediğine hem de yukarıda değindiğim genel sosyolojik tahmin ve önermenin yaşanmadığına tanık olmuştu ki bu onu hayatı boyunca etkileyen temel gözlemlerden biri olacaktı. Belki de dedesinin ve babasının bağlı olduğu CHP ve kurucu ideolojinin haksız çıkmasından da memnuniyet duymuştu. Nakşibendiliğin Ereğli'deki etkisine de şahit olması demek, o güne kadar kendi mahallesinin dışında yer alan, hayatında hiç yer almayan tasavvufun gücüne ve etkisine de tanık olması demekti.

Sanırım Ereğli konusunda Mübeccel Kıray'dan sonra çalışan ikinci sosyologdu. (Mübeccel Kıray, kent sosyolojisi çalışmalarının öncülüğünü yaparken, Nur Vergin, aynı konuda farklı bulgular elde etmiş, Şerif Mardin'in teorisini yaptığı ve *Din ve İdeoloji* adıyla 1969'da A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları arasında çıkan "halk islamı" olarak nitelediği tarihsel geçmişi içeren anlatımını adetâ ampirik bulgularıyla destekliyordu. Bu alanda öncü önemli çalışmalardan biri olan Ahmet Naci Yücekök'ün *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946-1968)* adlı eseri Ankara Siyasal Yayınları arasında 1971'de çıkmıştı.

Kendisinin konuya bu erken yönelişini çok önemsiyor ve bunu ne bir tesadüf ne de şahsî dehâsı olarak keşfetmediğini belirtiyordu. Yıllar sonra bu yönelimin ne kendisinin ait olduğu camia ne de kürsü hocasının yönlendirmesi olmadığını, tamamen konusu üzerine çalışırken karşılaştığı toplumsal gerçekler ve

göstergeler olduğunu, alan araştırmalarındaki ampirik bulgularının, "din ve toplum" ile "din ve siyaset" konularına yoğunlaşmasına neden olduğunun altını çizecekti. Kendi ifadesi şöyledir:

> "...gerçekten de, ta 1970'te din ve toplum, din ve siyaset konusunu irdelemeye çalışmış olmam ne bir tesadüf ne de benim şahsi dehamın neticesidir. Ne de yakınımda olan bir akademisyenin, ya da o zamanki deyimle "kürsü hocasının" telkini beni bu konu üzerinde çalışmaya itmiştir. Bu konu benim bir sosyolog olarak incelediğim toplumun bizatihi göstergeleri tarafından zihnime ve beynime saplanmıştır. Yani alan araştırmalarının ampirik bulguları bana bu konuyu adeta dayatmıştır." *Din Toplum ve Siyasal Sistem* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000 s.8)

Köyü, İslâmi değerlerin muhafızı olarak tespit ederken, kenti ise batılı ideolojilerin ileri karakolu olarak nitelendirecekti. Ereğli ve köylerinde tarikatlara yönelik rağbeti de Batı maddeciliğine karşı geleneksel değerlerin ortaya çıkması ve tarikatlar etrafında birleşme olarak yorumluyordu. Nakşibendiliğin artan etkisini görmüş ve bunu "Batı maddeciliğinin gittikçe artan varlığına karşı geleneksel değerlerin canlılığının bir sembolü olarak ortaya çıkan tarikatlar çerçevesinde birleşme yoluna gitmişlerdir" şeklinde değerlendirmişti.

Doktora tezini yazarken Ereğli'de elde ettiği bulgularını, 1977 yılında İstanbul'un göçle oluşan çeşitli semtlerinde yaptığı ve 1984'te yayınlanan *Hızlı Şehirleşmenin Sosyolojik ve Siyasal Sonuçları* adlı gecekondu araştırmasında da teyit ediyor, kente göç edenlerin, kentlileşmeye başlayanların köydeki dinî inançlarını koruduğunu, hatta dini değerlere daha fazla sarıldıklarını gözlemlediğini vurguluyordu.

Bu konudaki bulgularını yazdığı çarpıcı yazılarından biri "Progrès Économique et Émergence de Mouvements Religieux Finalité Politique", başlığıyla (*Le Progrès en Questions* içinde Paris'te 1978'de) önce Fransızca yayınlamış, sonra da tezindeki bulgu ve gözlemlerini yeni ilavelerle 1979'da *İktisat Fakültesi Dergisi*'ne de "Toplumsal Protesto ve Dinsel Hareketler" başlığı ile derli toplu bir şekilde yazmıştı. Bu makale toplumsal hareketler konusunda Türkiye'de yayınlanan ilk makalelerden biridir.

1970'lerin sonu ve hemen 1980'lerin başında sürdürdüğü saha çalışmaları siyasal İslamın yanı sıra Kürt sorunuyla da tanışmasına vesile olmuştu. 1970'li yılların sonu İktisat Fakültesi'nde ve 1980'li yılların ilk yarısında Siyasal Bilimler Fakültesi'ndeki hocalığı sırasında gecekondu üzerine çalışmak için saha araştırması yapmak amacıyla ilk kez Diyarbakır, Van, Mersin gibi şehirlere gidiyor, İstanbul'da Gültepe semtinde araştırmalar yapıyor ve Kürt sorununun farklı bir boyutuyla tanışıyordu.

Nuri Conker ve Atatürk

İSTANBUL SİYASAL'DA İLK -KISA- HOCALIĞI, ROTASYON, KONYA SELÇUK VE BİLKENT

O zamanki adıyla İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nin 1979 yılındaki kuruluşundan kısa bir süre sonra doçent olarak göreve başladı. Siyaset Sosyolojisi dersini Türkiye'de ilk okutan isim Ankara Siyasal'da Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'tır. Nur Vergin de önce 1978'te İktisat Fakültesi'nde ve kuruluşundan hemen sonra geçtiği Siyasal'daki ilk öğrencilerine siyaset sosyolojisi dersi vermiş, okuttuğu dersin notlarını *Siyaset Sosyolojisi (Ders Notları)* adıyla 1980 yılında yayınlamıştı. Siyaset sosyolojisi dersini kendisine, Fakültemizin kurucularından ve teröristler tarafından acımasızca katledilen Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın (3.03.1929-20.11.1979) güvenerek devretmesini saygıyla anar.

Bu ders notları kendisinden sonra okutulduğu gibi, ülkenin başka üniversitelerinde uzun yıllar kay-

nak kitap olarak kullanıldı. Hiç kuşku yok ki Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay'ın 1992'de Gündoğan Yayınları'ndan çıkan *Siyasal Sosyolojisi* de bu alanda klasikler arasında girmişti. Sarıbay ayrıca siyasal İslam konusunda da uzman bir isimdi. *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası MSP Örnek Olayı* 1985 yılında yayınlanmış temel ve öncü eserlerden biri olmuştur.

İstanbul Siyasal'a gelişinden bir süre sonra Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) kuruldu. YÖK'ün getirdiği rotasyon uygulaması sebebiyle Anadolu'daki üniversitelerde ihtiyaç duyulan alanlarda geçici görev almak üzere öğretim üyeleri, kura çekme yöntemiyle belirleniyordu. Fakültemizden iki hocamız 1982 yılı sonunda çektikleri kura kendilerine çıkınca rotasyona tabi tutuldular. Hocalarımızdan ilki yine geçenlerde kaybettiğimiz Prof. Dr. Ali Ülkü Azrak, Dicle Üniversitesi'ne giderken, Doç. Dr. Nur Vergin ise 1983 başında Konya Selçuk Üniversitesi'nde Prof. Dr. Erol Güngör'ün rektörlük ve sosyoloji bölüm başkanlığı yaptığı kürsüye ders vermek üzere gitti. Konya döneminde Erol Güngör gibi muhafazakâr ve milliyetçi sağın saygın ismi sayesinde bu çevrelerle teması ve ilişkisi de başlamıştı ve gittikçe artacaktı. Erol Güngör'ün vefatından bir süre sonra Konya Selçuk Üniversitesi'nden ayrılacak ve sonraki durağı Bilkent Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başlayacaktı. Tam bu sıralarda sosyoloji alanında başlıca isimlerden Max Weber üzerine önemli eserlerden birini, Ronald MacRae'nin *Weber* adlı eserini çevirecek ve 1985'te Afa Yayınları arasından basılacaktı.

"İSLAMÎ CANLANMA" DEĞİL, "ARTAN İSLAMÎ GÖRÜNÜRLÜK"...

Türkiye'ye döndüğü andan itibaren, 1970'li yıllar boyunca kurucu ideolojiyle bir hesaplaşma yaşamaya başladığı anlaşılıyor. Öyle ki kurucu Kemalist ideolojinin ve müesses nizamın Türkiye'nin başlıca iki sorunu olan siyasal İslam ve Kürt meselesini tam olarak anlamadığını ve çözemeyeceğini düşünüyordu. Belki de bu nedenle dedesinin kurucularından olduğu CHP'den yaşamı boyunca hep uzak durdu. 1980'lerin ortasında alanın öncülerinden Şerif Mardin, Nermin Abadan Unat, Ali Yaşar Sarıbay ve Binnaz Toprak gibi çok az sayıda siyaset bilimcinin ilgi duyduğu siyasal İslam üzerine eleştirel akademik yazıları yayınlamaya devam edecekti. Bu konudaki en çarpıcı yazılarından biri 12 Eylül darbesi döneminde *Le Monde Diplomatique*'e Kasım 1982 tarihinde yazdığı yazıdır. Bu yazıda Cumhuriyet laikliğinin İslam'ı "çevre"ye ittiğini, siyasal alandan sürgün ettiğini, ama etkisizleştiremediğini, tersine özellikle kalkınmacı ve ilerlemeci anlayışın ve kapitalizmin kitleleri dine/İslama daha çok yaklaştırdığını belirtir. Batı'dan alınan verimlilik ve üretkenlik kültürünün topluma aktarılmasında başarısız kalındığını, Cumhuriyet'in sunduğu eğitim olanaklarıyla İslami bir entelijensiya ve sermayenin oluştuğunu o nedenle 1980'lerin başında siyasal İslam için bir "İslami canlanmadan" değil, "daha görünür olduğundan" söz edilebileceğini yazar. Kendisine göre zannedildiği gibi "Batı yöntem ve rasyonalist pozitivizmin Türk toplumuna zerk edilmesiyle" İslamın hiçbir zaman gerilemediğini, yalnızca uzun süre sessizliğe gömülen ama gerilemeyen İslami düşüncenin artık örgütlenme ve yönetme yetenekleri olan yeni kadrolar yetiştirdiğini belirtiyor ve bu nedenle Kemalist laiklerin bile bir yandan laikliği tahkim etmeye çalışırken, diğer yandan artan şekilde dini referanslar (söylemler) kullanmak zorunda kaldıkları çelişkisine işaret ediyordu. Bu alandaki akademik yazılarından bir diğeri "Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış" adıyla *Toplum ve Bilim* dergisinin *İslam* özel sayısında 1985 yılında yayınlandı. Dönemin koşulları göz önünde bulundurulursa başta Nakşibendilik olmak üzere din ve tarikatların kitlelerin yoksunluk ve yabancılaşma karşısında toplumsal bağlarını güçlendiren katkısına dikkat çekiyordu.

Türk Milleti güzide bir evlâdını kaybetti

Gazi Ayıntab meb'usu Nuri Conker dün akşam Ankarada vefat etti

Büyük Millet Meclisi reis vekille - rinden Gazi Anteb meb'usu Nuri Conkerin vefat ettiğini haber vermekle müteellimiz.

Nuri Conker bir müddettenberi, «angine de poitrine» hastalığından musta - ribdi. Birkaç gün evvel bir kriz geçir - miş, doktor Neşet Ömer, tayyare ile Ankaraya gitmiş, evvelki sabah, iyilik emaresi görülmüşse de dün tekrar fenalaşmış ve hertürlü azami ihtima - ma rağmen Conker, dün akşam, saat sekizi beş geçe, hayata gözlerini ebe - diyen kapamıştır.

Atatürkün mekteb, askerlik, harb ve inkılâb arkadaşı olan Nuri Conker 1881 de Selânikte doğmuş, Harbiye ve

[Arkası 5a, 9 sütun 4 te]

Merhum Nuri Conker

Mehmet Nuri Conker'in vefat haberi. *Cumhuriyet* Gazetesi 12 İkinci Kânun [Ocak] 1937

BİLKENT, BAŞKENT, ÖZAL, DEMİREL VE ALEVİLİK...

Konya Selçuk Üniversitesi'nden sonraki durağı Bilkent Üniversitesi'ydi. Bilkent'teki hocalığı, Başkent Ankara'da aslında hiç yabancısı olmadığı resmî siyaset ve idare çevreleriyle daha yakın bir ilişki kurduğu dönemdir. Darbe sonrasında kurulan siyasal partilerden merkez sağın temsilcisi ANAP ve lideri Turgut Özal'ı kendine daha yakın hissetmiş, Özal'ın liberal politikaları kendisini cezbetmiş ve bunları desteklemiştir. Özal'a yakınlaşmasında ANAP'ın önde gelen isimlerinden saygı duyduğu ve genç yaştaki ölümüne çok üzüldüğü Adnan Kahveci'nin (1949-1993) rolü olmuştu. O sıralarda siyasal yasakların ardından yeniden siyaset sahnesine çıkan Süleyman Demirel'i ise eleştirmiştir. Hatta siyasi yasakların kalkmasından sonra katıldığı bir toplantıda o sıralar desteklediği Özal'ın rakibi olarak karşısına çıkan DYP'nin lideri Demirel'in, ANAP tarafından Türk sağının başarısızlığının suçlusu olarak görülen ve unutulduğu tahmin ya da temenni edilen eski bir lider olarak yine başrole çıkmasını, muhafazakâr Türk oylarını yeniden toplamasını yadırgar. Halkın eski liderden somut bir talep-

Nur Conker Vergin

te bulunmayıp, tüm taleplerinin bir bileşimi olarak ona meydanlarda "kurtar bizi baba" demesine alışamaz ve "...ne yazık ki Türk siyasi hayatının geleneksel üslubuna uyarak kurtulmayı değil, kurtarılmayı beklemektedir" diye eleştirir. (*Cumhuriyet* 23 Haziran 1989 s.14) Ancak ilginçtir, başlarda kıyasıya eleştirdiği Süleyman Demirel, daha yakından tanıdıkça hayranlık ve saygı duyduğu bir isim olmuştu.

laikçiliğin lâzım olmadığını, laisizmin adeta bir dinmiş gibi, bir amaçmış gibi sunulmasına itiraz ettiğini yazıyor, Türkiye'de laisite değil, laisizm olduğunun altını çiziyordu.

Laikçiliğin ve laikçilerin, laikliği tanrısızlık, dine yakın insanları da iptidai kişiler olarak gördüğünü belirtiyordu. Öte yandan İslam'ın fanatizm ve yobazlıkla da karıştırılmamasını öneriyor, meselâ kendisinin Osmanlıyı Müslüman bulmazken, İslamcıların ise yetersiz bulduklarını hatırlatıyordu. Cumhuriyet'in en büyük katkısını ise kadını özgürleştirmesinde ve kadın-erkek eşitliğinde görüyor, ileride Refah Partisi iktidara gelse bile, özgürlüğü tatmış kadınların bilerek ve isteyerek İslamcı siyasilere kendi özgürlüklerini teslim etmeyeceklerini söylüyordu. Türkiye'nin istikameti olarak ise AB'yi görüyordu. 1990'ların ikinci yarısında yoğunlaşan, bir sorun ve gerilim haline gelen AB-Türkiye ilişkilerini bir siyaset sosyoloğu gözüyle analiz ediyor ve Türkiye'nin Avrupa'daki yerini vurguluyordu. İlber Ortaylı ve Mümtazer Türköne ile 1997'de katıldığı ve 1998'de yayınlanan *Avrupa*

NUR CONKER VERGİN LAİKLİK VE LAİKÇİLİK ARASINDA BİR AYRIMA YASLANARAK, TÜRKİYE'NİN LAİKLİĞE İHTİYACI OLDUĞUNU ANCAK LAİKÇİLİĞİN LAZIM OLMADIĞINI VURGULUYORDU. TÜRKİYE'DE LAİSİTE DEĞİL, LAİSİZM OLDUĞUNUN ALTINI ÇİZİYORDU.

Bu yıllarda Sünni Müslümanlık ve tarikatlar dışında bir "halk dinî" olarak nitelediği Alevilikle de ilgilenmeye başlamıştı. Hatta Kemalist laikliği destekleyen Aleviliği, Sünniliği dengeleyen önemli bir hareket olarak nitelemişti. Alevî-Sünnî çatışmasını ve Alevîlere yönelik şiddetin kaynağını ise bir dinî farklılıktan kaynaklanan çelişkiden ziyade ve Alevilerin, Sünnî olmamalarına yönelik bir tepkiden çok, Alevîlerin toplumsal sisteme entegre olma çabaları ve bu bütünleşme sürecinde ekonomik imkanlardan pay almaya başlamalarının Sünnileri rahatsız etmesi olarak görüyor, "Ekonomik çıkar çatışmaları tarihte de her zaman ve her yerde olduğu gibi burada da din grupları arasındaki sürtüşmeye bürünüyordu" şeklinde yorumluyordu.

LAİKLİK, LAİSİTE, LAİSİZM, LAİKÇİLER...

Özellikle 1990'lı yıllar, siyasal İslam ile fikrî olarak hemhâl olduğu, bu alanda en çok yazısını yayınladığı yıllar olacaktı. O sıralarda Bilkent Üniversitesi'nden Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi bölümüne geçmiş, İstanbul'a dönmüştü. Kurucu resmî ideoloji ile hesaplaşmasına devam etti. Önce CHP ile özdeşleşmiş kurucu resmî ideolojinin temel dayanaklarından olan laikliği, laiklik algısını ve uygulamalarını eleştirecekti. İkna edici bir şekilde açıklayamasa da Atatürk'ün ölümü sonrasında, Cumhuriyet'in 15. hatta 20. yılından itibaren, laikliğin, "laikçilik"e dönüştüğünü iddia edecekti. Türkiye'nin laikliğe ihtiyacı olduğunu, ancak bir ideoloji değil, yöntem olan

Birliği Sürecinde Türkiye'nin Avrupalılaşma Sorunu Semineri bu konudaki düşüncelerini dile getirmesine fırsat vermişti.

SİYASAL İSLAM: TÜRKİYE MÜSLÜMANLIĞI

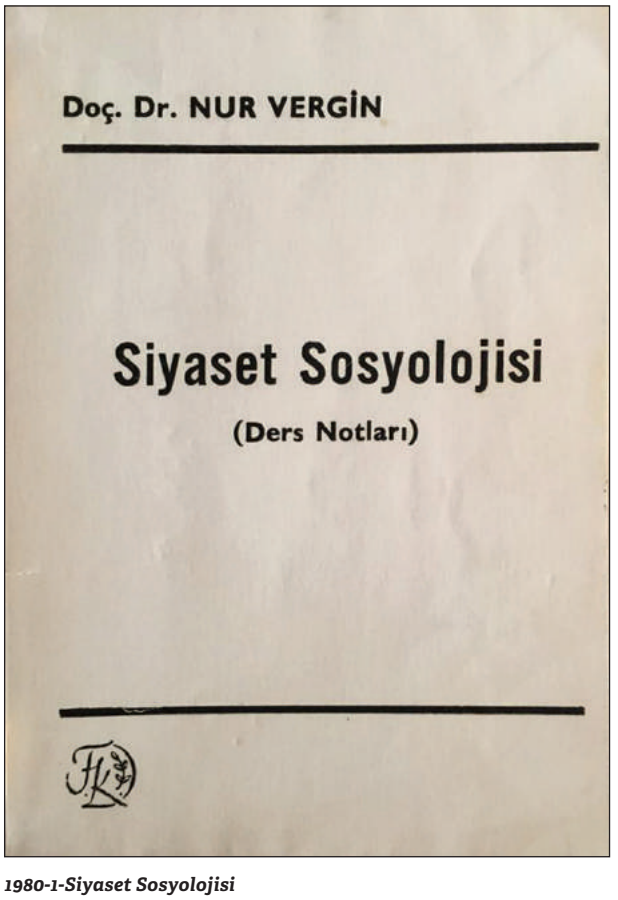
Siyasal İslamı meşrulaştıran, olumlayan bakışı, söylemi 1990'lı yıllarda hem araştırmalarında ve yazılarında hem de katıldığı TV programları, paneller ve konuşmalarında dikkat çekiyordu. Fikirleri takdir de topladı tepki de çekti. "Türkiye Müslümanlığı" o sıralarda en çok kullandığı deyimlerden biriydi. Bunu "Kuran'ın Türk'ün idrakine göre okunması, yorumlanması ve hayata geçirilmesi" şeklinde açıklıyordu. Kendisini liberal olarak tanımlamakla birlikte İslamî kimliğini daha açık bir şekilde vurgulamaktan geri kalmıyor, laikliği savunanları da "laikçi" diye suçluyor, öte yandan siyasal İslamcı çevrelerle de tartışmalara girmekten çekinmiyordu. Cumhuriyet'in başlarında İslamiyetin metropollerden çekildiğini, şehirlerdeki görünürlüğünün azaldığını ama hiçbir zaman zayıflamadığını, o nedenle 1980'lerden hele 1990'ların ilk yarısından itibaren İslamiyetin canlanması yorumuna katılmadığını, bunu İslamiyetin önceki dönemlere oranla daha görünür olması olarak yorumladığı fikrini tekrarlıyordu. Din, devlet ve demokrasi üçlüsünün birlikte varoluşuna daha fazla kafa yorduğu (2 Haziran 1994) ve tam da Refah Partisi'nin yükselişe geçip, belediyelerde iktidara geldiği dönemde *Cumhuriyet* gazetesinden Oral Çalışlar'a verdiği bir mülakatta (21 Ağustos 1994) o sıralarda, İslamın yükselişini önem-

serken, "siyasal İslam"ı doğru bulmadığını şu cümlelerle dile getiriyordu:

> "Dinin içine bu denli yoğun bir biçimde siyasetin enjekte edilmesinin bizatihi dine halel getireceğini düşünüyorum. Benim gözümde çok değerli ve vazgeçilmez olan dini, bu tutum erozyona uğratır diye düşünüyorum. Dindarlar arasında bir nifak unsuru olur diye düşünüyorum. İkincisi bir Türk olarak ülkemin selameti açısından, İslamcı bir uygulamanın faydalı olmadığını düşünüyorum" (diyor ve ekliyordu) "siyasi İslamın -siyasi İslam olarak tırnak içinde- benim ülkemin kültürel geleneğine de yabancı bir şey olduğunu düşünüyorum."

"Bizim milli geleneğimize uygun değil" diye ifade ettiği bu fikirlerini aynı yıl Refah Partisi'nin yükselişi ile değiştirmeye başlayacaktı. Hatta çok değil, 10 yıl sonra da AK Parti'nin temsil ettiği siyasal İslamı "Türkiye'nin emniyet kemeri" olarak tanımlayacaktı. Sosyolojik gözlemden siyasal parti tercihine bu yıllarda geçti. ANAP'a olan desteği açıktı. Bununla birlikte daha sonrasında yükselişe geçen Refah, Fazilet ve Saadet, sonra da AK Parti'ye oy verecek kadar benimseyip benimsemediğini bilmiyorum, ancak bu partilerin merkeze yakın, devlete bağlı ve radikal olmayan "birleştirici" bir İslamı benimsedikleri için destekçisi olduğu açıktır.

Türkiye'de siyasal İslam'ın yükselişinin sosyolojik ve sınıfsal bir tabana ve gerçekliğe dayandığını en önce fark edenlerden biri olduğu inancındaydı. *Yeni Türkiye* dergisinin 1994 yılında yayınlanan ilk sayısına yazdığı "Demokrasi ve Sivil Toplum" başlıklı yazısında İslamı sivil toplumun merkezine yerleştirerek

1980-1-Siyaset Sosyolojisi

Refah Partisi'nin yükselişini izah etmeye çalışmaktaydı. *Türkiye Günlüğü* dergisinde 1994 yılında "Din ve Devlet İlişkileri: Karşılaştırmalı Bir Perspektif" başlığı ile Fetullah Gülen'i öven makalesi destek de bulmuş tepki de çekmişti: "dinin siyasetle iç içeliği, gayri ihtiyari ilişkisi adeta eşyanın tabiatına uygun" ifadesiyle, Fransız tipi militan laikliğin dışında, Türkiye için ve Türkiye'ye özgü farklı bir laiklik tipinin varlığına işaret ediyordu. (Bu yazısının eleştirisi için ("Fethullah Gülen'in Gerçek Yüzü" *Cumhuriyet* 10 Haziran 1996 s.2) Aslında burada laikliğin öneminden söz ediyor, militan bir laikliğin değil, devletin özellikle İslam mezhep ve tarikatları arasında düzenleyici tarafsız bir tutumu olan laiklikten söz ettiğini yazıyordu. O nedenle "devletin siyasi egemenlik yanı sıra, dini bir mahiyet ve kisveye de sahip olması, farklı inanç gruplarını öncelik ve üstünlük edinme uğruna kıyasıya bir rekabete ve çatışmaya sürükler" uyarısında bulunuyordu. 1990'larda kafa yorduğu, savunduğu, inandığı ve polemiklere giriştiği fikirlerini işleyen çoğu gazete yazılarını Sabah gazetesi bir kitap olarak 1998 yılında *Türkiye'ye Tanık Olmak* adıyla yayınladı. Akademik yazılarını da *Din Toplum ve Siyasal Sistem* adıyla 2000 yılında Bağlam Yayınları'ndan çıkardığı eserde toplamıştı.

AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte adeta önceden tahmin ettiği gelişmelerin yaşandığını düşünüyor ve gurur duyuyordu. Bu alanda düzenlenen toplantıların adeta baş konuğu olmuştu. 2003/2004 yılında Ali Bardakoğlu ve Fuat Keyman ile *Türkiye ve Avrupa'da İslam, Devlet ve Modern Toplum* seminerine katılmış ve raporlar Ankara'da Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını olarak 2005 yılında basılmıştı. İslam konusundaki çalışmaları aralıksız devam etti. Mesela Vadi Yayınları arasında çıkan *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam* kitabına "İslamda Çağdaşlık ve Türk Demokrasisine Geçişte Rolü" adlı makalesini yazmıştı.

1991 KEHANETİ! "2020'DE BAŞKANLIK SİSTEMİNE DOĞRU BİR DEĞİŞİM OLACAKTIR..."

Özal'ın başkanlık sistemi önerisini benimseyen ve akademik yazılarıyla -ateşli bir şekilde- savunan ilk isimlerden biriydi. Özal'ın liberalizmini de başkanlık sistemi önerisini de yerli ve önemli buluyordu. Henüz Demirel'e kendini yakın hissetmediği zamanlardı. 1991 yılında, 30 yıl sonrasında Türkiye'nin 2020 yılındaki rejimine dair tahminde bulunurken, hiç tereddüt etmeden "2020 Türkiye'sinde başkanlık sisteminin olacağını" söylemişti. Şahin Alpay'ın 1991'de bir grup aydınla yaptığı söyleşi ve anketlerin başlığı "2020 Yılında Türkiye" adını taşıyordu. Bu soruşturmaya Nur Vergin çok açık biçimde şu cevabı vermişti: "2020 Yılında Başkanlık Sistemine doğru bir değişim olacaktır. Türkiye'de parlamenter sistem son demlerini yaşıyor":

> "Parlamenter demokrasi bence şimdiden tarihsel kategori olma yolunda, bir zamanların Atina demokrasisi gibi. Sanıyorum bundan 50 yıl sonra siyaset bilimi kitaplarında parlamenter demokrasiden tıpkı Atina demokrasisi gibi söz edilecek,

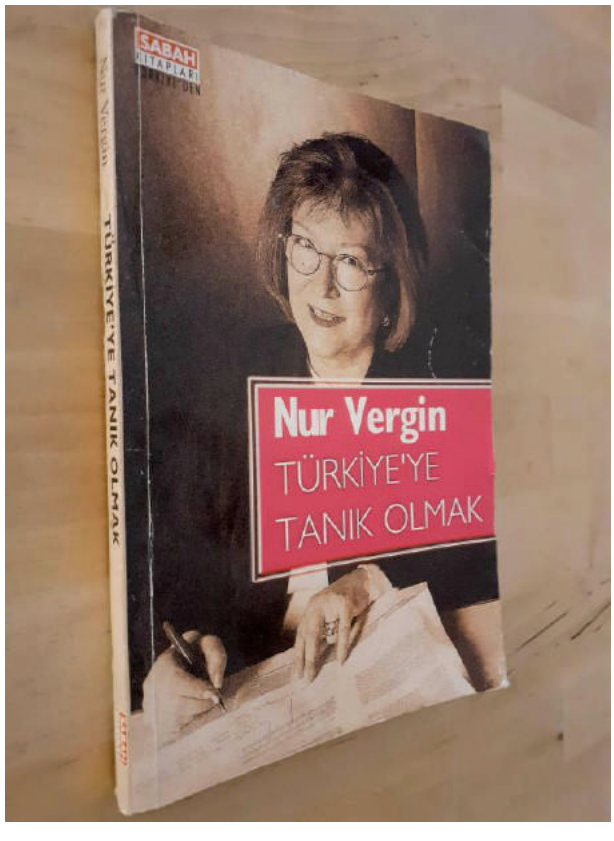
bir düşünce tarihi dersi olarak. Batı Avrupa toplumları bunu bir süre daha sürdürecektir, ama nüfus itibariyle bu kadar devleşen Türkiye gibi bir toplumda parlamenter demokrasinin işlemesine imkan yok. Öte yandan bir otoriter rejimin de mümkün olabileceğini sanmıyorum. Zira insan hakları fikirleri de toplumda tuttu. Neden tuttu? Bir ideoloji olduğu için değil, bireylerin menfaatlerine uygun olduğu için... Dolayısıyla sanıyorum ki Türkiye gibi bir ülkede 2020 yılında mutlak suretle demokratik olarak tanımladığımız oluşumlarla birlikte, çok daha çerçevelenmiş bir rejim meydana gelecektir. Öyle sanıyorum ki bu da başkanlık sistemine doğru bir değişim olacaktır... Türkiye'de parlamenter sistem son demlerini yaşıyor." (*Cumhuriyet* 28 Mart 1991 s. 14)

Başkanlık sistemi üzerine ilk fikirlerini de Fransa örneğinden yola çıkarak gündeme getirmeye başlamıştı. Fransa'daki yarı-başkanlık sisteminin sorunları üzerinde duruyor, başkanla başbakan ve parlamento arasındaki uyum, çelişki ve çatışmalara değiniyor, başkanla parlamento çoğunluğunun ayrı partilerden olmasının yaşattığı ve yaşatacağı tıkanıklıklara işaret ediyor, geleneksel parlamentarizmi eleştiriyor, başkanlık sistemini ise Türkiye'nin geleceği olarak görüyordu. Bununla birlikte Fransa'daki yarı-başkanlık sisteminin yürütmede bir ikilik, kendi kullandığı kavramla *diyarşi* oluşturduğunu da vurguluyordu. Ancak ve ancak halk oyuyla seçilmiş bir cumhurbaşkanının sorunları çözebileceğine olan inancı tamdı.

Aslında Vergin'in burada işaret ettiği, örnek aldığı yarı-başkanlık sistemi olmakla birlikte bunu Türkiye'ye özgü bir model olarak tasarlıyordu. Bu nedenle yarı-başkanlık ile başkancı sistem arasına kesin bir çizgi çekiyordu. 1990'lı yıllarda giriştiği polemiklerde "yarı-başkanlık" ile "başkancı" sistem arasındaki farka vurgu yaparak doğru olanın yarı-başkanlık sistemi olduğunu ifade ediyor ve Türkiye için gerekliliğine işaret ediyordu. Ama ilginçtir, onun eleştirdiği "başkancı sistem" Türkiye'ye hâkim oldu. Onun ifadesini olduğu gibi aşağıya alıyorum. Acaba Türkiye'deki Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi hakkında ne düşündü? Bunu hiçbir zaman bilemedik, ama belki de aşağıdaki alıntı bunu ifade etmektedir:

"Siyaset bilimi literatüründe "başkancı" olarak nitelendirilen sistemlere Latin Amerika ülkelerinde müşahede edilmektedir. Temelde A.B.D. sisteminden esinlenen bu sistemler aslında sözkonusu toplumlardaki düşük kurumsallaşma düzeyinden, bu toplumların tarihi koşullandırmalarından ve burada şef (caudillo) geleneğinin baskın çıkmasından ötürü gerçekte demokratik özgürlükleri prensip edinen ve üst düzeyde bir kurumsallaşmayı gerektiren (ve sağlayan) başkanlık sisteminin çok çarpıcı bir yozlaşmasından ibarettir. Faşistik diyebileceğimiz telakkilere yataklık eden bu sistemlerde genel oyla seçilen cumhurbaşkanı (devlet başkanı) toplumsal ve siyasal muhalefeti bastırmada, onun etrafında hayat bulan bir klik veya dar bir zümrenin hegemonyasını idame ettirmekle mükellef seçimle işbaşına gelen bir diktatör olabilmektedir. Tümüyle kurumsallık üzerine bina edilmiş başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinin adeta antitezini teşkil eden başkancı uygulamanın bir sözde demokrasi ya da demokrasi karikatürü olduğu da düşünülebilir. Benzer durumları benzer yapısal ve tarihsel özelliklere sahip olan ve parlamenter sistem uyarınca yönetilen ülkelerde de gözlemlemek mümkündür. Bir şahıs iktidarı ortaya çıkabilmekte ve bu tabloda, "şef' bu sefer cumhurbaşkanı değil, başbakan olabilmektedir ve bu da, tabii, sözkonusu ülkelerde tarihi belirlemelerden ve siyasal kültürden kaynaklanan ve incelenmesi gereken bir durumdur."

Kendisine haksızlık etmek istemem ama, Türkiye'nin idare edilmesiyle, demokratik olması arasındaki tercihini devlet takviyeli ve merkezî bir başkanlık idaresinde görmüştür. Siyasal temsilde adaleti ve çoğulculuğu ikinci plana atmıştır. Ama asıl ikinci plana attığı konu, başkanlık sistemlerindeki federalizm ve güçlü yerel yönetimlerdir ki bu konuda tatmin edici bir fikir geliştirmemiştir. O nedenle başkanlık sistemini savunurken, yerel yönetimlerin önceliği ve önemini ıskalamıştır. Bir başka deyişle, siyasal tercihleri ve sempatisi, akademik eleştirel gözünü körleştirmiştir.

Nur Vergin, *Türkiye'ye Tanık Olmak*

KÜRT MESELESİ: "2020'DE KÜRTLER YAZIP-ÇİZİP, KİTAP, RADYO VE TV YAYINI YAPACAK"

Kürt sorunu üzerine düşündüğü, Kürt siyasetinin önde gelen isimleriyle görüştüğü, hatta evinde ağırlayacak kadar ilgilendiği halde aynı oranda yazılarına yansımaması şaşırtıcıdır. Bir anlamda kurucu ideolojide eleştirdiği ve kırılması gereken bir saplantı olarak gördüğü Kürt meselesinde, Kürt milliyetçiliği-

KÜRT MESELESİNE TAM ANLAMIYLA DEVLET MERKEZLİ VE BİRLEŞTİRİCİ BİR YAKLAŞIMI VARDI, KÜRT MESELESİNİN ÖNEMİNİ ANLAMIŞ, TEŞHİS ETMİŞ, AMA ÇÖZÜM ÜRETEMEMİŞTİ. DİĞER SİYASAL MESELELERE BAKIŞINDAKİ GİBİ BU MESELEDE DE RADİKAL ÇÖZÜMLERDEN YANA DEĞİLDİ.

nin taleplerini de aşırı bulduğu anlaşılıyor. Özellikle 1970'lerin sonu 1980'lerin başında saha araştırmaları sırasında bizzat yerinde karşılaştığı, tanıştığı ve şaşırdığı Kürt sorunu üzerine 1990'lı yıllarda biraz daha yoğunlaşacaktı. Kürtlerin "millet değil, kavim olduğunu", 20-30 yıl içinde ekonomik ilerlemenin sağlanması durumunda "Kürt ayrılıkçılığının" önemini yitireceğini belirtirken 2020 yılında Kürtlerin kendi dillerinde yazıp çizmek, kitap, radyo, televizyon yayını yapmak hakkına kavuşacaklarını söyleyerek, "Fakat bunların folklorik düzeyin ötesine geçme imkanına sahip olabileceğini sanmıyorum. Kürt kültürü açısından çok karamsar bir yaklaşım ama antropolojik açıdan böyle görüyorum" diyecektir. Ancak hem ekonomik ilerlemenin Kürt sorununu çözeceğini varsayması gibi bir safdillik hem de Kürtlerin bir millet değil, kavim olduğu gibi kelime oyunu bu sorunu önemsemekle birlikte doğru teşhis edemediğinin açık göstergeleridir. Kendi Türklüğünün inşa sürecini anlattığı yalınlıkta, Kürt kimliğini anlamamış olması yadırganmamalı. Çünkü Kürt meselesine tam anlamıyla Devlet merkezli ve birleştirici bir yaklaşımı vardı, Kürt meselesinin önemini anlamış, teşhis etmiş, ama çözüm üretememişti. Diğer siyasal meselelere bakışındaki gibi bu meselede de radikal çözümlerden yana değildi. Kendisinin hiç yitirmediği devletçi ve merkeze yakın bir birlik yaratma ekseninde çözümünden yanaydı.

İSTANBUL SİYASAL, SİYASAL İSLAM VE AK PARTİ..

İstanbul Siyasal'a ikinci kez 1999 yılında geldi ve 2006 yılına kadar hocalık yaptı. (13 Ekim 1999 - 16 Temmuz 2006) Emekli olduktan sonra başka bir yerde çalışmadı. İkinci gelişinde ilk asistanı Foti Benlisoy olmuştu. Çalışkan ve genç yaşından itibaren akademik ve entelektüel ilgisi yüksek olan Foti, Nur Vergin'in çok hoşuna gitmişti. Foti ile başlangıçta kurdukları yapıcı ilişki bir süre sonra bozuldu. Nur Hoca hiyerarşik ve klasik bir asistan hoca ilişkisi beklentisindeydi. Benim de tanık olduğum süreçte kendisini istifaya zorladı. Foti gibi çalışkan ve yetenekli bir akademisyenin istifası beni de o dönemde etkilemişti ve üniversitenin bir kaybı olarak düşünmüştüm. Foti üniversitede kalsaydı parlak bir akademisyen olurdu. Daha Foti'yi istifaya zorlamadan yaklaşık bir buçuk yıl önce o sıralarda açılan araştırma görevliliği sınavına başvuranlar arasında iki isim son mülakata kaldı ve Nur Hoca, Eylem Özdemir ve Mustafa Görkem Doğan'ı, birbirinden değerli iki ismi asistan olarak almak istedi ve aldı. Görkem "sol" kutbun asistanı olarak saygı ve mesafeli ilişkisini hep korudu. Ancak sanırım onun Fakültemize ikinci gelişinden itibaren hem asistanı hem de en yakın dostu, yoldaşı Eylem Özdemir oldu. En çok nazı ona geçti. Belirli bir tarihe

Din, Toplum ve Siyasal Sistem

kadar etrafında hep o oldu. Ancak onunla da araya mesafe girmekte gecikmedi. Emekliliği sonrasında Fakülte ile pek teması kalmadı. İkinci gelişinde, ilk gelişinde yazdığı *Siyaset Sosyolojisi* kitabının bir şekilde okutulduğunu görünce, araya giren 20 yıllık siyaset sosyolojisi birikimini ekleyerek yeniden yayınlamaya karar verir. Görkem ve Eylem'in asistanlığı sırasında, günümüzde hâlâ değerini koruyan *Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar* adlı eserini hazırladı. Bu eserin hazırlanmasında iki motivasyon vardı. Birincisi 1980'de yazdığı *Siyaset Sosyolojisi Ders Notları*'nın hâlâ çeşitli fakültelerdeki derslerde okutulmasıydı. Ders notlarında 1990'ların post-modern akımına ve onun etrafında dönen tartışmalara değinen bir kitap yazma ihtiyacı hissetmişti. Hoca hem Rorty gibi sosyologları beğeniyor hem de Habermas›ın yönelttiği eleştirileri değerli buluyordu. *Siyasetin Sosyolojisi* çok iyi bir çalışma ve en politik olduğu zamanda bile hocanın akademik ilgisini koruduğunu gösteriyor. Hızla yaptığı çalışma ve eksiklerin tamamlanmasıyla 2003 yılında *Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar* adıyla yayınlandı ve defalarca basıldı.

AK Parti iktidarı döneminde siyasal İslam ve Kürt meselelerine daha da yoğunlaştı. Bu konuda AK Parti'nin üst yönetimi ile temas halindeydi. Zaten kuruluşundan itibaren de AK Parti'nin Türkiye'nin

bu iki temel sorunu çözebilecek toplumsal tabanı ve cesareti olduğunu düşünmüştü. Bu nedenle "Kürt Açılımı"nı desteklediği gibi fikir mimarlarından biri bile olabilir.

Anayasa Mahkemesi'nin 45. kuruluş yıldönümünde 25-26 Nisan 2007'de düzenlenen toplantıya "Anayasacılık ve Dinsel Özgürlükler" (16 Nisan 2007) başlığı ile sunduğu tebliği de önceki fikirlerinin temayüz etmiş bir haliydi.

Siyasetin Sosyolojisi

LAİK MAHALLENİN LİNCİ...

Ama asıl gürültü koparan ve bir anlamda onun geriye çekilmesine neden olan 2007 yılının son gününde, yani 31 Aralık 2007'de yayınlanan bir röportajıydı. Emekli olduktan kısa süre sonra yılın bu son günü *Vatan Gazetesi*'nde yayınlanan röportajı İslami çevrelerde ve AK Parti'de takdir toplarken, laik çevrelerden beklemediği kadar ciddi ve sert bir tepki ile karşılaşmıştı. Kendisine sorulan: "*Dindar kesimin üzerindeki baskı bu kadar büyük müydü?*" sorusuna kendi deneyiminden yola çıkarak verdiği şu cevap sert tepkilerin başlıca nedeniydi:

> "O kadar baskı vardı ki... Yıllar önce yeni bir eve geçmiştim ve içimden Kuran okutmak geldi. Anneme, 'bir hoca çağırıp okutsak' dedim. 'Ya iyi olur' dedi. Fakat sonra 'komşular ne der diye' düşündüm. Bir hafta sonra aynı apartmanda bir Musevi ayini yapıldı ve hiçbir şey olmadı. Düşünün ki dindar kesim bu baskıyı nasıl hissediyordu? Demek ki belirli yerlerde Müslüman Türkler üzerinde yasal olmamakla beraber böyle bir baskı vardı."

Vergin, verdiği bu röportajda 2007 seçimlerinde Ak Parti'nin oylarının artmasını da dindarlara yapılan bu baskıya bağlamıştı. Bu röportaj sonrası o kadar sert eleştirilere maruz kalmıştı ki yaşadıklarını adeta bir "linç" olarak tanımlamıştı. Dolayısıyla 2008'e bu tartışma ile girilmiş, *Hürriyet* Gazetesinin yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök gibi liberal laik kesimden ve *Cumhuriyet*'ten Orhan Bursalı gibi soldan isimler bu ifadeleri çok sert eleştirmişti. Taha Akyol ve Ünsal Oskay gibi isimler ise kendisini savunmuş ve bu linçe itiraz etmişlerdi. [Orhan Bursalı iki kez *Cumhuriyet Gazetesi*'ndeki köşesinde yazmıştı 10 Ocak ve 17 Ocak 2008)]

Bu röportaj sonrasında AK Parti çevresinde daha fazla yer almaya ve itibar görmeye başlayacaktı. AK Parti lideri Erdoğan ile görüşen, Erdoğan'ın örneğin başörtüsü ve Kürt politikası konusunda danıştığı ve konuştuğu isimlerden biri olacaktı. (*Cumhuriyet* 11 Kasım 2008 s.5) Bu tarihten sonra AK Parti'ye yönelik övgülerini hiç eksik etmedi. Erdoğan'ı bir lider olarak överken, o sırada hükümette Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu için "Türkiye'nin vizyon sahibi bir dışişleri bakanı var. Zürih ve Londra anlaşmalarının mimarı Fatin R. Zorlu'dan sonra Cumhuriyet döneminin en yetkin ve azimli dış politika yapımcısı. Aynı zamanda da bir düşünür, " 'komşularla 0 sorun' politikasının geniş ufuklu teorisyeni." (5 Kasım 2012 *Cumhuriyet* s.10) ifadesini kullanacaktı. AK Parti ile üst düzey teması her zaman devam etti. Cumhurbaşkanı'nın cenazeye katılması bu ilişkiye vefanın bir ifadesiydi.

CENAZE TÖRENİNE CUMHURBAŞKANI'NIN KATILMASI VE MERKEZ EFENDİ'DE GÖMÜLMEK

Cenaze törenine Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın katılması ve Merkez Efendi Dergâhı'na defnedilmesi en başta iktidara yakın İslamcı, muhafazakâr ve liberal çevrelerde merak uyandırdı. Bu durum, uzun süredir kamuoyundan uzak olması nedeniyle yaşanan unutkanlık sebebiyle, ölümü sonrası kim olduğuna dair bir hatırlama telaşının da başlamasına neden oldu. Beş vakit namazında niyazında bir mütedeyyin değildi, ama mümin bir Müslümandı. Özellikle tasavvufa meyyâl yanı, kurucu ideolojiyle hesaplaşma ve eleştiriye dönüşmüş yanıydı. Cerrahilere ilgi duyduğu gibi, bir dönem Fetullah Gülen ve hareketini hayranlıkla öven yazılar da yazmıştı. Ancak Merkez Efendi ve cemaatinin onun hayatında özel bir yeri vardı ve özel bir sempatiyle bakardı. Kurbanlarını ve adaklarını burada kestirirdi. Maddi yardımlarda da bulunurdu. Ziyaretini ve dualarını eksik etmezdi. Merkez Efendi haziresinde gömülmesini kendi istemiş, bu konuda gerekli konuşmaları ve hazırlığı çok önceden yapmış olduğu tahmin edilebilir. Zira her zaman planlı yaşayan bir insandı ve oraya gömülebilmek için eskinin "üçlü kararnamesi" şimdilerde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi hızla hazırlanmış olmalıydı. Nur Vergin gibi dışarıdan bir kişinin Merkez Efendi Dergâhı haziresine gömülmesi tam anlamıyla bir ayrıcalıktır. Üzerinde düşünülmesi gerekir.

Nur Vergin'in gömülmesiyle gündeme gelen Merkez Efendi Camii, Merkez Efendi Külliyesinin bir parçasıdır. İstanbul'un eskiden beri en önemli tasavvuf merkezlerinden biridir. Osmanlı döneminde İstanbul'daki dinî teşrifat ve devlet protokolünde en başta gelen tarikat ve tekkelerden biri olduğu gibi, İstanbul folkloru ve tarikat kültüründe belirgin ve öncü bir yeri olmuştur. Ramazan ve kandillerde rağbete uğ-

Nur Vergin'in cenazesinden bir fotoğraf, ortada Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan

rayan, ziyaretçisi bol olan dinî mekanlardan biridir. Tekkede özellikle Muharrem ayının 10. günü aşure pişirilip fukaraya dağıtılır. O gece namaz ve ibadetle geçirilir. Ertesi sabah öğle namazından sonra dört rekât husemâ namazı kılınır, hatm-i şerif indirilir, Mersiye okunur, ardından Hz. Hasan ve Hüseyin ruhu için su dağıtılır. Dağıtılan bu su şifa niyetine hastalara içirilir. İşte Nur Vergin, bu denli kutsal kabul edilen bir mekâna gömülmek istedi ve defnedildi.

VEFÂ

Kurucu ideoloji ile hesaplaşması ve tartışması, devlet ile tartışması demek değildi. Tersine devleti siyasal düşüncesinin de siyasal bağlılığının da ortasına koyardı, devlet merkezli düşünürdü. Fakültemize ikinci gelişi muhtemelen Kemal Alemdaroğlu sayesinde olmuştu. İlginçtir, bir yandan AK Partiyi desteklerken, diğer yandan Fakültedeki asistanlardan bazılarına, 27 Ekim 2003'te Alemdaroğlu'nun Ankara'da düzenlenmesine öncülük ettiği ve "Ordu Göreve" pankartlarının açıldığı, Rektörler Yürüyüşüne katılmalarını "rica" edecekti.

Lâfını esirgediğini hiç görmedim. Kendisiyle hem Fakülte'deki odasında karşılıklı olarak hem de telefonla defalarca ve çok çok uzun sohbetlerimiz oldu -tanıyanlar bilir, telefon sohbetleri uzundur. Özgüveni, zaman zaman egosunu öne çıkaracak kadar güçlüydü. Tespitlerinin çok önemli ve bazen de eşsiz olduğunu düşünürdü.

Tarihe de şaşılacak kadar meraklıydı. İkinci el temel kaynakların neredeyse tamamını okumuştu. Analizlerinde tarihi ana besleyici damar olarak kullanırdı. Sosyolojide, özellikle de siyaset sosyolojisindeki hem saha araştırmalarındaki güçlü gözlemleri hem de kuramsal ve kurumsal alandaki birikimi dikkat çekiciydi. Bu alandaki birikimini ve gözlem gücünü hem Türkiye siyasetini geçmişten günümüze analiz etmek hem de -liberal ve- İslamcı sağ siyaseti desteklemek için kullandı. Sosyolojideki gözlem gücü, siyasette zaman zaman artan bir mübalağa ve körleşmeye dönüşmüştü. Belki de bu nedenle özellikle Gezi Olayları'ndan sonra kendisini tamamen geri çekti.

İnandığı gibi bir öbür dünyası olsun.

* Bu yazının hazırlanmasında yardımlarını gördüğüm dostlarım Eylem Özdemir ve M. Görkem Doğan'a çok teşekkür ederim.

KISA BİBLİYOGRAFYA

1973-Industrialisation et Changement Social *Etude Comparative Dans Trois Villages d'Ereğli (Turquie)* (İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi yayınları, 1973) (Academi Paris) İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2422 İktisat Fakültesi Yayın No: 410.

1974-Vollard (Çev: Nur Vergin); *Bir Tablo Satıcısının Anıları* (İstanbul: Halk El Sanatları Yayınları, 1974)

1976-"Perde Arkasından Zürih" *Dışişleri Akademisi Dergisi* No:18 (Mayıs 1976) (Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 1976).

1978- "Progrès Économique et Émergence de Mouvements Religieux Finalité Politique", in *Le Progrès en Questions*, actes du IXe colloque de l'A.I.S.L.F., sociologie du progrès, Menton, 12-17 mai 1975, 2. cilt (Paris: Anthropos, 1978).

1979- "Toplumsal Protesto ve Dinsel hareketler" *İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt 37, (1979).

1980- *Siyaset Sosyolojisi (Ders Notları)* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1980).

1981- "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevilik" Religion, valeurs et vie quotidienne. XVIe Conférence Internationale de Sociologie Religieuse (Lausanne, 29 août-3 septembre 1981).

1984-*Hızlı Şehirleşmenin Sosyolojik ve Siyasal Sonuçları* (İstanbul: SİSAV Yayınları, 1984)

1985-Ronald MacRae; *Weber* (Çev: Nur Vergin) (İstanbul: Afa Yayınları 1985).

1985-"Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile" ["Social Change and the Family in Turkey"] The Muslim Family and The Modern World: Papers from An International Symposium *Current Anthropology* Cilt: 26, No: 5 (1985).

1985-"Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış" *Toplum ve Bilim* No: 29-30 (Yaz 1985) s. 9-28.

1985-"Komuta Ekonomisinden Liberal Ekonomiye Geçiş Deneyimi" *İktisat Dergisi* No: 242 (1985).

1985-"Demokrasi ve Sivil Toplum" *Özgür Gündem* 1985.

1988-"Pozitivist Optimizm ve Sosyolojinin Doğuşu", *Toplum ve Bilim*, No. 43-44,(Güz 1988-Kış 1989).

1989-"Nur Vergin ile Mülakat" *Türkiye Günlüğü* 1789-1989 İhtilalin Yakın Çağı Özel Sayısı No: 4 (Temmuz 1989).

1989- "1980'ler Türkiye'si: Eşitliksiz ve Adaletsiz Bir Demokrasi Deneyimi ile Bunalımın Sarmalı" *Türkiye Günlüğü* No: 9 (Aralık 1989).

1991- "İslam'da Çağdaşlık ve Türk Demokrasisine Geçişte Rolü" *Yeni Forum* (Kasım 1991).

1991-"Genel Oy Kapsamında Cumhurbaşkanı" *Türkiye Günlüğü* No: 16 (Güz 1991).

1991-"Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevilik" *Türkiye Günlüğü* No: 17 (Kış 1991).

1992-"Türkiye'nin Kendinden Korkmaması ve Aslına Rücû Etmesi Lâzım" (Mülâkat) *Türkiye Günlüğü* No: 19 (Yaz 1992).

1992- "Tasfiye mi Tashih mi?" *Türkiye Günlüğü* No: 20 (Güz 1992).

1992-"İslam Kenti Yeniden Muhasara Ederken" *Türkiye Günlüğü* No: 20 (Güz 1992).

1993-"Değişim ve Süreklilik" *Türkiye Günlüğü* No: 25 (Kış 1993).

1994- "Demokrasi ve Sivil Toplum" *Yeni Türkiye* No: 1 (Kasım-Aralık 1994).

1994-"Yeni Siyaset ve Siyasal Partiler (Türk Yurdu'ndan İktibas)" *Türkiye Günlüğü* No: 27 (Mart-Nisan 1994).

1994-"İslam" Dokunulmazlar, Laikler ve Radikal Demokratlar" (Mülâkat) *Türkiye Günlüğü* No: 27 (Mart-Nisan 1994).

1994- "Din ve Devlet İlişkileri: Düşüncenin 'Bitmeyen Senfoni'si" *Türkiye Günlüğü* No: 29 (Temmuz-Ağustos 1994) *Türkiye Günlüğü* No: 72 (2003)'de tekrar yayınlanmıştır.

1995-"Ufuk Turu: Analiz Değil, Bir Beste" *Türkiye Günlüğü* No: 35 (Temmuz-Ağustos 1995).

1996-"Cumhuriyetin Yönetilebilirliği İçin İktidar Yapısında Değişim Yarı-Başkanlık Sistemi" *Türkiye Günlüğü* No: 41 (Temmuz-Ağustos 1996) *Türkiye Günlüğü* No: 74 (2003)'te tekrar yayınlanmıştır.

1996-"Siyaset, İlgisizleşme ve Türkiye'de Temsil Sorunu" *Türkiye Günlüğü* No: 38 (Ocak-Şubat 1996).

1997- İlber Ortaylı ve Mümtazer Tüköne ile birlikte *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'nin Avrupalılaşma Sorunu Semineri* 24-28 Mart 1997 (Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 1998).

1998- *Türkiye'ye Tanık Olmak* (İstanbul: *Sabah* Gazetesi Yayınları, 1998).

1999-"Bilim Camiası ve Tanınma İsteği" *Doğu Batı* No: 6 (1999).

2000- *Din Toplum ve Siyasal Sistem* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000).

2003-*Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003).

2003-2004-Ali Bardakoğlu ve Fuat Keyman..ile birlikte) *Türkiye ve Avrupa'da İslam, Devlet ve Modern Toplum*. (Seminer raporları, 23/24.10.2003-22/23.11.2004) (Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, 2005).

2004-"Siyaset ile Sosyolojinin Buluştuğu Nokta" *Türkiye Günlüğü* No: 76 (Bahar 2004).

2005 "İslamda Çağdaşlık ve Türk Demokrasisine Geçişte Rolü" *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam* (İstanbul: Vadi Yayınları).

2007-"Siyaset Sosyoloğu Nur Vergin'le 2007'yi Konuştuk (1): AKP, Radikal İslamcılığa karşı Türkiye'nin Emniyet Kemeri" *Vatan* (31 Aralık 2007 Pazartesi) s. 2 Mine Şenocaklı röportajı.

2007-Anayasa Mahkemesi'nin 45. Kuruluş Yıldönümünde 25-26 Nisan 2007'deki toplantıya "Anayasacılık ve Dinsel Özgürlükler" (16 Nisan 2007).

2007-"Merkeze Talip Bir Çevre Partisinin Önlenemez Yükselişi" *Türkiye Günlüğü* No: 90 (22 Temmuz 2007).

2008-"Soyoloji ve Siyasetin Dayanılmaz Ağırlığı ya da Hafifliği Üzerine Notlar" *Türkiye Günlüğü* No: 92 (Kış-2008).

2011- "Kişisel Tarih ve Kimlik İnşası: Nasıl Türk Olunur?" *Doğu Batı Psikanaliz Dersler* No: 56 (Mart-Nisan 2011) .

BABASI VE AMCASININ ÇALIŞMALARI

Conker, (Mahmut) Cahit,(-1964): Les Bosphore et les Dardanelles. Les conventions des détroits de Lausanne 1923 et Montreux 1936. Thèse de docdorat. Lausanne 1938 İmprimerie Held. 164 pp.+ 4 sheet 8°.

Conker, Orhan (1910-): Les chemins de fer en Turquie et la politique ferroviaire turque. Paris 1935 Recueil Sirey. 192 pp. 8° map. "Bibliothèque de l'Ecole Supérieure des Sciennes Commerciales et Economiques de l'Université de Liége Volume X".

Conker, Orhan (1910-) : Redressement économique et industrialisation de la nouvelle Turquie. Préface de....İsmet İnönü. Paris 1937 Recueil Sirey. 345 pp. 8° picture, sketch, portrait, 3 portraits, 1 coloured map.

İstanbullu Hemşerimiz Profesör Cyril Alexander Mango'yu Uğurlarken (14 Nisan 1928-8 Şubat 2021)

BUKET KİTAPÇI BAYRI

14 Nisan 1928'de İstanbul'da doğan, 20. yüzyılın büyük alimlerinden Bizans uygarlığı uzmanı Cyril Alexander Mango'nun ölüm haberini büyük bir üzüntüyle öğrendik. *Toplumsal Tarih*'in bu sayısında Bizans uygarlığı çalışmalarına ve beşerî bilimlere son derece değerli katkılarda bulunan Cyril Mango'yu uzun seneler ders verdiği ve hayatının son yıllarını geçirdiği Oxford Üniversitesi'nden, Bizans Çalışmaları Merkezi direktörü Peter Frankopan'ın yazdığı vefat yazısı ve kendisini tanıma şansını yakalamış ve doktorasını Cyril Mango'nun eşi Marlia Mango ile yapmış Elif Keser-Kayaalp'in anıları ile uğurlayacağız. Cyril Mango'nun ailesi, çocukluk ve gençlik hayatı iki imparatorluğun paylaştığı çok dilli ve çok kültürlü coğrafyanın renkli dünyasına bizi davet eder. Frankopan ve Keser-Kayaalp'in yazılarına geçmeden ve Cyril Mango'nun bilimsel katkılarına değinmeden önce onu bir bilim insanı, araştırmacı ve yazar olarak anlamamızda yararlı olacağını düşündüğüm, kendisinden iki yaş büyük ağabeyi, gazeteci ve yazar Andrew Mango'nun (ö. 2014) aktardığı aile hikayesine kısaca değinmek isterim.[1]

Cyril Mango, Oxford Üniversitesi, 1998

Cyril Mango'nun atası Capetan Andoni Mango Sakız adalıdır ancak ne zaman bu adaya geldiği bilinmemektedir. Sakız adalı olması nedeniyle aile Cenevizli ataları olduğunu düşünmektedir.[2] Büyük büyük baba Dimitri, 1821 Yunan İhtilali sırasında Sakız adasını terk etmiş ve Siros adasına gitmiştir. 1830 Yunan Bağımsızlığı ile birlikte Yunan tebaasına geçmiştir. 1840'lı yıllar Yunan adalarından İstanbul'a ekonomik göçlerin yoğun yaşandığı dönemlerdir. Dimitri bu yıllarda İstanbul'a gelerek buraya yerleşmiş, Katolik Kilisesinde ressam olarak çalışmaya başlamış ve Katolik Carolina Calavassi ile evlenmiştir. Çiftin oğulları, Cyril Mango'nun dedesi Anthony, Hamburg'dan Karadeniz'e kömür ticareti yapan Foscolo Mango, Steamship Co. isimli bir şirket kurar. Anthony, Evangelia Margaritis isimli, Epiros'tan gelme, Andrew Mango'ya göre muhtemelen Arnavut veya Ulah kökenli, bir hanımla evlenir. Aile Pera-Galatasaray semtinde otururlar.

Cyril Mango'nun amcası, Anthony'nin en büyük oğlu John, Güney Galler ve Durham'daki kömür ocaklarından ticaret yapmayı kolaylaştıracak bir ofis açmak için Londra'ya gider. John, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Osmanlı hariciye nazırlığında elçilik görevlerinde bulunmuş, 1878 yılında hariciye nazırı olmuş, 1885-94 yılları arasında Sisam ve 1878, 1895-96 yıllarında Girit adası valiliği yapmış Aleksandros Karatodori Paşa'nın (ö. 1906) kızı Maria Karatodori ile evlenecektir. John'un kardeşi, Cyril Mango'nun babası Alexander ise 1900 yılında İngiltere'ye okumaya yollanır. İlk önce Metodist bir okul olan Lees'de okur ve daha sonra Cambridge'de hukuk eğitimi alır. 1902 yılında Britanya tebaasına geçer. Daha sonra İstanbul'a dönen Alexander, Britanya Elçiliğinde görev yapar ve aynı zamanda Foscolo şirketini idare eder. Bolşevik ihtilalinden yalnız başına kaçmayı başaran Adeleide (Ada) Damonov ile evlenir.

Cyril Mango'nun babası Alexander Mango http://www.levantineheritage.com/testi25.htm

Cyril ve Andrew Mango, Büyükada http://www.levantineheritage.com/testi25.htm

Cyril Mango'nun annesi Adeleide (Ada) Damonov http://www.levantineheritage.com/testi25.htm

Cyril Mango'nun ağabeyi Andrew Mango'nun anlattığına göre, Cyril küçük yaştan itibaren Bizans kalıntılarına merak duyar. Yazları geçirdikleri Büyükada'da zamanını ikonodül Bizans imparatoriçesi Irene'nin (ö. 803) hapsedildiği manastırın duvarlarını aramakla geçirir. Bizans uygarlığına, yapılarına ve İstanbul'daki Bizans kalıntılarına ilgisi nedeniyle Mango çok genç yaşta İstanbul'u ziyarete gelen yabancı misafirler için rehberlik yapmaya başlar. İlerideki eğitim hayatını bu merakı şekillendirecektir. 1949 senesinde İskoçya'da St. Andrews Üniversitesine gider, burada master eğitimini tamamlar. 1953'de ise Paris Üniversitesinde doktora eğitimini tamamlar. Cyril Mango, Dumbarton Oaks-Washington (1951–1963), King's College-Londra (1963-1968) ve Oxford Üniversitesinde (1973-1995) dersler verir ve araştırmalarını sürdürür.

Cyril Mango genellikle Konstantinopolis/İstanbul üzerine yazdığı eserlerle tanınmıştır. Ancak Bizans İmparatorluğu coğrafyasındaki farklı bölgelerdeki Bizans mirası üzerine de proje ve çalışmaları vardır. İhor Sevcenko ile başladığı *Corpus of Dated Byzantine Inscriptions of Constantinople, Bithynia, and Eastern Thrace* [Konstantinopolis, Bitinya ve Doğu Trakya'da Tarihlendirilmiş Bizans Yazıtları Külliyatı] projesini 1978 yılında Anne McCabe tamamlamıştır. Cyril Mango aynı zamanda *Türk Mezopotamyası Hıristiyan Yapıları Projesi*nin eş-direktörü (Christian Monuments in Turkish Mesopotamia Project (1982–1990)) ve *Nusaybin Katedrali Projesi* direktörüdür (The Cathedral of Nisibis Project (1990–1991)). Yazılı metinler, epigrafik, numizmatik ve arkeolojik kaynakları kullanarak yazdığı, çığır açan *The Brazen House: A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople* (1959) [Pirinç Ev: Konstantinopolis İmparatorluk Sarayının Vestibülü] adlı ilk eseri Konstantinopolis'in belli başlı yapılarının kalıntılarından eski durumlarını anlamaya çalışan ve konuyla ilgili sorular soran çok önemli bir çalışmadır.

Cyril Mango bilgilerini meslektaşları, öğrencileri ve genel okuyucu ile paylaşmış ve bu çerçevede birçok yayın yapmıştır. Bunlardan birkaçı birincil kaynakların çevirisini içeren el kitabı *The Art of Byzantine Empire* (1972) [Bizans İmparatorluğu Sanatı] ve *Byzantine Architecture* (1976) [Bizans Mimarisi] adlı eserleridir. Fotoğrafları Ahmet Ertuğ'a ait *Hagia Sophia: A Vision for Empires* (1997) [Ayasofya: İmparatorluklar Tasavvuru]; yine fotoğrafları Ahmet Ertuğ'a ait *Chora: The Scroll of Heaven* (2000) [Kariye: Cennet Parşömeni]; ve Ekrem Akurgal ve Richard Ettinghausen ile birlikte yazdığı *The Treasures of Turkey: The Earliest Civilizations of Anatolia. Byzantium, the Islamic Period* [Türkiye'nin Hazineleri: Anadolu'nun En Erken Uygarlıkları. Bizans, İslamiyet Dönemi] adlı eserleri genel okuyucuya yönelik eserlerinden birkaçıdır. Eserlerinden *The Empire of New Rome* (1980) [Yeni Roma İmparatorluğu] ve *Byzantine Architecture* (1976) Türkçeye çevrilmiştir.[3] Şimdi sözü Peter Frankopan ve Elif Keser-Kayaalp'a bırakalım.

BUKET KİTAPÇI BAYRI - KOÇ ÜNİVERSİTESİ-GABAM

DİPNOTLAR

1 http://www.levantineheritage.com/testi25.htm, 14 Şubat 2021 tarihinde bakılmıştır. David Barchard, "The Brothers Mango," *Cornucopia* 19 (1999).

2 Altı yüzyıl Bizans idaresinde kalan Sakız adası 1090-1097 yıllarında kısa bir süre Çaka Beyliğinin idaresinde kalmış daha sonra tekrar Bizans idaresine girmiş ve Dördüncü Haçlı Seferinden (1204) sonra bölgedeki politik güçler arasında el değiştirmiştir. 1304-1566 yılları arasında Ceneviz idaresine girmiştir. 1566 yılında Osmanlı idaresine geçmiştir.

3 Cyril Mango, *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, Nuri Akbayar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008. Ay. *Bizans Mimarisi*, çev. Mine Kadiroğlu, İstanbul, Papirüs Kitabevi, 2006.

Cyril Mango Vefat Haberi

PETER FRANKOPAN

CYRİL MANGO'NUN VEFATI ÜZERİNE OXFORD ÜNİVERSİTESİ BİZANS ARAŞTIRMALARI MERKEZİ DİREKTÖRÜ PETER FRANKOPAN'IN YAZISINI SİZ DEĞERLİ OKURLARIMIZIN İLGİSİNE SUNUYORUZ.

ÇEVİRİ: BUKET KİTAPÇI BAYRI

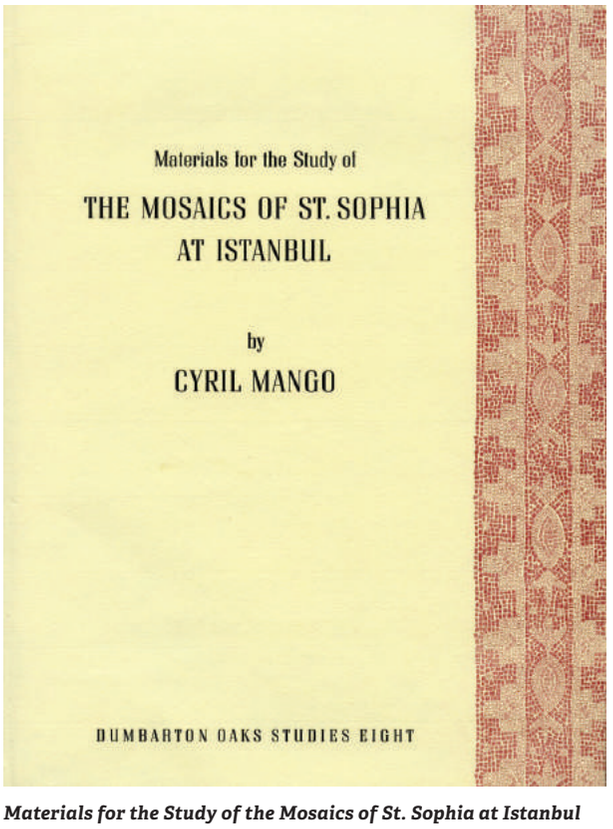
Cyril Mango modern çağın alimlerindendi. Kişisel geçmişi ileride uzmanlık alanı olacak Bizans uygarlığı için mükemmel bir arka plan hazırlamıştı. Sakız adasıyla bağlantılı Cenevizli bir aileden gelen ve daha sonra Britanya vatandaşı olan babası, Rus ataları olan annesi ve en önemlisi imparatorluk şehri Konstantinopolis/İstanbul'da doğmuş ve büyümüş olması ileride seçeceği mesleğinde belirleyici olmuştu. Mango 1928 senesinde birçok dilin konuşulduğu bir ailede doğdu. Babası ile Yunanca, annesi ile Rusça konuşurdu. Ailenin ortak dili ise Fransızcaydı. Türkçe, İtalyanca, İspanyolca ve İngilizceye de aynı şekilde hakimdi.

Olgun parlak zekâsını, şehrin tarihi, yapıları ve topografyasına dahiyane hakimiyetini çok erken yaşlarında İstanbul'u, şehirlerin kraliçesini, tanınmış yabancı ziyaretçilere gezdirirken gösterecekti. Sör Steven Runciman şehrin en iyi rehberi tarafından gezdirilmek istemişti. Runciman en iyi rehber olarak karşısında ergen yaşlarında Cyril Mango'yu görünce şaşırmış ve bu inanılmaz derecede zeki gencin İstanbul'un Bizans imparatorluk başkenti dönemi hakkında ansiklopedik bilgisi karşısında afallamıştı.

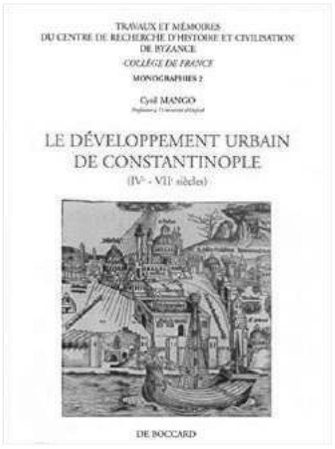
Mango'nun yetenekleri çok genç yaşta keşfedildi. 20'li yaşlarının başında Paris ve St. Andrews'ta eğitimine devam etti ve daha sonra Dumbarton Oaks (Harvard)'da genç araştırmacı bursu kazandı. Bizans arkeolojisi alanında doçentliğini aldığı döneme kadar Dumbarton Oaks Yayınlarının editörlüğünü yaptı. İlk önemli kitabı 1959 yılında basılan *The Brazen House: A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople* adlı eseridir. Bu kitap bir sonraki eseri *Materials for the Study of Mosaics of St. Sophia at Istanbul* (1965) [İstanbul Ayasofya'sı Mozaiklerinin Çalışılması İçin Kullanılacak Kaynaklar] ile birlikte günümüzde alanın klasik eserleri olarak kabul edilmektedir.

1963 yılında henüz 35 yaşındayken King's College-Londra'da prestijli Koreas Modern Yunanca ve Bizans Tarihi, Yunan Dili ve Edebiyatı kürsüsünün başına geçti. Beş yıl Londra'da geçirdikten sonra Harvard Üniversitesi ve Dumbarton Oaks'a Bizans Arkeolojisi profesörü olarak döndü. 1973 yılında Oxford Üniversitesi'ne Bywater ve Sotheby kürsüsü Bizans ve Modern Yunanca Dili ve Edebiyatı profesörü olarak geldi ve bu kürsüde yirmi yıldan fazla görev yaparak 1995 yılında emekli oldu.

Cyril'in yeteneği dahiyane ve çok yönlülüğü hayret uyandırıcıydı. Birçok dili rahatça konuşabildiği gibi sanat tarihi, mimarlık tarihi, arkeoloji, paleografi, epigrafi, numizmatik ve sigilografi gibi birçok farklı disiplinde aynı rahatlıkla çalıştı. Mango yalnızca kendisi için değil çevresindekilerden de keskin ve kıvrak zekâ bekleyen ve beklentilerini ve standartlarını hep yüksek tutan bir kişiydi. Bu nedenle Geç Antik ve Bizans Çalışmaları seminerlerinde sunum yapacak herkes diken üstünde olurdu. Ancak bu tavrı yıllarca onun tornasında yetişmiş birçok genç araştırmacının dünyanın en saygın kurumlarında görev almalarına vesile oldu. Cuma sabahları yaptığı okuma dersleri zaman zaman korkutucu ancak her zaman ilham verici ve faydalı, efsanevi derslerdi. Genç araştırmacılara çıtanın nasıl yüksek tutulabileceğinin olasılık ve gerekliliklerini talepkâr bir şekilde gösterirken, Cyril kararlılık ve yetenek ışığı gördüğü öğrencilerine karşı hep anlayışlı ve destekleyiciydi.

***Materials for the Study of the Mosaics of St. Sophia at Istanbul* (1965) kitabının kapağı**

***Le développement urbain de Constantinople (IVe-VIIe siècles)* (1985) kitabının kapağı**

Genç dimağları beslerken, Bizans İmparatorluğu üzerine inanılmaz eserler yazdı, bunlar arasında Bizans'a tartışmalı genel bir bakış sunan eseri, *The Empire of New Rome* (1980); *Byzantium and Its Image: History and Culture of the Byzantine Empire and Its Heritage* (1984) [Bizans ve İmajı: Bizans İmparatorluğunun Tarihi, Kültürü ve Mirası]; *Le développement urbain de Constantinople (IVe-VIIe siècles)* (1985) [Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi (4.-7. Yüzyıllar)] eserlerinden yalnızca birkaçıdır. Bizans tarihine belki de en iyi giriş sayılabilecek *The Oxford History of Byzantium* (2002) [Oxford'da Yazılmış Bizans İmparatorluğu Tarihi] adlı eserin editörlüğünü yapmıştır. Roger Scott ile birlikte karmaşık bir Bizans metni olan Günah Çıkartıcı Theophanes Vakayinamesini, *The Chronicle of Theophanes Confessor* (1997), çok titiz ve incelikle çevirmiştir.

Cyril'in alaycı bir mizah anlayışı vardı. Elinden düşürmediği ve alametifarikası olarak görülen piposunu tutarken muzır gülümsemesi bonkörlük ve nezaketinin dışa vurumuydu. Genç araştırmacıların yazdığı eserleri her zaman okur ve onlara ağırlığınca altın değerinde özlü, adaletli ve yararlı yorumlar yapardı. Karısı, çok değerli sanat tarihçisi Dr. Marlia Mango ile birlikte İstanbul'a yapacağı bir ziyaret öncesi verdiği seminerin kalitesi olağanüstüydü. Cyril ölmeden hemen önce dahi, şaheserlerin şaheseri olacağı düşünülen Konstantinopolis üzerine hazırladığı kitabının son detaylarını gözden geçirmekteydi.

Oxford Üniversitesi'nde çok sevilen, hayranlık duyulan ve zaman zaman parlak keskin zekâsından çekinilen bir hocaydı Cyril. Vefatı biz Oxford'lular, Geç Antik ve Bizans çalışmaları ve beşerî bilimler için çok büyük kayıptır. Kendisini çok özleyeceğiz. Huzur içinde uyusun.

PETER FRANKOPAN – DİREKTÖR, OXFORD ÜNİVERSİTESİ BİZANS ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (OXFORD CENTER FOR BYZANTINE RESEARCH) İZNİYLE TÜRKÇEYE ÇEVRİLEREK YAYINLANMIŞTIR.

* Metnin İngilizce aslı için https://ocbr.web.ox.ac.uk/article/obituary-emeritus-professor-cyril-mango?fbclid=IwAR19M71EIC_fJrdRIIJYIqDTj6erULAQIhqloFnCWcZRQBlYuiR68n9SWVo

§

Artık Everest'te...

EVEREST
www.everestyayinlari.com f/everestyayinlari /everestkitap /everestyayinlari

Cyril İçin!

ELİF KESER-KAYAALP

MARLİA MANGO'NUN ÖĞRENCİSİ ELİF-KESER KAYAALP'İN, HOCASI MARLİA MANGO VE CYRİL MANGO İLE ANILARI.

Cyril Mango'nun vefatı üzerine bir yazı yazmam istendiğinde ilk tepkim "ben onun öğrencisi değildim, uygun olur mu?" oldu. Tez danışmanım Cyril Mango değil, eşi Marlia Mango idi. Ama Cyril'in ayrı bir statüsü vardı. O hocaların hocası, yazdıklarıyla Bizans çalışan neredeyse herkesin öğretmeniydi. Kitaplarının her biri farklı alanlarda çalışanlar için rehber niteliğindeydi. Defalarca altını çizerek okuduğum *Bizans Mimarisi* kitabı, benim gibi mimarlık tarihi çalışan bir öğrenci için en önemli kaynaktı. Cyril aynı zamanda hocamın sevgili eşiydi. Onunla ilgili endişelenmesine, programını ona göre yapmasına, onun bilgisine derin saygı duyup etrafa yaymasına yardımcı olmasına ve onu mutlu etmek için uğraşmasına defalarca şahit oldum.

Oxford'a 2004'te doktora için gittiğimde Cyril emekli olalı on yıldan fazla olmuştu ancak Bizans alanında, Oxford'da çok sayıda değerli hoca olmasına rağmen, hala en çok saygı gören, en ünlü hocaydı. Çarşamba günleri yapılan Bizans seminerlerine tüm dünyadan önemli akademisyenler sunum yapmaya gelirdi. Konuşma sonrası soru/cevap, yorumlar kısmında Cyril konuştuğunda çıt çıkmazdı. Herkes onun ağzından çıkanları pür dikkat dinlerdi. Konuşmacılar sanki en çok onun ne düşündüğünü öğrenmek ya da ona soru sormak için gelmiş gibi görünürlerdi. Yavaş yavaş ve alçak sesle konuşurdu. Hep böyle miydi bilmiyorum. Bu, Marlia'nın heyecanlı ve hızlı konuşmasının tam aksiydi.

"Kolay gelsin" Türkçede çok kullandığımız, başka bir dil konuşurken yerini dolduramadığımız ifadelerden biridir. Marlia ile tezim ile ilgili buluşmalarımız akşam saatlerine denk gelmişse, Cyril kenardaki koltukta oturur, Marlia'yı beklerdi. Ben çıkarken de gülümseyip, gözlerini yukarı doğru kaldırıp "kolay gelsin" derdi. Bu yerini dolduramadığımız ifadeyi paylaşmamız beni mutlu ederdi, Cyril'le herkesten farklı, kültürel bir bağ kurduğumu düşünürdüm. Onun eski kolejinde, Exeter'de, olmam da ayrı bir gurur vesilesiydi. Cyril ve sonradan onun mirasını devam ettiren hocalar sayesinde Bizans çalışmaları

Cyril ve Marlia Mango, Oxford Üniversitesi, 30 Haziran 2006
Elif Keser-Kayaalp'in izniyle

Exeter Koleji'nde çok güçlüydü ve destekleniyordu.

Kozmopolit ve çok dilli bir aile tarihi olduğu için olsa gerek çok karizmatik ve özgün bir konuşma tarzı vardı. İstanbullu olmak hem Cyril hem de Marlia için gurur kaynağıydı. Marlia'yı başsağlığı için aradığımda Marlia yine Cyril'in İstanbullu olduğunu hatırlattı. Bunun onun için çok kıymetli olduğunu biliyordum ama bu son konuşmayla onu aynı zamanda tanımladığını düşündüm. Ölene kadar bu şehir hakkında çalışmaya devam etti. *Bizans İstanbul'u* kitabını yıllardır bitirmeye çalışıyordu. Dört yıl önce düşmesiyle birlikte sağlığı kötüleşmişti ancak hafızası hala çok keskindi. Bu kitabı bitirme görevinin şimdi Anne McCabe ve Jonathan Bardill'e aktarıldığını öğrendim ve yakında bu değerli kitaba kavuşacağımız için çok mutluyum.

Cyril'in çok uzun olan yayın listesini burada sayacak değilim. Ancak benim de çalıştığım alan olan Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Bizans mimarisine ilgisi bana doğru yolda olduğumu hatırlatırdı. Cyril, seksenlerde Marlia ile birlikte Dumbarton Oaks tarafından desteklenen Türkiye Mezopotamyası Kilise Mimarisi ve Nusaybin Katedrali başlıklı projeler yapmıştı. İkincisinin güvenlik sorunları nedeniyle istedikleri gibi olmadığını Marlia anlatmıştı. Çalıştığım bölgedeki Geç Antik dönem yapılarını onlardan daha iyi bilen iki kişiye daha rastlamadım. Bölgedeki Yunanca yazıtları, Urfa Sarımağara'dan, Silvan'a, diğer şehirlerin duvarlarına ve müzelerdeki mozaiklere kadar, hala ondan başka kimse çalışmamıştır. Ders ve el kitabı niteliğindeki kitaplarında hep

Urfa'dan, Dara'dan örnekler verip, fotoğraflar koyarak Mezopotamya'ya dikkat çekerdi.

Cyril'in yaptıklarımla ilgilendiğini biliyordum. Yine de geçen sene tam bu zamanlarda aldığım bir e-posta beni çok şaşırttı. E-posta o zamana kadar tanışmadığım Michael Featherstone'dandı. Cyril adına yazdığını ve Nusaybin Katedrali'nin tarihlendirilmesi ile ilgili bir sorusu olduğunu söyledi. Hemen takip eden bir mesajında da Cyril'in Nihat Erdoğan'la birlikte yazdığım makaleyi okuduğunu ve yapılan tarihlendirmeyi gördüğünü iletti.[1] Makalede, 2006 yılında Cyril'in bana Nusaybin'de muhtemelen beş nefli bir katedral olduğunu (artık arkeolojik verilerle kanıtlandı) söylediğini ve vaftizhane üzerindeki Yunanca grafitilere bakıp yorumladığını söyleyip teşekkür ediyordum. Cyril'le bunlar hakkında konuşmamız üzerinden neredeyse on beş sene geçmişti. Geçen sene bile hala çok keskin bir hafızası vardı. Cyril'in makalemizi okuduğunu duymak beni çok mutlu etmişti.

Cyril ve Marlia Türkiye'de Bizans çalışmalarının gelişmesini çok önemsiyorlardı ve Türkiye'de bu alanda olan bitenle yakından ilgileniyorlardı. Oxford'da Türkiye'den gelmiş bir misafir akademisyen varsa mutlaka seminer vermesini sağlıyorlardı. Bunun yanında öğrenciler için düzenledikleri İstanbul gezilerinin katılanlar için unutulmaz olduğunu biliyorum. Çok kişiden özlemle dinledim.

Ben bu gezilere katılamadım çünkü Cyril çoktan emekli olmuştu. Ancak Cyril ve Marlia'nın akademi dışındaki cömertliklerine ben ve eşim Aren, Aren'in kırkıncı doğum gününe denk gelen şahane bir güle güle partisiyle şahit olduk. Tabii ki Marlia bu organizasyonun baş aktörüydü ancak bizden yapmamızı istediği davetli listesindeki kişilere tek tek kendisinin ve Cyril'in adının olduğu, Mardin'in bir fotoğrafıyla (çünkü Oxford'dan ayrılıp Mardin'e gidiyorduk) incelikle tasarlanmış bir davetiye gönderdi. Marlia, Cyril'in ağırlığının ve etkisinin farkındaydı. Onu da dahil ederek bizi ve davetlileri daha da onurlandırıyordu. Cyril de neşeli bir şekilde katılıyordu.

Şubat 2010'da, yine bundan on bir sene önce, Cyril bana Oxford University Press, "Oxford Studies in Byzantium" serisinin yayın kurulunun başkanı olarak tezimin yayımlanmak için kabul edildiğini yazmıştı.[2] O zaman yaptığım kitap önerisinde içeriği başka türlü organize edeceğimi söylemiştim. Bunu gerçekleştirmem çok çeşitli nedenlerden çok uzun sürdü. Kitabım 2021 Ekim ayında yayımlanacak. Kitapta Cyril'e büyük teşekkürler var ama maalesef o bunu göremedi. Çok teşekkürler Cyril! Seni on yıldır görmemiş ve bu süre zarfında hiç konuşmamış olmamıza rağmen zihnimde bu kadar canlı olman ne güzel. Seninle daha yakın temasta olan kişilerde bıraktığın mirası ve etkiyi tahmin edemiyorum.

ELİF KESER-KAYAALP – DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ, MÜZECİLİK BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Elif Keser-Kayaalp ve Nihat Erdoğan, "The cathedral complex at Nisibis," *Anatolian Studies* 63, 2013: 137-154.
2 Elif Keser-Kayaalp, *Church Architecture of Late Antique Northern Mesopotamia*, Oxford University Press, basım aşamasında, 2021.

Cyril ve Marlia Mango öğrencilerle, Oxford Üniversitesi, 26 Eylül 2011. Elif Keser-Kayaalp'in izniyle

Rona Aybay'ın Kaleminden "Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk"

ESRA YAKUT

TANITMAYA ÇALIŞTIĞIMIZ BU KAPSAMLI ÇALIŞMA, BİR YANDAN KONSOLOSLUK ÖRGÜTÜNÜN TARİHSEL VE SİYASAL AÇILARDAN ÖNEMİNİ ORTAYA KOYARKEN, DİĞER YANDAN DA HUKUKİ YÖNLERİNİ BÜTÜN AÇIKLIĞI İLE İNCELEYEN, ALANININ TEMEL VE ESKİMEYECEK ESERİDİR.

Bazı kitapları yazmak olağanüstü bir birikim gerektirir. Özellikle hukuk, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, tarih gibi bilim dallarını içinde barındıran disiplinler arası bir çalışmayı ortaya çıkartmak böyle bir birikimin sonucu olsa gerek. Prof. Dr. Rona Aybay'ın "Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk" kitabı da işte tam bu belirttiğimiz özellikleri içinde barındırmaktadır.

Gerçekten de "Konsolosluk Hukuku" konuları, Prof. Dr. Rona Aybay'ın sözleri ile ifade edersek, "gerek yabancı gerek Türk akademik çevrelerinde hak ettiği ilgiyi görmemiştir." Nitekim Prof. Dr. Gündüz Ökçün'ün, konsolosluk konuları ile ilgili çalışmaları ve yayınları dışında bu alan ile ilgilenen akademisyen sayısı son derece azdır.

Konuyla ilgili ihtiyacı disiplinler arası bir çalışma ile gideren Prof. Dr. Rona Aybay'ın "Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk" adlı kitabının ilk baskısı 2009 yılında yapıldı. Fakat kitabın ilk baskısı kısa zamanda tükendi. Kitabın yeni baskısı, kısa bir süre önce, güncel bilgi ve örneklerin ilavesi ile Literatür Yayınları tarafından gerçekleştirildi. Böylece pek çok araştırmacının ulaşmakta güçlük çektiği çok önemli bir monografik çalışma yeniden raflardaki yerini aldı.

Prof. Dr. Rona Aybay'ın kitabı, giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Konsolosluk örgütünün tarihçesinin anlatıldığı Birinci Bölüm, özellikle Hukuk Tarihi araştırmacılarının kullanımına özgü, hiçbir kaynakta toplu halde bulamayacağımız bilgiler içermektedir. Kurumun, dünya ve özellikle Türk tarihi içindeki gelişimi bütün kırılma noktaları ile ele alınmaktadır. Kökeni, eski Yunan sitelerine dayandırılan kurum, Haçlı Seferleri sırasında yaygınlık kazanmış, 16. yüzyıldan itibaren modern devlet kavramının ortaya çıkmasıyla da niteliğinde değişmeler yaşanmıştır.

Konsolosluğun, Türk tarihindeki ilk izleri Anadolu Beylikleri dönemine dayandırılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un fethinden önce de Bizans ile bazı konsolosluk ilişkileri kurulduğu bilinmekte ise de kurumu ortaya çıkartan asıl kırılma noktasının İstanbul'un Fethi ve bu şehrin Osmanlı Devleti'nin başkenti olmasıyla gerçekleştiğine yönelik önemli veriler vardır. İlk olarak, yabancı kolonilerle Bizans arasındaki bazı ayrıcalık antlaşmaları Osmanlılarca da kabul edilmiştir. 1454 yılında Venedik'e verilen ilk kapitülasyon senedinde "Konstantinopolis'e bir Venedik konsolosunun yerleştirilmesi"'ne yönelik bir hüküm yer almıştır. Bugünkü anlamı ile konsolosluk örgütünün kurulmasına benzeyen yetkiler içeren ilk Osmanlı belgesi ise Kanuni Sultan Süleyman zamanında Fransa'ya verilen "Hükm-i Şerif"'tir. Bu ilk adımı Avusturya, İngiltere, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Venedik, Hollanda, İsveç, Rusya, İran gibi devletler izlemiştir. Prof. Dr. Rona Aybay, kitabın bu bölümünde Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş sürecinde, ülkedeki konsolosların fiili ve hukuksal durumlarının gittikçe güçlendiklerini bütün detayları ve çarpıcı örnekleri ile dile getirmektedir. Yine Birinci Bölümde yer alan Osmanlı yönetiminin ülkede kurulan konsolosluklara fazlasıyla "liberal" ve "hoşgörülü" davranmakla beraber, başka ülkelerde konsolosluk açmakta çok geç kalması vurgusu ilgi çekicidir. Aslında bu, Osmanlı yönetiminin devletin ilerleyen yıllarda uluslararası ilişkiler alanında uğrayacağı başarısızlığın temel nedenlerinden biri olarak da gösterilebilir.

Ulus-devlete giden yolda Lozan Barış Antlaşması, konsolosluk konusu ile ilgili düzenlemeleri içeren ilk metin olarak dikkat çekmektedir. Cumhuriyet'in ilanının ardından ise ilk Konsolosluk Sözleşmeleri 1928 yılında Afganistan, 1929 yılında Almanya ile imzalanmıştır.

İkinci Bölüm, Türk Konsolosluk Hukuku'nun kaynaklarına ayrılmıştır. Konsolosluk Hukuku'nun Kamusal Uluslararası Hukuk'un içinde bir alt-dal oluşturması nedeni ile kaynaklarının da ortak olduğuna dikkat çekilmektedir. Konsolosluk görevlerinin Medeni Hukuk, Medeni Usul Hukuku, Ceza Hukuku, Ceza Usul Hukuku gibi konuları da kapsaması nedeni ile Konsolosluk Hukuku'nun kaynaklar açısından da bazı özelliklerinin olduğu üzerinde önemle durulmaktadır.

Konsolosluk ilişkilerinin kurulması ve yürütülmesi ile ilgili bilgiler içeren Üçüncü Bölümde, birbiriyle diplomatik ilişkiye giren iki devlet arasında, konsolosluk ilişkisinin kurulması kuralı detaylı bir şekilde irdelenmektedir. Burada dikkat çekilen nokta, iki devlet arasında konsolosluk ilişkisi kurulması ile devletlerin birbirlerinin ülkelerinde konsolosluk açmalarının aynı kavramlar olmadığı gerçeğidir. Çünkü konsolosluk ilişkileri diplomatik misyonlar eliyle de yürütülebilmektedir. Konsolosluk ilişkisi kurulması, birçok durumda diplomatik ilişki kurulmasının da öncüsü olarak rol oynamaktadır. Fakat iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesi, konsolosluk ilişkilerinin kesilmesi için zorunlu bir neden değildir. Viyana Sözleşmesi'nde de ifadesini bulan bu durum konsolosluk ilişkilerinin diplomatik ilişkilerden bağımsız olduğunu göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Konsolosluk hizmetleri ile ilgili kapsamlı bilgiler içeren Dördüncü Bölümde ise konsolosluk hizmetlerinden yararlanacak kişilerin uyrukluk durumları bakımından hangi hizmetlerden yararlanabilecekleri kategorize edilmiştir. Yine bu bölümde konsoloslaın çeşitli konulardaki görev ve yetkileri sınıflanmıştır. Konsolosluk hizmetleri Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalardan başlayarak mukayeseli bir şekilde verilerek konsolosların tarihsel periyot içinde üstlenilen görevlerine açıklık getirilmiştir.

Diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıkların yer aldığı Beşinci Bölüm, güncel ve çarpıcı örneklerle teori ve pratiğin bir harmonisi biçiminde tasarlanmıştır. Nitekim konsolosluk binalarının dokunulmazlığı ile ilgili verilen bilgilerin ardından 2 Ekim 2018 tarihinde Suudi Arabistan Başkonsolosluğu binasında yaşanan Cemal Kaşıkçı Olayı örneğinden yararlanılmıştır. Olayla ilgili Suudi Arabistan, Türkiye, uluslararası ilişkiler ve hukuk açısından kapsamlı değerlendirilmelerde bulunulması teorik bilgilerin uygulamalardaki karşılığını görebilmemiz açısından son derece önemlidir. Yine aynı amaçla, haberleşme teknolojisi alanındaki gelişme ve uygulamaların konsolosluk çalışmaları ve görevlerini etkileyen sonuçları irdelenirken tartışmalı bir hukuki karardan yararlanılmıştır. Fransa'da 2004 yılında Ermeni Davasını Savunma Komitesi ile Paris Başkonsolosu Aydın Sezgin arasında dava konusu olan "On Soru On Cevap" adlı yayının T.C. Paris Başkonsolosluğu'nun resmi internet sitesinde yayımlanması olayı üzerinde incelemelerde bulunulmuştur. Başkonsolos Aydın Sezgin hakkında açılan davanın Paris Mahkemesi tarafından reddedilmesinin uluslararası hukuk açısından detaylı ve bir o kadar da önemli değerlendirmeleri yapılmıştır.

Kitabın, fahri konsoloslukların incelendiği Altıncı Bölümünde meslekten konsoloslarla, fahri konsoloslar arasındaki farklar ortaya konularak fahri konsolosların görevlendirilme, hizmet, görevlerinin son bulması sürecine değinilmektedir. Fahri konsolosların istifaları ile ilgili dikkat çeken önemli örnekler konunun sonunda yer almaktadır.

Kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu kapsamlı çalışma, bir yandan konsolosluk örgütünün tarihsel ve siyasal açılardan önemini ortaya koyarken diğer yandan da hukuki yönlerini bütün açıklığı ile inceleyen, alanının temel ve eskimeyecek eseridir. Kitapta, Konsolosluk Hukuku'nun incelenmesi ve açıklanması temel amaç olmakla birlikte bütün konular Hukuk Tarihi açısından da detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Konsolosluk örgütünün teşkilatlanma tarihçesi büyük bir özenle gözler önüne serilmiş; konsolosluk konusu ile ilgili Osmanlı yazılı hukuk kaynaklarına yer verilmiş; Osmanlı Devleti'nin özellikle son döneminde, ülkedeki yabancı konsoloslukların, devleti güçsüzleştirme, ülkeyi parçalama girişimlerini destekleyici eylemleri bir hukuk tarihçisi bakışı ile incelenmiş; linç edilen konsoloslardan, Osmanlı'da konsolosluk binalarına sığınan Osmanlı vatandaşlarına kadar pek çok konu kitap içinde ifadesini bulmuştur. Son olarak, keyifle belirtmeliyim ki çok değerli Hocamız Prof. Dr. Rona Aybay, Hukuk Tarihi araştırmacıları için de hazine değerinde bir çalışma ortaya çıkartmıştır.

ESRA YAKUT – ANADOLU ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ